

**БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН**

ОШ МАМЛЕКЕТТИК ЮРИДИКАЛЫК ИНСТИТУТУ

Кол жазма укугунда

УДК: 343.85.12. (575.2) (043.3)

Матамаров Алмаз Нурдунович

**Азыркы учурда жалдоо менен адам өлтүрүүнү тергөөнү
криминалистикалык камсыздоонун өзгөчөлүктөрү**

12.00.09 – жазык процесси, криминалистика; ыкчам-издөө ишмердүүлүгү

Юридика илимдеринин кандидаты

окумуштуулук даражаны изденип алуу үчүн диссертация

Илимий жетекчи:

юридика илимдеринин доктору, доцент

Токторов Э. С.

Ош – 2024

МАЗМУНУ

КИРИШ СӨЗ.....3

1. Глава ЖАЛДОО МЕНЕН АДАМ ӨЛТҮРҮҮ ФАКТЫЛАРЫН ИЛИКТӨӨДӨ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫК ЭСЕПКЕ АЛУУНУ ТҮЗҮҮНҮН ЖАНА КОЛДОНУУНУН ЗАМАНБАП МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮ

1.1. Жалдоо менен адам өлтүрүүнү тергөөнү техникалык жана криминалистикалык камсыздоонун өзгөчөлүктөрү.....24

1.2. Адам өлтүрүүнү иликтөөдө ички иштер органдары колдонгон криминалистикалык эсепке алуу.....49

1.3. Жалдоо менен адам өлтүрүү иликтөөдө криминалистикалык эсепке алууну колдонуунун өзгөчөлүктөрү.....68

2. Глава ИЗИЛДӨӨ МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

2.1 Изилдөөнүн объектин, предметин жана ыкмасын аныктоо.....87

3. Глава КЫЛМЫШТУУ КООМДОШТУКТУН КАТЫШУУСУ МЕНЕН ЖАЛДАНЫП ЖАСАЛГАН АДАМ ӨЛТҮРҮҮЛӨРДҮ ТЕРГӨӨДӨ ЖАНА БЕТИН АЧУУДА СОТКО ЧЕЙИНКИ ӨНДҮРҮШ ОРГАНДАРЫНЫН ИШИН УЮШТУРУУ ТАКТИКАСЫ

3.1. Кылмыштуу коомдоштуктун катышуусу менен жалданып жасалган адам өлтүрүүлөрдү тергөөдө сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишин уюштуруунун өзгөчөлүктөрү.....89

3.2. *Кылмыштуу топтордун катышуусу менен жалданма адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө сотко чейинки өндүрүш баскычында версияларды сунуштоонун өзгөчөлүктөрү*

3.2.1. Кылмыштуу топ тарабынан жасалган жалданма адам өлтүрүүнүн жалдама мүнөзү жөнүндө күбөлөндүрүүчү жагдайларды белгилөөдө версияларды коюунун өзгөчөлүктөрү.....	115
3.2.2. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө “алгачкы маалыматтарды чогултуу” боюнча соттук-тергөө иштери.....	130
3.3. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө “алгачкы маалыматтарды чогултуу” боюнча тергөө – криминалистикалык ишмердүүлүк.....	159
КОРУТУНДУ.....	178
ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР.....	184
КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР ТИЗМЕСИ.....	186

КИРИШ СӨЗ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. КМШ өлкөлөрүнүн укук коргоо органдарынын алдында турган маанилүү жана татаал милдеттердин бири мурдагыдай эле жалпысынан өзгөчө оор кылмыштарга каршы туруу бойдон калууда. Ошентип, кылмыштардын түзүмүндө адам өлтүрүү, анын ичинде жалдоо менен адам өлтүрүү эң чоң коркунуч болуп саналат, алар көрсөтүлгөн кылмыш жосундарынын арасында ачыкка чыгаруунун эң төмөнкү пайызына ээ. КМШ өлкөлөрү үчүн бул салыштырмалуу жаңы криминалдык көрүнүштөр көбүнчө уюшкан мүнөзгө ээ.

Белгилей кетчү нерсе, жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн өсүшү үчүн өзгөчө азыктандыруучу чөйрө төмөнкү жагдайлар болгон: биринчиси – бул жалпы саясий туруксуздук, идеологиялык кризис, мамлекеттик түзүмдөрдүн жогорку эшелонундагы бийлик үчүн күрөш, мамлекеттик аппараттын коррупциялашкан бөлүгүн “көмүскө экономиканын” ишкерлери менен бириктирүү, социалдык баалуулуктардын бузулушу. Ошол эле учурда уюшкан кылмыштуулук мамлекеттик аппараттын ишинде өкүм сүргөн коррупцияны пайдалануунун эсебинен өзүнүн күчүн кыйла көбөйтөт, укук коргоо органдарынын жана башка мамлекеттик мекемелердин кызматкерлери менен укукка каршы байланыштарды тездик менен орнотот. Ошондой эле, өткөн постсоветтик мезгилде ишкерлердин ишмердүүлүгүнө, тилекке каршы, кылмыш чөйрөсүнүн каада-салттары жана ыкмалары киргизилгенин эске алуу керек. Экинчиси – постсоветтик мамлекеттерде соңку он жылдыктарда олуттуу саясий окуялардан улам коомдун ок атуучу куралдар менен курчушу пайда болду, бул аны колдонуу менен жалданма адам өлтүрүүлөрдүн өсүшү үчүн белгилүү шарттарды түздү, ошондой эле КМШнын бардык өлкөлөрүндө криминогендик кырдаалдын курчушу байкалууда. Үчүнчүсү – бул укуктук блок, тактап айтканда: биринчиден, мыйзамдык база жеткилең эмес жана иш жүзүндө жаңы калыптанып жаткан коомдук мамилелерден артта калууда, бул өзгөчө айрым өлкөлөрдө байкалат. Ошентип, саясий кырдаалдын тез алмашуусу учурунда

мыйзамдардын артта калышына алып келди, ал коомдук мамилелерди өнүктүрүү үчүн токтотуучу нерсе болуп калды. Укуктук нигилизмдин жана укуктук анархиянын көрүнүшү, мыйзамдардын тандалма аткарылышы байкалат, бул мамлекеттин саясий бийлигиндеги мындай кризиске жана туруксуздукка мүнөздүү. Экинчиден, себеби болуп бир катар мамлекеттерде жүргүзүлүп жаткан ырааттуу эмес, карама-каршылыктуу, жай ишке ашырылып жаткан жана көбүнесе ийгиликсиз реформалар саналат, алар инфляциялык процесстерди, кредиттик-финансылык жана инвестициялык саясаттагы эсептешүүлөрдү ж. б., ошондой эле айрым ведомстволордун жана жактардын кызыкчылыктарын өткөрүүгө алып келет. Төртүнчүсү – бул категориядагы иштердин бетин ачуу жана тергөө процессине тоскоол болгон тапшырык менен өлтүрүүлөрдүн өзгөчөлүгүн мүнөздөөчү факторлордун комплекси, атап айтканда: 1) ушул күнгө чейин бул криминалдык жосундар боюнча сотко чейинки өндүрүштү өндүрүү үчүн адам өлтүрүүлөр эң жашыруун жана кыйла татаал бойдон калууда, анткени мындай кылмыштар негизинен көп кырдуу болуп саналат, өз ара байланышкан аракеттердин бүтүндөй тизмегин камтыйт жана татаал ыкмаларды колдонуу менен жасалат, көбүнчө криминалдык эмес окуялардын башка түрлөрү катары жашырылат; 2) ар кандай заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу менен жүргүзүлөт; 3) бул кылмыштардын механизминин өзгөчөлүктөрү менен шартталган, бардык этаптарда – кылмыштык ойду ишке ашырууга катышуу менен алардын ортосунда ролдорду так бөлүштүрүүдө бир катар адамдарды даярдоодон жашырганга чейин кылмыш ишин кылдат пландаштыруу менен шартталган, алар жасалган жосундун изин жашыруу боюнча токтоосуз активдүү чараларды көрүшөт, окуя болгон жердеги кырдаалды инсценировкалашат жана далилдүү маалыматты бурмалашат; 4) жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү ачуу жана териштирүү процессин кыйла татаалдаштырган кыйла маанилүү жагдай болуп тергөөгө каршы аракеттенүү саналат. Бул жерде бул кылмыштардын “кардарлары” өздөрүнүн карамагында, эреже катары, кылмыштын бетин ачууга каршы туруу үчүн олуттуу материалдык, кээде саясий мүмкүнчүлүктөргө ээ

экендиктерин да белгилебей коюуга болбойт. Ошол эле учурда, алардын кылмыш иши жакшы мыйзамдаштырылган. Мунун баары жалданма адам өлтүрүүлөрдүн ырайымсыз, татаал жана ачылышы кыйын болушуна алып келди.

Албетте, криминалист – илимпоздорунун жалдоо менен адам өлтүрүү кылмышын ачуу жана иликтөө боюнча айрым маселелерди иштеп чыгууга кошкон зор салымын эске алуу менен, бүгүнкү күнгө чейин болгон илимий изилдөөлөр бул маселенин бардык аспектилерин түгөтпөй турганына көңүл буруу керек.

Буга чейин, адам өлтүрүү боюнча иликтөөнүн уюштуруучулук жана техникалык аспектилери терең изилдене элек, бирок криминалист илимпоздордун көңүл чордонунда болуп келген. Комплексте жалдол менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө тергөө жана ыкчам ишмердүүлүктү уюштуруунун жана өз ара аракеттенүүнүн өзгөчөлүктөрү көрсөтүлгөн эмес, каралып жаткан кылмыштарды жасаган адамдарды аныктоодо маалыматтык-техникалык маалымат базаларынын мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу тиешелүү деңгээлде изилденген эмес. Тилекке каршы, бул тармактагы илимий иштеп чыгуулардын “пайдалуу аракет коэффициенти” жетишерлик жогору эмес жана бул жааттагы бир катар актуалдуу көйгөйлөр чечилбеген бойдон калууда.

Мунун баары бул темага кайрылуу, криминалисттик техниканын заманбап жетишкендиктерине, тактикасына, методикасына негизделген илимий методиканы колдонуу менен уюшкан кылмыштуу кошундардын катышуусу менен жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөө менен алектенген тергөөчүнүн жана аны менен өз ара аракеттенүүчү криминалистикалык жана ыкчам бөлүмдөрдүн ишмердүүлүгүнө тиешелүү маселелерди комплекстүү изилдөө жүргүзүү, ошондой эле тергөө ишинин тажрыйбасын жалпылоо зарылдыгын аныктайт.

Ошентип, изилдөө темасынын актуалдуулугу жана маанилүүлүгү алынган натыйжаларды жана тыянактарды сотко чейинки өндүрүш органдарынын жана эксперттик кызматтардын ишмердүүлүгүнө киргизүү зарылдыгын тастыктайт,

алар жалдоо боюнча жасалган өлтүрүүлөрдү ачууда жана иликтөөдө алардын натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү же илимий мекемелер жүргүзгөн негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Сунушталган диссертациялык изилдөө автордун демилгелүү иши болуп саналат, ал башка илимий изилдөөлөр, мамлекеттик программалар жана кылмыштуулукка каршы концепциялар менен тыгыз байланышта.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Бул иштин *максаты* сотко чейинки өндүрүштү уюштурууну жана уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууну жана иликтөөнү техникалык-криминалистикалык камсыздоону өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат, криминалистикалык эсепке алуунун заманбап тенденцияларынан жана КМШ өлкөлөрүндө жана Кыргыз Республикасында кылмыш – жаза процессуалдык мыйзамдарды реформалоонун контекстинде.

Бул максатка жетүү үчүн төмөнкү изилдөө *милдеттери* коюлган:

1. талдоо жана заманбап техникалык-криминалистикалык коопсуздукту аныктоо жана адам өлтүрүү боюнча тергөө баа берүү;
2. уюшкан кылмыштуу топтор (далее УКТ) тарабынан жасалган жалдоо менен адам өлтүрүү менен байланышкан кылмыш иштери боюнча сотко чейинки өндүрүштө криминалисттик эсепке алуунун пайдаланылышына талдоо жүргүзүү;
3. сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишин уюштурууну өркүндөтүүнүн, ошондой эле жалдама адам өлтүрүүлөрдү ачууну жана иликтөөнү илимий-методикалык жактан камсыз кылуунун негизги багыттарын аныктоо;
4. тергөө версияларын түзүүнүн өзгөчөлүктөрүн көрсөтүү, ошондой эле жалдоо менен адам өлтүрүүнүн кардары жана анын катышуучулары жөнүндө көрсөтүү боюнча негиздерди бөлүп көрсөтүү (Кыргыз Республикасында жасалган жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн болгон мисалдарын эске алуу менен);

5. окуя болгон жерди текшерүүнүн жүрүшүндө “алгачкы маалыматтарды чогултуу” боюнча тергөө-криминалистикалык ишмердүүлүктүн эң оптималдуу тактикасын түзүү;

6. жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө тергөөчүнүн аракеттеринин программалык моделин көрсөтүү.

Иштин илимий жаңылыгы кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарды реформалоонун негизинде, ошондой эле уюшкан кылмыштуу кошундардын катышуусу менен жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөнү техникалык-криминалистикалык жактан камсыз кылуунун заманбап ыкмаларын эске алуу менен азыркы этапта криминалистикалык илимде бул изилдөө темасынын жетишсиз иштелип чыккандыгы менен аныкталат.

1. Чыныгы мыйзам ченемдүүлүгүнөн улам автор тарабынан жалдоо менен адам өлтүрүү жөнүндө иштер боюнча кылмышкерлердин инсандыгын аныктоо үчүн сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишинин маалыматтык моделдери иштелип чыккан жана сунушталган: а) жабырлануучунун жана анын айланасындагылардын инсандыгын, жашоо образын изилдөөдөн, өлтүрүүгө чейинки окуяларды жана жагдайларды тактоодон өлүмгө кызыкдар болгон адам (адамдар), башкача айтканда мүмкүн болгон жалдоочу жөнүндө версияга; б) жалдоочунун болжолдонгон аткаруучуга же ортомчуга болгон байланышын изилдөөдөн; в) акыркылардын (жалдоочунун, ортомчунун, аткаруучунун) жана алар менен байланышкан адамдардын инсандыгын жана жашоо образын изилдөөдөн кийин жалдоочуну жана бардык кошо катышуучуларды кылмыштуу бүтүмдүн бетин ачуу менен адам өлтүрүүнү түздөн-түз аткаруучуга же уюшкан топко чейин.

2. Уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен жалданып жасалган адамдардын өлтүрүлүшүн иликтөөдө криминалисттик, тергөөчүлүк жана ыкчам-издөө ишин өркүндөтүү боюнча конкреттүү сунуштардын комплекси иштелип чыкты.

3. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө маалымат базасын колдонуунун заманбап маселелери жана мүмкүнчүлүктөрү боюнча автордун көз карашы берилген.

4. Кыргыз Республикасында криминалисттик эсепке алууну өнүктүрүүнүн келечектүү багыттарына жана жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөнү техникалык жактан камсыз кылууну жогорулатууга өбөлгө түзгөн аларды чечүү жолдоруна автордук мамиле берилген.

5. Иликтөөнүн натыйжасында аныкталган криминалдык окуянын белгилерин эске алуу менен, окуя болгон жерде табылган издер жана күбөлөрдүн көрсөтмөлөрү боюнча кылмышкердин инсандыгынын маалыматтык образы моделдениши керек экендиги далилденди, ал үчүн негиз, эреже катары, кылмышкердин инсандыгын изилдөөнүн стандарттык тутуму болуп саналат. Иштелип чыккан маалыматтык моделдин критерийлерине жооп берген адамдар табылганда, алар тергелип жаткан кылмышка катыштыгы бар экендиги, ошондой эле жалпысынан УКК катыштыгы бар экендиги дароо текшерилет.

6. Иштелип чыккан маалыматтык моделдер жалпысынан уюшкан кылмыштуу топторду жалдоо менен адам өлтүрүү менен байланышкан иштер боюнча сотко чейинки өндүрүш баскычында тергөөчүнүн иш-аракетинин теориялык жана колдонмо модели болуп саналат.

7. Изилдөөдө адам өлтүрүүлөрдүн жекече мүнөзүн жана адамдардын айрым категориясына карата тиешелүү версияларды көрсөтүү үчүн мүмкүн болгон себептерди күбөлөндүргөн жагдайлар келтирилген: 1) оппозициялык саясий күчтөргө кирген саясий ишмердин, 2) коммерциялык түзүмдөрдүн өкүлү, 3) мамлекеттик түзүмдөрдүн, укук коргоо органдарынын өз ишин жүзөгө ашырууда криминалдык ишке тоскоолдук кылган (өнүктүрүүгө) кызматкери, 4) уюшкан кылмыштуу кошундардын мүчөлөрү (мындан ары-УКК) менен кызматташкан ар кандай ведомстволордун, анын ичинде мамлекеттик ведомстволордун кызматкерлери, 5) УКК лидерлери жана мүчөлөрү, 6) ар кандай жагдайлардан улам ачыкка чыгышы кылмышкерлер үчүн коркунучтуу

болгон маалыматтар белгилүү болгон күбөлөр, мисалы, жасалган же даярдалып жаткан кылмышка күбө болгон жарандар ж. б.

8. УКК тарабынан жасалган жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан “алгачкы маалыматтарды” натыйжалуу жыйноого тоскоол болгон терс факторлор чагылдырылган.

Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси. Диссертациялык изилдөөдө иштелип чыккан жоболор жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн маңызы жөнүндө, демек, аларды ачуу жана иликтөө боюнча сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишинде техниканын жана илимдин заманбап жетишкендиктерин пайдалануу мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө заманбап криминалисттик жана ыкчам-издөө билимдеринин тутумун байытат. Теориялык жоболор жана криминалистикалык багыттагы бир катар усулдук сунуштар маалымат базасынын заманбап мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен, анын ичинде адам өлтүрүүлөргө каршы аракеттерди күчөтүүгө багытталган иш-чаралардын комплексин ишке ашырууну иштеп чыгуу үчүн маалыматтык базаны түзөт. Иште берилген маалыматтык моделдер практикалык кызматкерлердин жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачуу ыкмалары жана тактикасын уюштуруу боюнча конкреттүү милдеттерди чечүүгө жардам бере алат.

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары юридикалык жогорку жана орто билим берүү мекемелеринин окуу жараянына; адам өлтүрүүлөрдүн, анын ичинде жалдоо менен жасалгандардын бетин ачуу менен байланышкан жетекчилерди, адистерди даярдоо жана кайра даярдоо тутумунда; кылмыштуулукка каршы күрөшүү чөйрөсүндө мамлекеттик саясатты калыптандыруу базасын түзгөн илимий изилдөөлөрдө жана каралып жаткан категориядагы өлтүрүүлөрдүн бетин ачуунун каражаттарын жана методдорун оптималдаштырууга тиешелүү колдонмо мүнөздөгү изилдөөлөрдө колдонууга болот.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

1. Жалдоо менен адам өлтүрүү боюнча тергөө ишин техникалык-криминалисттик камсыздоонун деңгээлин жогорулатууга тоскоол болгон

негизги көйгөйлөр төмөнкү жагдайлар болуп саналат: 1) сотко чейинки өндүрүш органдары заманбап мүмкүнчүлүктөр жана илимий-техникалык каражаттар жөнүндө жетиштүү маалыматка ээ эмес. Мындан тышкары, аларды колдонуу боюнча керектүү көндүмдөргө жана атайын билимдерге ээ эмес, бул адис менен бирге тергөө аракеттерин жүргүзүүдө биргелешкен стратегиялык ишти түзүүгө мүмкүндүк бербейт. Бул төмөнкүлөргө алып келет: биринчиден, өз милдеттеринин артыкчылыктуу бөлүгүн башка катышуучуга жүктөө; экинчиден, жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө багыт берүүчү же далилдөөчү маалымат алууга мүмкүн болгон экспертиза дайындалбайт жана адистер тартылбайт. 2) Мыйзам деңгээлинде жоболордун жөнгө салынбагандыгынан улам эксперт менен адистин функцияларын чектөөгө байланыштуу дискуссиялык маселелер ушул мезгилге чейин калууда. Айрыкча, бул иштин каралып жаткан категориясы боюнча актуалдуу, мында УКТун артыкчылыктуу бөлүгү катышат жана атайын изилдөөлөрдү жашыруун жол менен жүргүзүү талап кылынат. 3) Татаалдык билимдин ар түрдүү тармактарындагы эксперттерди (адистерди) тартуу менен комплекстүү изилдөөлөрдүн кеңири спектрин колдонуу зарылдыгынан келип чыгат (фоноскопиялык изилдөө төмөнкү методдорду колдонууну талап кылат: спектрографиялык, тил-өлчөө аудиометоду), мында аудиометод лингвистиканын, психологиянын, физиологиянын, психолингвистиканын маалыматтарына таянат, анын ичинде жалдоо менен адам өлтүрүүнүн салттуу эмес ыкмалары пайда болот (мисалы: радиоприемник боюнча ишке ашырылат жана күзөт сигнализациясы, мессенджерлер таратуучу катары колдонулат). 4) Кыйынчылыктар, негизинен, кылмыш издерин даярдоо жана жашыруу боюнча иш-чаралардын комплексин кабыл уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен ишке ашырылат тартип өлтүрүүлөрдү тергөө учурунда чечүү үчүн зарыл болгон милдеттердин ар түрдүүлүгүнөн улам келип чыгат. 4) Кыйынчылыктар басымдуу көпчүлүгү кылмыштарды даярдоо жана изин жашыруу боюнча чаралардын комплексин кабыл алган уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен жасалган жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө

чечүүнү талап кылган милдеттердин ар түрдүүлүгүнөн келип чыгат. 5) мамлекеттик лабораториялардын жоктугунан же кымбат баалуу экспертизаларды дайындоо үчүн финансылык мүмкүнчүлүктөрдүн чектелгендигинен улам экспертизалардын айрым түрлөрүн пайдалануу мүмкүнчүлүгүнүн чектелиши (мисалы: молекулярдык-генетикалык, одорологиялык, вокалографиялык ж.б.). 6) кадрдык даярдыктын жетишсиздиги же экспертизанын жаңы түрлөрүнө карата адистердин жоктугу, атап айтканда: генетипоскопиялык, авторлоштурулган ж.б., анын ичинде бул үчүн тиешелүү материалдык-техникалык базанын жоктугу. 7) жетишээрлик татаал комплекстүү экспертизаларды аткаруунун узак мөөнөттөрү жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү натыйжалуу териштирүүгө жолтоо болот.

2. Жалдоо менен адам өлтүрүү боюнча тергөө ишин техникалык-криминалистикалык камсыздоонун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн төмөнкүлөр талап кылынат: 1) маалыматтык технологияларды киргизүүнү эске алуу менен пайда болгон инновациялык иштеп чыгууларды тутумдуу негизде киргизүү (мисалы: изделип жаткан адамдарды тез арада аныктоону камсыз кылуучу тепловизуалдык образ боюнча адамдын келбетин аныктоо), 2) Салттуу атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүдө алынган санариптик сүрөттөрдүн далилдүү маанисин сактоо, 3) криминалистикага компьютердик технологияларды көбүрөөк киргизүү максатында кибернетиканы андан ары өнүктүрүү, бул төмөнкүлөргө мүмкүндүк берет: а) адам өлтүрүүлөрдү, анын ичинде жалдоо менен жасалгандарды иликтөө процессин компьютерлештирүү; б) бүтүндөй киши өлтүрүүлөр, атап айтканда жалдама адам өлтүрүүлөр боюнча кылмыш-жаза каттоо тутумун автоматташтырууну өркүндөтүү; в) ушул категориядагы иштерди териштирүүдө эксперттик-криминалисттик камсыз кылууну модернизациялоо. 4) сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан тергөө аракеттерин жүргүзүүдө, ошондой эле инсанды идентификациялоонун экспресс-анализин жүргүзүүдө (медициналык-криминалисттик изилдөө) издерди табуунун, чогултуунун жана жазып алуунун натыйжалуулугун жогорулатуучу жаңы заманбап ыкмаларды жана каражаттарды колдонуу, 5)

атайын кызматтардын тыгыз кызматташтыгында кылмышкерлерди издөө боюнча техникалык каражаттарды колдонуу боюнча оң тажрыйбаны изилдөө жана натыйжалуу пайдалануу, б) сөөктү ачуусуз эле каза болуп калгандыгы жөнүндө сот күбөлүктөрүн берүүгө жол бербөө боюнча чараларды көрүүгө, 7) инсанды таанууга көмөктөшүүчү изилдөөнүн келечектүү багыттарын киргизүү: а) соттук стоматология, дерматоглифика сыяктуу; б) гибриддик интеллектти колдонуу; в) маалымат базасын чогултуу үчүн параллелдүү фиксациялоо менен сүйлөө маалыматын таануу боюнча адаптацияланган тутум, 8) билимдердин кыйла талап кылынган тармактары боюнча эксперттердин ишин материалдык-техникалык жактан камсыздоону күчөтүү жана ушул категориядагы иштерди кароодо пайдаланылган акча каражаттарын ведомстволор аралык компенсациялоонун укуктук механизм кароо талап кылынат, 9) экспертизаларды өткөрүүгө тоскоол болгон бир катар көйгөйлөрдү чечүү үчүн төмөнкүлөрдү иштеп чыгуу талап кылынары негиздүү деп эсептейбиз: иш-чараларды уюштурууну жана жалпысынан адам өлтүрүү иштери боюнча комплекстүү изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн тартибин камтыган криминалистикалык сунуштар (анын «жалдама» мүнөзү бир катар процессуалдык аракеттерден жана ыкчам иликтөөлөрдөн кийин белгилениши мүмкүн экенин эске алуу керек).

3. Кылмыштарды каттоо тутуму, уюшкан кылмыштуу топтордун, жалдоо менен адам өлтүрүү ыкмаларынын, ошондой эле илимдин жана техниканын катышуусу менен кылмыш чөйрөсүндө болуп жаткан өзгөрүүлөргө ылайык тутумдуу өркүндөтүүнү талап кылаары далилденген. Ушуга байланыштуу анын уюштуруучулук негиздерин өркүндөтүүнүн негизги багыттары төмөнкү максаттарда белгиленет: 1) тергелип жаткан адам өлтүрүүлөр боюнча берилген маалыматтардын аныктыгын, өз убагында жана толуктугун камсыз кылуу; 2) эсепке алуу жана каттоо тутумдарын унификациялоо, жергиликтүү бийлик органдарынын ортосунда маалымат алмашуунун так тутумун уюштуруу, кээ бир кошумча эсепти региондукка бириктирүү, эсептин айрым кошумча түрлөрүн милдеттүүлөр институтуна өткөрүп берүү; 3) каттоо тутумдарынын

илимий деңгээлин жогорулатуу, алардын натыйжалуулугун талдоо ж.б. Коюлган максаттарга жетүү үчүн бир катар милдеттерди чечүү зарыл: илимий-изилдөө (эмгекти илимий уюштуруу, классификациялоо, тутумдаштыруу жана эсепке алууну унификациялоо маселелери боюнча); техникалык (заманбап илим менен техниканын жетишкендиктерин киргизүү); жалдоо менен адам өлтүрүүнүн бетин ачууга көмөктөшүүчү уюштуруучулук (жалданма адам өлтүрүүнүн бетин ачуунун жана тергөөнүн натыйжалуулугун жогорулатуу, эсепке алуунун жаңы түрлөрүн түзүү, максималдуу эффективдүүлүккө жана натыйжалуулукка жетишүү), уюшкан кылмыштуу топтун катышуусу менен жасалган жалдоо менен адам өлтүрүүлөргө каршы туруу үчүн.

4. Жаңы автоматташтырылган маалыматтык-издөө тутумдарын түзүү, анын ичинде заманбап программалык камсыздоолорду жана алардын мобилдик версияларын түзүү УКК катышуусу менен иштердин ушул категориясын ачууну жана иликтөөнү камсыз кылуу боюнча маалыматтык мүмкүнчүлүктөрдү кыйла жогорулатат. Тез арада чечүүнү талап кылган төмөнкү көйгөйлүү маселелерге өзгөчө көңүл буруу керектиги далилденди: 1) заманбап технологиялар менен жабдуу дайыма өркүндөтүлүп турат, б. а. адам өлтүрүүнүн жаңы модернизацияланган ыкмаларын эске алуу менен азыркы коомдун талаптарына жооп бериши керек; 2) криминалист-адистердин ишин автоматташтыруу республиканын бардык аймагына жайылтылышы керек, анда адам өлтүрүү жөнүндө иштер боюнча окуя болгон жерден алынган объекттерди автоматташтырылган тутумдардын маалымат базасына киргизүү үчүн аларды ташуу процессин алып салуу зарыл; 3) адам өлтүрүү фактысы боюнча зарыл болгон маалыматты ыкчам алуу максатында, маалыматты киргизүүдө функциялардын кайталанышын жоюу жана интеграциялоо мүмкүнчүлүгү үчүн бардык автоматташтырылган тутумдар бир түрдүү болушу керек. Ошентип, маалымат базасын түзүүнүн чачыранды тутуму жабырлануучунун инсандыгын аныктоо жана киши өлтүргүчтү кармоо убактысына терс таасирин тийгизген маалымат алуу процессин кечендетүүгө алып келет; 4) санариптик технологиялар менен иштөөнүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн КРнын

КЖПК реформалоону эске алуу менен сотко чейинки өндүрүш баскычында далилдерге болгон мамилени өзгөртүү контекстинде жабырлануучу инфраструктуранын актуалдуулугун бүгүнкү күндүн реалдуулугуна жооп берген заманбап инфраструктурага алмаштыруу талап кылынат; 5) маалыматтар базасын түзүүнүн чачыранды тутуму маалымат алуу процессин создуктурууга алып келет, бул жабырлануучунун инсандыгын аныктоо жана киши өлтүргүчтү кармоо мөөнөттөрүнө терс таасирин тийгизет. Тармактык туташуулардын санын көбөйтүүдө мындай кошуулардын коопсуздугун жогорулатуу (маалыматтарды шифрлоо тутумун өркүндөтүү) менен байланышкан маселени чечүү зарыл, мында кызыкдар жактар бул тармактарга кирүүгө жана адам өлтүрүү фактысы боюнча сотко чейинки өндүрүш боюнча берилип жаткан маалыматты кармоого мүмкүнчүлүгү болбойт эле. Маалыматты электрондук түрдө алуу мүмкүнчүлүгү жана пайдалануучу катары мейман тутумуна кирүү үчүн үчүнчү тараптын маалымат базаларына каттоону, статистикалык жана башка маалыматтарга мониторинг жүргүзүү максатында бул процессти электрондук форматка өткөрүү талап кылынат. Кагаз түрүндө суроо-талаптарды жиберүүнү жоюу жана санариптик технологияларга өтүү башка мамлекеттер тарабынан тапшырмаларды аткаруу мөөнөттөрүн олуттуу өлчөмдө кыскартат; 6) укук коргоо органдарында жаңы программалык комплекстердин жана тутумдардын бар экендиги жөнүндө кызматкерлердин маалымдуулугунун көйгөйлөрү байкалат.

5. Келечектүү багыттар болуп төмөнкүлөр саналат: 1) Кыргыз Республикасында адам өлтүрүүлөрдүн ачылбаган жерлеринен алынган биологиялык издердин, ошондой эле жасалган оор жана өзгөчө оор кылмыштардын “Генетикалык паспортторунун” республикалык эсебин түзүү. Мындай жагдай кылмыш болгон жерлерден “салттуу” издерди алып коюуга мүмкүндүк берет. 2) КРда ДИК-лабораторияларды түзүү жана биологиялык материалдар боюнча ыкчам кызыкчылык туудурган адамдарды, таанылбаган өлүктөрдү аныктоого арналган криминалисттик геномдук эсепке алууну киргизүү; 3) “Дактилоскопиялык жана геномдук каттоо жөнүндө” КР

Мыйзамын иштеп чыгуу жана кабыл алуу актуалдуу болуп саналат. Ага ылайык ДНК маалыматтарын чогултуу жана геномдук каттоо төмөнкүлөргө карата жүргүзүлөт: а) тизмеси Мыйзам менен аныкталган оор жана өзгөчө оор кылмыштарды жасагандыгы үчүн соттолгон адамдар; б) ачылбаган оор же өзгөчө оор кылмыш кылмыштары, ошондой эле инсандын жыныстык кол тийбестигине жана жыныстык эркиндигине каршы кылмыштардын бардык категориялары боюнча сотко чейинки териштирүүнүн жүрүшүндө биологиялык материалы алынып коюлган аныкталбаган адамдар; в) ачыла элек оор же өзгөчө оор кылмыштар, ошондой эле инсандын жыныстык кол тийбестигине жана жыныстык эркиндигине каршы кылмыштардын бардык категориялары боюнча сотко чейинки тергөөнүн жүрүшүндө биологиялык материалы алынган белгисиз адамдар; г) уюшкан кылмыштуу топтордун лидерлери жана мүчөлөрү; д) дайынсыз жоголгон жарандардын биологиялык туугандары; е) таанылбаган өлүктөр; 4) Криминалистикалык далил катары ДНКны идентификациялоонун потенциалын толук ишке ашыруу үчүн киши өлтүрүүнү, анын ичинде жалдама киши өлтүрүүнү иликтөө жана ачуу процессинде генотиптик маалыматты кеңири киргизүү жана колдонуу максатка ылайыктуу деп эсептейбиз. Бул ыкманын эффективдүүлүгүнүн аркасында жалданма киши өлтүрүү боюнча шектүүлөрдүн чөйрөсүн кеңейтүүгө же тарытууга жана ДНК маалыматтар базасын түзүүнүн аркасында идентификация маселелерин чечүүгө болот.

6. Криминалистикалык каттоонун заманбап тутумун түзүү жана пайдалануу комплекстүү мамлекеттик мамилени талап кылат, мында төмөнкү ыкмалар баштапкы жана негизги этаптар болууга тийиш: 1) каттоо маалыматтарын, анын ичинде адамдын ДНКсынын маалыматтарын чогултуу, сактоо жана пайдалануу жаатындагы укуктук мамилелерди ченемдик-укуктук жөнгө салуу тутумун өркүндөтүү; 2) тиешелүү министрликтер жана ведомстволор боюнча бөлүштүрүлгөн маалыматтар базасы түрүндө ДНКны кошкондо, криминалисттик маалыматтардын республикалык маалыматтар базасын түзүү; 3) заманбап лабораторияларды түзүү жана комплекттөө, анын ичинде КР ИИМинде жана КР ЮМ соттук экспертиза борборлорунда ДНК-анализ

жүргүзүү максатында каралып жаткан чөйрөлөрдө маанилүү ролду ойногон финансылык камсыздоо боюнча маселелерди чечүү; 4) адамдардын “генетикалык паспортторун”, ачыла элек оор жана өзгөчө оор кылмыштар болгон жерден алынган биологиялык издерди эсепке алууну жүргүзө турган жана эсепке алуунун башка жаңы түрлөрүн түзүүчү адистештирилген бөлүмдөрдү түзүү зарыл; 5) окуя болгон жерлерден алынган ДНКны жана биологиялык издерди, анын ичинде жасалган жана жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү камтыган борборлоштурулган маалыматтар базасын түзүү, жүргүзүү жана түзүмү боюнча нускамалардын долбоорлорун иштеп чыгуу зарыл. Белгилей кетсек, тергөө жана издөө иш-аракеттеринин натыйжалуулугу башкалардын арасында маалыматты алуу, берүү жана пайдалануу мыйзам ченемдүүлүктөрүнө негизделет. Бул процесстерди тергөөнүн кызыкчылыгына ыңгайлаштыруу, анын жардамы менен эң кыска мөөнөттө жана минималдуу чыгым менен белгилүү деңгээлде ишенимдүүлүк менен маалыматты алууга мүмкүн болгон ыкмаларды иштеп чыгууну билдирет.

7. УККдун катышуусу менен жалданып жасалган адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө сотко чейинки өндүрүш баскычында тергөөчүнүн ишмердүүлүгүнүн негизги багыттарынын модели иштелип чыккан жана изилдөөдө баяндалган, атап айтканда: 7.1. кылмыштын курмандыгынын инсандыгын мүнөздөөчү маалыматтарды чогултуу боюнча: а) кылмыш жасоого тиешеси бар адамдарга жана окуянын башка жагдайларына карата жабырлануучунун криминалдык окуяга байланыштуу көрсөтүлүүчү жеке сапаттары; б) кылмыш дүйнөсү менен криминалдык байланыштары; в) адаттар, хоббилер, анын ичинде уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан кызыгуу көрсөтүүгө таасир этиши мүмкүн; г) жабырлануучунун жакын чөйрөсүнөн кылмыш жасоого тиешеси бар адамдарга карата;

7.2. жабырлануучунун жансыз денеси табылганда: а) өздүгү тактала элек зомбулук менен өлүм белгилери менен, б) зомбулук менен өлүм белгилери жок (мында керээз, тартуулоо келишими ж. б. түзүлгөндөн кийин жакында эле батирди же башка турак жайды менчиктештирип алган), в) киши өлтүрүүнүн

тайманбастыгын жана катаалдыгын күбөлөндүргөн көп сандаган жарааттардын болушу;

7.3. Кылмышкердин инсандыгы жөнүндө маалыматтарды чогултуу боюнча маалыматтык модель: а) кылмыш жасоонун криминалдык-кесиптик көндүмдөрүнүн болушу, б) кылмыштын курмандыгы менен байланыштын болушу, в) башка уюшкан кылмыштуу топтор менен криминалдык байланыштын болушу, г) адам өлтүрүүнүн демонстрациялык мүнөзүнүн болушу, анын ичинде өзгөчө катаалдык менен болушу, д) адам өлтүрүү менен катар башка кошумча кылмыштарды жасоо, е) адам өлтүрүүнүн жүйөсүн изилдөө, ж) бүтүндөй уюшкан кылмыштуу топтун сапаттык курамын жана өзгөчөлүктөрүн изилдөө, ошондой эле уюшкан кылмыштуу топтун лидерин аныктоо, з) уюшкан кылмыштуу топтун активдүү катышуучусу катары жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү жасоодо адамдын ролун аныктоо;

7.4. Уюшкан кылмыштуу топтор катышкан адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө айрым далилдүү же башка маалыматтарды чогултуу боюнча маалыматтык модель.

7.5. Жалдоо менен адам өлтүрүүнүн жагдайларын (убактысын, ордун, ыкмасын) белгилөө боюнча, ошондой эле төмөнкү версияларды көрсөтүүдө жүйөлүү компонент боюнча маалыматтык модель:

7.5.1. Жабырлануучунун баалуулуктарын уурдоо же анын турак жайына ээлик кылуу максатында жеке кызыкчылыктан улам уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган адам өлтүрүү,

7.5.2. Жабырлануучунун ишкердик ишин андан ары көзөмөлдөө максатында УККдун мүчөлөрү тарабынан жасалган адам өлтүрүү (мындай кырдаалда курмандыктар көбүнчө коммерциялык жана ишкердик ишмердикти ийгиликтүү жүргүзгөн адамдар болуп саналат),

7.5.3. уюшкан кылмыштуу топтордун ортосундагы кылмыштуу “уруш-талаштардын” натыйжасында же топ ичиндеги чыр-чатакты чечүүнүн натыйжасында уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган адам өлтүрүү,

7.5.4. Мамлекеттик бийлик органдарынын тапшырыгы боюнча уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган адам өлтүрүү,

7.5.5. уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан сотко чейинки өндүрүш субъекттеринин каршылыгы бар экендигинин белгилерин аныктоо боюнча,

7.5.6. жабырлануучунун өлүмүнө кызыкдар болгон адамды (кардарды) жана анын криминалдык кутумга катышкан УКК менен байланышын аныктоо боюнча маалыматтык модель.

8. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууга түздөн-түз багытталган ишти өндүрүү үчүн атайын арналган максаттуу уюштуруу түзүмдөрүн (МУТ) уюштуруу төмөнкүлөрдү камсыз кылат: 1) болгон адам өлтүрүү жөнүндө маалыматтарды токтоосуз алуу жана болуп өткөн криминалдык окуя болгон жерге тергөө – ыкчам топтун баруусун өз убагында уюштуруу; 2) иштелип жаткан версияларды эске алуу менен бир эле учурда бир нече жерде тергөө аракеттеринин зарыл түрлөрүн жана санын параллелдүү өндүрүү мүмкүнчүлүгү, бул, албетте, криминалдык жосундун мүнөзүн эске алуу менен максатка ылайыктуу; 3) тергелип жаткан иш боюнча ар кандай тергөө – ыкчам топтордо турган бир нече тергөөчүлөрдүн бир убакта катышуу мүмкүнчүлүгүн эске алуу менен тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн кыйла сапаттуу деңгээли; 4) жалдоо менен адам өлтүрүү фактысы боюнча тергөө органдарына иш боюнча көрсөтүлгөн тергөө версияларынын тутумунун айрым элементтери болуп саналган бир катар версияларды параллелдүү текшерүүгө мүмкүндүк берет. Бул ошондой эле тергөө жана ыкчам жол менен коюлган бардык версиялардын бир эле учурда жалдоо менен өлтүрүүгө катышы бар экендиги жөнүндө маалыматы бар адамдарга карата комплекстүү текшерүүнү жүргүзүүнү камсыз кылат. Ишти териштирүү процессинде бир тергөөчү тарабынан бир эле учурда бир нече версияны сапаттуу текшерүү мүмкүн эмес экени анык; 5) тергөө процессинде пайда болгон көйгөйлөрдү жана маселелерди биргелешип талкуулоо жана өз убагында чечүү мүмкүнчүлүгүн түзүү, бул топтун жетекчисине туура тактикалык – процессуалдык чечим кабыл алууну камсыз кылат жана жыйынтыгында жүргүзүлүп жаткан тергөөнүн сапатын

жогорулатууга алып келет; 6) тергөөчүлөрдүн ортосунда иш участкаларын так бөлүштүрүү жолу менен иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн мобилдүүлүгүн жогорулатуу үчүн шарттарды түзүүгө өбөлгө түзөт жана конкреттүү тергөө кырдаалын эске алуу менен тергөө органдарынын кызматкерлеринин негизги күч-аракеттерин иштин эң маанилүү багыттарына топтоо аркылуу аны кайра бөлүштүрүү зарыл болгон учурда; 7) ишти оптималдаштыруучу жана жалдоо менен адам өлтүрүүнүн бетин ачуунун натыйжалуулугун жогорулатуучу ар кандай биргелешкен иш-чаралардын комплексин кыйла сапаттуу иштеп чыгуу; 8) тергелип жаткан иш боюнча келип чыккан конкреттүү тергөө кырдаалын эске алуу менен пландарды дайыма оңдоп туруу мүмкүнчүлүгүн эске алуу менен башка кызыкдар кызматтар менен бирдикте тергөө ишин пландаштыруу; 9) тутумдук анализдин натыйжаларын эффективдүү пайдалануу, бул адам өлтүрүү боюнча тергөө учурунда пайда болгон ар кандай жетишерлик татаал маселелердин көп варианттуу аспектилерин эске алууга мүмкүндүк берет; 10) болжолдоонун сапатын жогорулатуу, жетекчиликти уюштурууну оптималдаштыруу, тергөөнүн ар бир этабында тергөө - криминалисттик жана БИИнин натыйжалары боюнча алынган маалыматтарга коллегиялдуу талдоо жүргүзүү жана баалоо, ошондой эле жалдоо менен жасалган өлтүрүүлөрдү иликтөөнүн жүрүшүндө көзөмөлдөө; 11) кызматтык өз ара аракеттенүүнү оптималдаштырууга, ага тете ички ведомстволук тоскоолдуктарды жана биргелешкен иштин жүрүшүндө келип чыгуучу локалдуу терс тенденцияларды жоюуга өбөлгө түзүүчү кырдаалды түзөт; 12) жалдоо менен жасалган өлтүрүүлөрдү териштирүүгө тартылган укук коргоо органдарынын өз ара аракеттенүүчү бөлүмдөрүнүн ишин так координациялоо, ошондой эле күчтөрдү жана колдо болгон каражаттарды дароо кайра бөлүштүрүү. Мындай маневр ыкчам кырдаал же ишти уюштуруунун формаларынын ыкмалары өзгөргөн учурда зарыл; 13) жалдама мүнөздөгү адам өлтүрүүлөр жөнүндө токтотулган жана архивдик кылмыш иштерине талдоо жүргүзүү; 14) криминалисттик жана ыкчам издөө эсептеринин маалыматтар базасын пайдалануу.

9. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө келип чыгуучу негизги көйгөйлөр: биринчиден, багыттама багыттарды аткарганга чейин бир катар инстанциялардан өтүү жол-жобосу каралган; экинчиден, бул милдет жүктөлгөн конкреттүү адамдын аны аткарууга формалдуу мамиле кылган фактыларынын бар экендигин да жокко чыгарууга болбойт; үчүнчүдөн, иштин бул чөйрөсүндөгү башка катышуучулар менен өз ара аракеттенүү маселелерин тергөө кызматынын ыкчам кызматкерине тапшыруу тергөөчүнүн практикасы да терс кесепеттерге алып келет. Мындай кырдаалда: а) жалдоо менен адам өлтүрүүнү иликтөөдө тергөөчүнүн лидерлик ролу жокко чыгарылат; б) тергөөчүнүн маалыматты түздөн-түз анын булагынан кабыл алуу мүмкүнчүлүгү татаалдаса, өткөрүп берүү звенолорунун болушу иш боюнча чогултулган маалыматты өздөрү каалагандай чечмелөөдөн улам маалыматтардын туура эмес берилишине, ал тургай анын жоголушуна алып келиши мүмкүн; в) түзүлгөн кырдаалда ыкчам кызматкер коюлган милдеттерге жетишүү үчүн олуттуу убактылуу параметрлерди талап кылган жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөө менен байланышкан ЫИИ жүргүзүүгө өзүнүн күч-аракетин толук өлчөмдө жумшоо мүмкүнчүлүгүнөн ажырайт; төртүнчүдөн, иштин артыкчылыктуу бөлүгүндө сотко чейинки өндүрүштүн баштапкы этабында тергөө органдары окуянын бир катар юридикалык маанилүү жагдайлары жөнүндө билишпейт, бул процессуалдык аракеттерди өткөрүүнүн жүрүшүн пландоону уюштурууну татаалдантат; бешинчиден, тергөө жана алгачкы текшерүү органдарынын изделип жаткан объекттерди издөө жана чектеш аймакта жалдоо менен адам өлтүрүүнүн кошо катышуучуларын издөө боюнча ишин татаалданткан, мындай учурларда тергөө кызматтардын башка кызматкерлеринин багыт алуусун аткаруу боюнча чаралар көрүлгөн.

10. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн уюшкан мүнөзүн көрсөткөн негизги жагдайлар болуп кийинкилер саналат: а) айрым квалификациялык мүнөздөмөлөрү боюнча окшоштуктары бар ачыкталбаган адам өлтүрүүлөрдүн болушу, анын ичинде: өлтүрүүнүн ыкмасы жана аны жасоонун квалификациялуу мүнөзү; б) адам өлтүрүүнү ар тараптан даярдоо, эреже

катары, аны жасоодо өзгөчө тайманбастык жана криминалдык максатка максималдуу жетүү; в) саясий ишмерлерге жана олуттуу материалдык байлыктарга ээ болгон же башкача айтканда “тобокелдик” тобуна кирген адамдарга карата зомбулук мүнөздөгү криминалдык жосундар жасалганда; г) криминалдык кол салуунун объектиси болгон адам жөнүндө жакшы кабардар болуу менен алардын иш-аракеттерин ролдук бөлүштүрүүгө ылайык так бөлүштүрүүнү эске алуу менен кылмыштуу окуяга катышкан бардык адамдарды жетиштүү деңгээлде даярдоо; д) эреже катары техникалык камсыздоонун жана курал-жарактын жогорку деңгээли (мисалы, ок атуучу куралдардын заманбап түрлөрүн, татаал жардыргыч түзүлүштөрдү, байланышты камсыз кылуу үчүн пайдаланылуучу каражаттарды, угуучу түзүлүштөрдү ж. б. колдонуу), ошондой эле криминалдык топтун мүчөлөрүндө укук коргоо органдарынын, ага тете көзөмөлдөөчү органдардын кызматкерлеринин айырмалоочу функциясы ишке ашырыла турган ар кандай буюмдардын болушу жана алардын пайдаланышы, мисалы: кызматтык күбөлүктөр, форма, тиешелүү символикасы бар автотранспорт ж. б.; е) ыкчам-издөө жана тергөө маалыматтарынын болушу, ал жабырлануучунун криминалдык чөйрө менен болгон байланышы жөнүндө күбөлөндүрөт, же жабырлануучунун да, ошондой эле адамдардын, кылмыштуу окуянын же анын эпизодунун күбөлөрүнүн да репрессияланышы, тергөөгө жана укук коргоо органдарынын кызматкерлерине көмөк көрсөтүүнү каалабагандыгы; ж) кармалгандардын кылмыш окуясына катыштыгы бар экендиги менен макул эместиги, ошондой эле шектүүлөрдүн тергөөчүгө жана ыкчам кызматкерлерге карата өтө каардуу мамилеси; з) УКТ мүчөлөрүн коргоого багытталган механизмдердин болушу жана зарыл болгон учурда токтоосуз колдонулушу, анын ичинде: жогорку квалификациялуу жана акы төлөнүүчү адвокаттар алардын жактоочусу катары иш алып барышат, тергөө аппараттарынын ишине ар кандай кысым көрсөтүлөт, анын ичинде мамлекеттик башкаруу кызматтарында жооптуу кызматтарды ээлеген кызмат адамдары тарабынан жана ушул сыяктуулар, ошондой эле тергөөнүн жүрүшүн көзөмөлдөө

аракеттери, демилгени колго алууга жана анын артыкчылыктарын пайдаланууга умтулуу; и) жабырлануучуларга жана кылмыш окуясын күбөлөндүргөн адамдарга алардын көрсөтмөлөрүнө таасир этүү үчүн дайыма “көңүл буруу” ; к) ошондой эле, кылмыштуу топтун лидеринин өлтүрүүнү уюштуруучунун ролун мүмкүн болгон аткаруусу, эреже катары, согушкер болуп саналган кылмыш окуясынын катышуучуларынын жекече “кол жазмасы” менен ырасталышы мүмкүн. Муну менен бирге, кээ бир учурларда мүмкүн болгон шектенүүлөрдү жоюу үчүн башка криминалдык топтун субъектилерин өлтүрүүгө чакырыларын эске алуу зарыл.

Автордун жеке салымы диссертациялык изилдөөнүн илимий жыйынтыктары автордун жеке өзү алгандыгында, ал уюшкан кылмыштуу топтун катышуусу менен жалдоо менен жасалган адам өлтүрүүлөрдү иликтөөнүн алгачкы этабында тергөөчүнүн жана адистердин аракеттеринин программалык моделин иштеп чыккан. Коргоого алып чыгуучу жоболор диссертант тарабынан жекече иштелип чыккан.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо. Изилдөөнүн жыйынтыктары билдирилди жана Ош мамлекеттик университетинин сот экспертиза жана бажы иши кафедрасында бекитилди, ошондой эле илимий изилдөөлөрдүн айрым жоболору Ош мамлекеттик университетинин юридикалык факультетинин окуу процессинде өз ордун тапты.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөө учурунда алынган негизги жыйынтыктар беш илимий басылмаларда чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү илимий изилдөө жүргүзүүнүн логикасына туура келет жана кириш сөздөн, жети параграфтан турган үч бөлүмдөн, корутундудан, тиркемелерден жана библиографиялык адабияттардын тизмесинен турат.

1. Глава. ЖАЛДОО МЕНЕН АДАМ ӨЛТҮРҮҮ ФАКТЫЛАРЫН ИЛИКТӨӨДӨ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫК ЭСЕПКЕ АЛУУНУ ТҮЗҮҮНҮН ЖАНА КОЛДОНУУНУН ЗАМАНБАП МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮ

1.1. Жалдоо менен адам өлтүрүүнү тергөөнү техникалык жана криминалистикалык камсыздоонун өзгөчөлүктөрү

Изилдөөчүлөрдүн байкоолору боюнча, КМШ өлкөлөрүндө жалпысынан криминогендик абал сапаттык жактан өзгөрдү, атап айтканда Кыргыз Республикасында дагы.

Ошондой эле айрым окумуштуулар төмөнкүдөй пикирде “...Азыркы этапта ар кандай деңгээлдеги экономикалык жана жалпы кылмыштардын айкалышы орун алган жана болуп жатат. Анын үстүнө ири кылмыштуу кошуундар баңги бизнеси, сексуалдык эксплуатациялоо үчүн кийин кайра сатуу максатында адамдарды уурдоо же экономиканын бүтүндөй тармактарын ээлеп алуу максатында уюшулган опузалап талап кылуу жана бул тармактарга баңги бизнесинен алынган материалдык каражаттарды салуу сыяктуу криминалдык ишмердүүлүктүн дал ушундай багыттарынын кесилишинде келип чыгат жана туруктуу иштейт, зарыл болгон учурда атаандаштарды же алардын мыйзамсыз ишин жүзөгө ашырууга тоскоолдук кылган жактарды четтетүүгө барышат. Жана дал ушул криминалдык багыттардын бири-бири менен мурда байланышпаган айкалышы бизге бүгүн бир өлкөнүн чегинен эбак чыгып кеткен коомдук-коркунучтуу кол салуулардын жаңы сапаттык мазмунун берет” [1, 126-135 б.].

К. М. Осмоналиев тарабынан да туура белгиленген: “... кылмыштуулук, өзгөчө анын уюшулган жана трансулуттук формалары коомдун бардык чөйрөсүнө олуттуу таасир тийгизүүчү фактор болуп калды, ал эми мамлекет тарабынан көрүлүп жаткан жооп чаралар көпчүлүк учурда же жетишсиз же

ийгиликсиз болуп калууда” [2, 44 б.]. Ошондуктан, жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн ар түрдүү аспектилерине КМШ өлкөлөрүнүн төмөнкү заманбап авторлорунун эмгектери арналганы логикалуу: О.В. Булаев (2009), И. В. Гайков (2004), В. Ф. Глазирин (1998), К. Е. Демин (2001), Н. И. Дюбова (2002), Е. Л. Логинов (2002), Р. В. Локка (2003), К. М. Осмоналиев (2006), У. Ш. Эркинбаев (2011), А. Б. Чокобаева (2002), З. И. Пименова (2003), Т. Т. Кельменбетов (2006), А. А. Светличный (2014) ж. б.

Бул маселеге башка авторлор да кайрылышкан, алар жалдоо менен адам өлтүрүүлөргө каршы туруу боюнча бир катар практикалык сунуштар сунушталган, алар да автордун пикири боюнча өзгөчө көңүл бурууга татыктуу.

Бирок, ошону менен бирге, жүргүзүлгөн изилдөөлөр, көрүлгөн аракеттерге карабастан, бул көйгөйдүн бардык аспектилерин түгөтпөйт, бул иштин кириш сөзүндө көрсөтүлгөн жана бул багытта андан аркы изилдөөлөр үчүн негиз болгон.

Белгилей кетсек, жалдоо менен адам өлтүрүүлөр ишкердик ишмердиктин негизинде пайда болгон чыр-чатактарды чечүүдө, саясий атаандаштарды четтетүү үчүн, үй-бүлөлүк-тиричилик мамилелер чөйрөсүндө, ошондой эле криминалдык дүйнөдө таасир этүү чөйрөлөрүн бөлүштүрүүдө кеңири жайылган. Ошондуктан жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн курмандыктары: коммерсанттар жана ишкерлер, турак жайды мурастоо жана менчиктештирүү мамилелери чөйрөсүнө тартылган жарандар, финансылык ишмердүүлүк, чакан, орто жана ири бизнес менен алектенген адамдар, кылмыш чөйрөсүнүн авторитеттери жана лидерлери болушат. Мындан тышкары, жабыр тарткандардын арасында белгилүү орунду мамлекеттик кызматкерлер, депутаттар, укук коргоо органдарынын, жалпыга маалымдоо каражаттарынын кызматкерлери жана коомдук ишмерлер ээлейт.

Бул тууралуу А. Б. Чокобаева өзүнүн изилдөөсүндө жазган “...Кыргызстанда социалдык-экономикалык, социалдык-демографиялык, укуктук, социалдык-психологиялык (баарыдан мурда жабырлануучунун жүрүм-туруму жана виктимогендик факторлор, инсандын психологиялык касиеттеринин

деформациясы менен шартталган), маданий-тарбиялык, уюштуруучулук-башкаруучулук жана техникалык факторлор менен катар жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн көбөйүшүнүн детерминанттары болуп көбүнесе саясий факторлор калды. Жана чыр-чатактар жана адам өлтүрүү себептери төмөнкүлөр болуп калды: мамлекеттик же шайлануучу кызматка умтулган атаандашты жок кылуу каалоосу, ошондой эле атаандаштын шайлануучу компаниясын үзгүлтүккө учуратуу каалоосу; уюшкан кылмыштуу топтун саясий максаттарын ишке ашыруу үчүн олуттуу финансылык колдоо алган, же болбосо укук коргоо органдары тарабынан милдеттенмелерди аткарбаган мамлекеттик масштабдагы аткаминерлер тарабынан пайдалуу чечимдерди лоббирлөө боюнча “келишимдик” милдеттенмелерин аткарбагандыгы үчүн уюшкан кылмыштуулук тарабынан өч алуу; айыптоочу материалдарды сындаганы же жарыялаганы үчүн өч алуу; терс же укукка каршы иш-аракеттерди ашкерелөө, шайлануучу же функционалдык жактан маанилүү мамлекеттик кызмат ордуна талапкердин уюшкан кылмыштуу тобунун колдоосу менен атаандашты жок кылууга уюшкан кылмыштуулуктун умтулуусу; уюштуруучунун пикири боюнча анын аброюна шек келтирген же болбосо анын айрым маселелерди чечүүсүнө тоскоолдук кылган маалыматтарды ачыкка чыгаргандыгы үчүн саясий ишмердикти жүзөгө ашырган адамдан, ЖМКнын кызматкеринен өч алуу; уюштуруучу өзүнүн криминалдык ишмердиги тууралуу журналисттик иликтөөнү токтотууга умтулуусу” [3, 29 б.].

Белгилей кетүүчү нерсе, юридикалык коомчулукта терминдин ушул туюндурмасы боюнча бирдиктүү көз караш жок. Бул маселе бир катар авторлор тарабынан жетишерлик деталдуу изилденгендигине байланыштуу, ошондой эле бул биздин изилдөөнүн милдеттерине кирбегендигинен улам, биз бул аныктаманы түшүнүүбүздү гана белгилөөгө болот деп эсептейбиз. Биздин пикирибизде, А. Б. Чокобаеванын диссертациялык ишинде сунуш кылган туюндурма эң эле жүйөөлүү болуп саналат: “Жалдоо менен адам өлтүрүү – бул топтун курамында (же УКТ же кылмыштуу коомдоштуктун) же жеке адам тарабынан материалдык же башка мүнөздөгү сый акы үчүн, эреже катары

жабырлануучунун өлүмүнө кызыкдар болбогон аткаруучу (аткаруучулар) тарабынан, ортомчунун катышуусунда (же ансыз) жана каалабаган адамды четтетүүдө белгилүү бир жүйөсү бар уюштуруучу (уюштуруучулар) менен келишим (жалдоо) боюнча жасалган кылмыш – жаза жазалануучу жосун” [3, 31 б.].

А. Б. Чокобаеванын пикирин А. А. Светличный да бөлүшөт, муну ал изилдөөдө берген аныктама далилдеп турат. Жалдоо менен адам өлтүрүү боюнча ал төмөнкүнү түшүнүшөт “... атайылап адам өлтүрүү, эреже катары, үчүнчү жактын (уюштуруучунун) кызыкчылыгы үчүн белгилүү бир адамдын өлүмүнө кызыкдар эмес адамга сыйлык берүү үчүн жасалат” [4, 28 б.].

“...кылмыштуулуктун уюшкандык, куралдануу, техникалык жабдуу деңгээлин жогорулатуу кылмыштардын бетин ачууну, иликтөөнү жана алдын алууну техникалык-криминалистикалык камсыздоонун тийиштүү деңгээлин талап кылат. Илим менен техниканын заманбап жетишкендиктери кылмыштуулук менен күрөшүүдө колдонууга жеткиликтүү болушу керек” деп туура белгиленет [5, 48 б.].

Бирок ошону менен бирге криминалисттик адабияттарды талдоо “техникалык-криминалисттик камсыздоо” (мындан ары ТКК) түшүнүгүнүн кеңири колдонулгандыгын жана кылмыштардын бетин ачуу, иликтөө жана алдын алуу менен байланышкан иштин тигил же бул түрүн техникалык-криминалисттик камсыз кылууга арналган монографиялык изилдөөлөрдүн кыйла санын күбөлөндүрө тургандыгын белгилей кетүү керек [6, 56 б.], [7, 218 б.], [8, 24 б.], [9, 69 б.].

Бул, албетте, кыргыз жана казак авторлоруна да таасирин тийгизди, мисалы, А.Т. Аманов, У.Ш. Эркинбаев [10, 28 б.], С.Ж. Смоилов [11, 30 б.], Б.Ж. Бузурманкулов [12, 25 б.].

Иштердин басымдуу көпчүлүгүндө ишмердүүлүктүн тигил же бул түрүнө техникалык - криминалистикалык каражаттарды жана ыкмаларды колдонуу жөнүндө сөз болот. “... заманбап техниканын болушу, эгерде анын потенциалдуу илимий негизделген мүмкүнчүлүктөрү укук ченемдеринде эске алынбаса, каалаган натыйжага алып келбейт; укук ченемдери аларды практикалык ишке ашыруунун “механизми

жок” тийиштүү уюмсуз аракеттенбейт; мунун баары биригип – тергөөчүлөрдүн, ыкчам кызматкерлердин, эксперт – криминалисттердин жана кылмыштарды ачуу жана иликтөө боюнча иштин башка субъекттеринин жогорку – кесипкөй даярдыгысыз иштей албайт” [13, 65-66 б.].

Ошентип, криминалистикалык техниканын каражаттарын жана ыкмаларын колдонуу мүмкүнчүлүгү менен ТКК азайтуу таптакыр туура эмес.

Буга байланыштуу биз А.Ф. Волынскийдин ТККнун өз алдынча илимий категория катары, калыптанып жаткан жеке криминалистикалык теория катары позициясын бөлүшөбүз [13, 67 б.]. Көрсөтүлгөн жагдай криминалистика окуу курсунун мазмунуна жана түзүмүнө көз караштарды кайра карап чыгуу зарылдыгын шарттайт. Жалпысынан алганда, ТКК кылмыш ачуу, тергөө жана алдын алуу боюнча криминалистикалык камсыз кылуу элементи болуп саналат. Аталган көйгөй бир катар криминалисттердин эмгектеринде чагылдырылган: Аверьянова Т.В., Белкин Р.С. [14], У.Ш. Эркинбаев [10], Б.Ж. Бузурманкулов [12], С.Ж. Смоилов [11], Е.М. Тулеубергенов, А.М. Кокоева жана башкалар [15]. Биз теориялык көйгөйлүү аспектилерге токтолбойбуз(анткени бул биздин изилдөөнүн милдети эмес), болгону изилдөөнүн билдирилген аспектисине жана тактоону талап кылган маселелерге көңүл бурабыз.

Бул техникалык-криминалистикалык камсыз кылуу – бул кылмыштарды ачуу жана тергөө процессинде криминалистикалык техниканын каражаттарын жана ыкмаларын колдонуунун күнүмдүк практикасы экендигин белгилей кетүү керек. Техникалык-криминалисттик камсыздоо криминалистикалык техниканын каражаттарын жана ыкмаларын колдонуу субъекттеринин (тергөөчүлөрдүн, адистердин, эксперттердин, ыкчам кызматкерлердин, окумуштуулар бөлүмдөрүнүн кызматкерлеринин ж.б.) далилдүү жана багыттоочу маалыматтарды чогултуу, изилдөө, баалоо жана пайдалануу боюнча иши болуп саналат.

Юридикалык адабиятты изилдөө көрсөткөндөй, ушул убакка чейин талаш маселе эксперт менен адистин функцияларын чектөө бойдон калууда. Айрыкча, мындай талкуулар иш боюнча далилдердин булагы катары адистин корутундусун таанууга байланыштуу жаңы күч менен башталды. Татаалдыгы, биздин көз карашыбызда,

мыйзам деңгээлинде кылмыш – жаза процессинин толук кандуу жана өз алдынча катышуучуларынын алып жүрүүчүлөрү катары эксперттин жана адистин жөнгө салынбаган функцияларынан улам келип чыгат. Ушундай эле пикирди башка окумуштуулар да айтышат [16, 289-291], [17, 31 б.], [18, 19 б.] [19, 120-124 б.], [20, 167 б.].

Жалпысынан айрым илимпоздордун позициясын бөлүшүп, ТККнун түзүмүнө бир катар тактоолорду киргизүү зарыл деп эсептейбиз. Баарынан мурда, криминалистикалык техниканын каражаттарын жана ыкмаларын колдонуу субъекттеринин тизмеси эксперттик-криминалистикалык жана соттук-эксперттик мекемелерге карата гана эмес (ички иштер органдарынын эксперттик-криминалистикалык мекемелери алардын бир бөлүгү болуп саналат), ошондой эле тергөө аппараттарына, алгачкы текшерүү органдарына, каттоо бөлүмдөрүнө ж. б. уюштуруу аспектинин иштеп чыгуу зарылдыгын шарттайт. Буга байланыштуу аталган бөлүмдөрдүн ишин илимий-методикалык жактан камсыз кылуу зарыл, б.а. эксперттик бөлүмдөрдү гана эмес, ТККнун бардык объектилерине колдонулуучу далилдүү жана багыттоочу маалыматтарды чогултуу, изилдөө, баалоо жана пайдалануу методикаларын иштеп чыгуу жана өркүндөтүү зарыл.

Ошону менен бирге, бир катар авторлор туура белгилешкендей, тергөө жана алгачкы текшерүү органдары криминогендик кырдаалдын азыркы шарттарында билими сөзсүз өсүп жаткан бүгүнкү каражаттар жана илимий-техникалык каражаттардын мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө жетиштүү маалымат алышкан эмес [21, 83 б.], [22, 4 б.], [23, 432-437 б.], [24, 60 б.], [25, 16-23 б.].

Бул жагдай жалпысынан кылмыштарды тергөөнүн натыйжалуулугунун деңгээлине таасир этпей кое албайт. Бул жерде тергөө органдары зарыл болгон көндүмдөргө жана атайын билимдерге ээ болбостон, эреже катары, адиске ыкмаларды колдонуу менен байланышкан милдеттердин артыкчылыктуу бөлүгү жүктөлгөндүгүн эске албай коюуга болбойт, бул тергөөчүнүн чечимин кабыл алууда терс таасирин тийгизет [26, 175 б.], [27, 188 б.], [28, 3-4 б.]. Бул учурда тергөөчү адистин биргелешкен стратегиялык ишмердигин түзүшү керек, ал баарынан мурда тергелип жаткан кылмыш иши боюнча далилдүү маалыматты издөөгө багытталышы

керек. Ошондуктан, С. Ж. Смоилов тарабынан айрым тергөө аракеттерин жүргүзүүдө криминалист-штаттык адисти туруктуу негизде тергөөчү катары киргизүү жана тартуу сунушу толук негиздүү [11, 45 б.].

Жаңы иштеп чыгуу жана колдо болгон каражаттарды жана ыкмаларын жакшыртуу менен тыгыз чогултуу, изилдөө, баалоо жана аталган каражаттардын жана методдордун жардамы менен алынган далилдөөчү жана багыттоочу маалыматтарды пайдалануу боюнча ыкмаларын иштеп чыгуу менен тыгыз байланышта ачуу жана атайын адам өлтүрүү тергөө колдонулат. Бул жерде изилдөө багыттары бир катар факторлор менен аныкталат, алардын арасында маанилүү мааниге ээ, биздин пикир боюнча, төмөнкүлөр: жалдоо менен адам өлтүрүүнү жасоо ыкмасы жана мында колдонулуучу кылмыш куралдары; жалдама адам өлтүрүүнү жашыруу ыкмасы; каралып жаткан кылмышты даярдоодо, жасоодо жана жашырууда пайда болгон издердин тутуму.

Албетте, бардык көрсөтүлгөн факторлор бири-бири менен тыгыз байланышта, анткени, мисалы, ок атуучу курал менен адам өлтүрүү белгилүү бир из тутумунун пайда болушун шарттайт. Биздин изилдөөлөрдүн, ошондой эле башка авторлордун изилдөөлөрүнө ылайык, адам өлтүрүүлөрдүн басымдуу бөлүгү ок атуучу куралдар, жардыргыч заттар, муздак куралдар менен жасалат, бул жаатта изилдөө жүргүзүүгө түрткү болгон факторлордун бири болгон [3, 25 б.], [29, 27 б.], [30, 19 б.], [31, 35 б.]. Бул тууралуу профессор К. А. Исаева "...радио аркылуу жардырыла турган колго жасалган аппараттар пайда болду. Мында радио кабылдагыч жана берүүчү катары өнөр жайлык (пейджерлер, автоунаалардын кайтаруу сигнализациясы, балдардын радио менен башкарылуучу оюнчуктар ж.б.) жана колго жасалган шаймандар колдонулат. Мындай учурларда, кылмышкерлер, адатта, жарылуу болгон жерден алыс болушат, ошондуктан күбөлөр аларды көрө алышпайт. Демек, тергөө жардыргыч зат кантип коюлганын эң активдүү издерди жана күбөлөрдү издеши керек. Адистер окуя болгон жерди кароо учурунда тартылышы керек, анткени жарылуудан кийин жагдай бир топ бузулуп, көптөгөн издер жана буюмдар жок кылынат же олуттуу бузулат. Бир гана адис кароодо кайда жана эмнени издөө керектигин, кайсы предметтерге

көбүрөөк көңүл бурууну, издерди алуу жана бекитүү ыкмасын аныктай алат” [32, 9-39 б.].

Жалданма адам өлтүрүүнү аткаруучулардын кылмышты жашыруу боюнча иш-аракеттери окуя болгон жерден өлүктү алып өтүү; өлүктү андан ары жашыруу, жок кылуу, бөлүү менен жылдыруу; кылмыш болгон жерде өлүктү жарым-жартылай же толук жок кылуу, келбетин бузуу, бөлүү менен байланышкан техникалык-криминалистикалык каражаттарды жана чогултуу, далилдүү жана багыттоочу маалыматтарды изилдөө жана курман болгон адамдын ким экендигин аныктоо боюнча методдорду иштеп чыгуу зарылчылыгын шарттады [4, 33 б.], [10, 33 б.], [33, 27 б.], [34, 17 б.], [35, 24-31 б.], [36, 166 б.].

Жалданма адам өлтүрүүнүн жабырлануучусунан жана катышуучуларынан биологиялык келип чыккан издердин пайда болушу көрсөтүлгөн издерди чогултуу, изилдөө, баалоо жана пайдалануу боюнча сапаттуу жаңы каражаттарды жана методдорду киргизүү жана пайдалануу боюнча сунуштамалардын комплексин иштеп чыгуунун зарылдыгын шарттайт [37, 23 б.]. Ошол эле учурда, жыт издерине [38, 47 б.], [39, 15 б.], [40, 21 б.] жана микро объекттерге [41, 24 б.], [42, 16 б.] өзгөчө көңүл бурулат.

Ыкчам – издөө иш-чараларын (мындан ары БИИ) жүргүзүү жана салттуу эмес ыкмаларды колдонуу жолу менен багыттоочу маалыматты алуу жана пайдалануу каражаттарын жана методдорун иштеп чыгууга жана колдонууга олуттуу көңүл бурулат [43, 308 б.], [44, 17 б.].

Негизинен, жалданма адамдар жасаган адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууда жана иликтөөдө ар кандай техникалык – криминалистикалык каражаттар колдонулушу мүмкүн. Бул жагынан алганда, абдан туура жол багыттарын жана аларды иштеп чыгуу келечегин аныктоо болуп саналат. Биздин оюбузча, алар төмөнкүлөр менен аныкталат:

а) техникалык – криминалистикалык каражаттардын жана методдордун жардамы менен чечилүүчү маселелердин татаалдыгы жана ар түрдүүлүгү, бул

бир жагынан алардын адистешүүсүн, экинчи жагынан – көчмө криминалистикалык лабораториялар түрүндө комплектөөнү шарттайт;

б) уюшкан кылмыштуу коомдоштуктардын мүчөлөрү тарабынан жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү (басымдуу көпчүлүгүндө) жасоо менен, дегеле кылмыш ишин жана айрым кылмыштарды жашырууга чара көрүү менен. Көрсөтүлгөн жагдай маалыматты чогултуунун жана изилдөөнүн атайын техникалык-криминалисттик каражаттарын жана методдорун, атап айтканда жытты, үндү, микрообъекттерди, канды, урукту, чачты ж. б. чогултуу жана изилдөө каражаттарын жана методдорун иштеп чыгуу зарылдыгын талап кылат.

в) кылмыш жасаган адамдарды тез арада аныктоо зарылдыгы, бул коллекция түрүндөгү маалымат сактоочу жайларды, маалыматтык-издөө тутумдарын түзүү зарылдыгын шарттайт.

г) төмөнкү параметрлер боюнча техникалык-криминалисттик каражаттарды жана методдорду иштеп чыгууну аныктоочу илимий-техникалык прогрессти өнүктүрүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү менен: - маалымат алуу мүмкүнчүлүгүн жакшырткан принципалдуу жаңы каражаттарды жана методдорду колдонуу:

- көлөмдүү жана жалпак издердин көчүрмөлөрүн алуу үчүн полимердик материалдар; циакринди - колдун манжаларынын издерин аныктоо үчүн; бөлүкчөлөрү жука көмүртек кабыгы менен капталган магниттелүүчү ферромагниттик порошокторду - бир эле мезгилде жыт жана трасологиялык издерди алуу үчүн - колдун издерин табуу үчүн; каражаттар жана аныктоо ыкмалары жана тирүү адамдардын жана өлүктөрдүн терисинен колу манжаларынын издерин алуу, ж. б.;

- кандын, уруктун, атуунун, жарылуунун издерин табуу жана алуу методикасын өркүндөтүү;

- колдонулуучу техникалык-криминалисттик каражаттардын жана методдордун иштөө мөөнөтүн жана сапатын жогорулатуу: кыйла сезимтал фото

жана видео тасмаларды, термовизиондук тутумдарды жана түзүлүштөрдү колдонуу.

д) криминалистика илиминин өнүгүшүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү, атап айтканда, табигый жана техникалык илимдердин жетишкендиктерин ишке ашыруу. Ошентип, адамдын тукум куучулук затынын - дезоксирибонуклеин кислотасынын (ДНК) касиеттеринин индивидуалдуулугунун ачылышы генетикалык “дактилоскопиянын” өнүгүшүнө алып келди. ДНК ар бир тирүү клеткада болгондуктан, адамды кыртыштын жана суюктуктун ар кандай макро жана микро бөлүгүнөн аныктоо үчүн принципиалдуу мүмкүнчүлүк пайда болду, бул аларды чогултуу жана изилдөө каражаттарын жана ыкмаларын иштеп чыгууга түрткү берди.

ДНК-изилдөөлөрдүн маанилүүлүгү жана кеңири мүмкүнчүлүктөрү тууралуу бир катар окумуштуулар [45, 214-216 б.], [46, 17 б.], [47, 2-4 б.], [48, 110 б.] бекеринен көрсөтүшкөн жок, бирок биздин республиканын аймагында кылмыш процессинин муктаждыктары үчүн молекулярдык-генетикалык экспертизаны колдонуу мындай мамлекеттик лабораториялардын жоктугунан чектелген.

Окуя болгон жерди кароонун жүрүшүндө абалды белгилөө жана пландарды түзүү үчүн фото жана видеого тартуу зарыл. Азыркы учурда, технологиянын өнүгүшүнө байланыштуу, санариптик сүрөткө тартуу кеңири колдонула баштады. Салттуу сүрөткө тартуудан айырмаланып, сүрөттү иштетүүгө мүмкүндүк берүүчү фиксация ыкмасы менен криминалист окумуштуулар жана практиктер санариптик сүрөткө тартууну жана анын жыйынтыктарын кылмыш ишинин далили катары колдонуу мүмкүнчүлүгүн талкуулашууда.

Биз санариптик тартууну колдонуудан баш тартуунун кереги жок деген көз карашка кошулабыз. Окуя болгон жерди текшерүүдө алынган санариптик сүрөттөрдүн далилдүү маанисин сактоо үчүн төмөнкү жолдор сунушталат [49, 14-17 б.]: 1) камера топтомун жана принтерди колдонуу. Окуя болгон жерди кароо процессинде калыс күбөлөр өз колдорун койгон, сүрөттүн аныктыгын күбөлөндүргөн фотосүрөттөрдү сүрөткө тартуу жана басып чыгаруу жүргүзүлөт; 2) камераны санарип камерага алмаштыруу. Окуя болгон жерде

сүрөткө тартуу аяктагандан кийин эс тутумдун санариптик картасы фотоаппараттан чыгарылат (картаны алуу мүмкүн болбогондо фотоаппарат алынат), таңгакталат, мөөр басылат жана күбө-калыстардын колу менен күбөлөндүрүлөт. Андан ары сүрөттөр тергөө кароосун өткөрүү процессинде аны тиешелүү түрдө тариздөө (протокол түзүү) менен даярдалат.

“...заманбап жашоонун компьютердик тутумдар, телекоммуникация, виртуалдык реалдуулук менен каныккандыгы кылмыштуулукту олуттуу түрдө өзгөртүп гана тим болбостон, ага каршы күрөшүү мүмкүнчүлүктөрүн да ачат” деп юридика адабиятта туура айтылган [50, 6-15 б.], [51, 8 б.].

Ошондуктан кибернетиканын өнүгүшү криминалистикага компьютердик технологиялардын дүркүрөп киргизилишине альп келгени табигый нерсе. Адабияттарда аталган технологияларды киргизүү төмөнкүдөй багыттар боюнча жүрүп жатканы белгиленген: кылмыштарды каттоо тутумун автоматташтыруу; кылмыштарды иликтөө процессин компьютерлештирүү; экспертизаларды жана изилдөөлөрдү жүргүзүү процессин автоматташтыруу.

Албетте, жогоруда айтылгандардын баары адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачуу жана тергөө боюнча натыйжалуулугу эксперттик – криминалистикалык камсыздоого жана аталган аспектини андан ары өнүктүрүүгө жана модернизациялоого көз каранды экенин тастыктайт.

Ошентип, жалданма адам өлтүрүүлөрдү жасоодо пайда болгон издердин мүнөзү тергөөчүлөр дайындаган жана эксперттик - криминалисттик бөлүмдөрдө жүргүзүлүүчү соттук экспертизалардын түрлөрүн да алдын ала аныктайт. Негизи, адам өлтүрүү боюнча тергөөдө ар кандай экспертиза жүргүзүлүшү мүмкүн. Ошону менен бирге, көп учурда баллистикалык, атылбас курал экспертизалары, жардыруу техникалык экспертизалары, адам бөлүп чыгарган издери бар биологиялык экспертизалар, анын ичинде соттук - медициналык экспертизалар жана башкалар дайындалат. Алардын ийгиликтүү өндүрүшү бир катар факторлор менен аныкталат: эксперт - криминалисттердин кесиптик даярдыгынын деңгээли жана алардын иш стажы, Эксперттик - криминалисттик бөлүмдөрдүн техникалык жабдылышы, тигил же бул объекттерди изилдөө

методикаларын иштеп чыгуу деңгээли, эксперттик мекемелердин тутумун уюштуруу жана башка бир катар факторлор.

Жүргүзүлгөн иликтөөдө жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө соттук экспертизаларды дайындоо менен канааттандыраарлык эмес абал аныкталган. Бул маселени изилдеген башка авторлор да белгилешет [10, 35 б.].

Ошону менен бирге, КМШ өлкөлөрүнүн эксперттик-криминалистикалык кызматтары соттук экспертизанын жаңы түрлөрүн өндүрүүнү уюштуруу, эксперттик-криминалистикалык бөлүмдөрдү техникалык жабдуу, ар кандай объекттерди изилдөөнүн жаңы методикаларын иштеп чыгуу, эксперт - криминалисттердин кадрларын даярдоо жаатында көп иштерди жасап жатышат. Тилекке каршы, тергөөчүлөр айрым учурларда эксперттик-криминалистикалык бөлүмдөрдүн мүмкүнчүлүктөрүн начар көрсөтүшөт.

Биздин изилдөөлөр көрсөткөндөй, экспертизаларды дайындоо боюнча абал өзгөчө начар экендигин, анын методологиясы салыштырмалуу жакында иштелип чыккан, атап айтканда: фоноскопиялык, одорологиялык, трасологиялык изилдөө, генотипоскопиялык ж.б. Бирок, Кыргызстанда аларды өндүрүү кээде мүмкүн эмес экенин белгилей кетүү керек, бул иш жүзүндө материалдык-техникалык базанын жоктугуна же бул тармактагы адистердин кадрдык даярдыгынын жетишсиздигине байланыштуу. Буга байланыштуу аларды өндүрүүнүн илимий жана методологиялык маселелерине токтололу.

Соттук - автороведиялык экспертизанын максаты документтин авторун аныктоо болуп саналат, эгерде аткаруучу менен автор башка адамдар болсо (документ диктант менен аткарылган же кат жазышкан). Документтин текстинин түзүмдүк өзгөчөлүктөрүн, автордун тилдик жана интеллектуалдык касиеттерин чагылдырган документтин текстинин тилдик жана түшүнүктүк-маанилик түзүмдөрүнүн мүнөздөмөлөрүн (өзгөчөлүктөрүн) изилдөө маселелердин үч тибин чечет: идентификациялык, диагностикалык жана классификациялык. Биринчи учурда, бул адам документтин автору болуп саналабы деген суроо туулат:

Диагностикалык изилдөөлөр жазуу тилинин белгилерин атайылап бурмалоо фактыларын аныктоону, адаттан тыш психофизиологиялык абалдагы адам тарабынан документти аткарууну камтыйт. Ал эми классификациялык - документтин авторунун жынысын, жашын аныктоо, ал үчүн тигил же бул тил эне тили болуп саналабы, автор кайсы тилдин диалогунун алып жүрүүчүсү болуп саналат, анын билим деңгээли кандай, ал ишкердик (илимий, публицистикалык жазуу) көндүмдөрүнө ээби же жокпу, ж. б.

Соттук-автороветиялык экспертизанын илимий негизи катары адамдын сүйлөө жүрүм-турумунун шарттары жана мыйзам ченемдүүлүктөрү жөнүндө билим тутуму кызмат кылат. Экспертизанын бул түрүнүн негизги илимдери лингвистика, психоллингвистика, психология, социоллингвистика.

Кылмыштуулук менен, анын ичинде адам өлтүрүү менен күрөшүүнүн заманбап шарттарында соттук - фоноскопиялык экспертизанын ролу тынымсыз өсүүдө. Анын өнүгүү процессинде эки багыт аныкталды: фонограммада жазылган үн маалыматтарын изилдөө жана үн жазуу каражаттарын изилдөө. Биринчи жолдомо боюнча үнү фонограммага жазылган адамга карата идентификациялык, диагностикалык жана классификациялык маселелер жана жазуу өндүрүшүнүн айрым жагдайларын белгилөө боюнча маселелер чечилет.

Коюлган маселелерди чечүү үчүн бир нече методдор иштелип чыккан: спектрографиялык, тил-өлчөө жана аудиометод. Акыркысы эң көп колдонулат, ал лингвистика, психология, физиология, психоллингвистика маалыматтарына таянат.

Фоноскопиялык изилдөөлөр аркылуу конкреттүү адамды идентификациялоо менен бирге оозеки тексттин формасын (даярдоосуз, даярдалган, үн чыгарып окуу ж. б.), сүйлөшүүнүн катышуучуларынын санын (монолог, диалог, полилог), сүйлөгөндөрдүн ортосундагы мамилени (расмий, достук, кастык ж. б.), сүйлөөчүнүн кырдаалга карата психологиялык абалын, чет тилдерди билүүсүн, кызыкчылыктарын, жазуу учурундагы эмоционалдык абалын, психологиялык жана физиологиялык абалын, ой жүгүртүүнүн патологиясы жана психикалык оорулары, кекиртектин кээ бир оорулары, тиш аппаратынын

абалы (алдыңкы, жасалма ж.б. жоктугу), алкогольдун, баңгизаттын таасири ж. б.; жынысын, жашын, улутун, кесибин, сүйлөөчүнүн билиминин деңгээлин жана мүнөзүн, оозеки тилдин калыптанышынын географиялык регионун жана узак жашоонун мүмкүн болгон жерлерин аныктоого болот.

Мындан тышкары, сүйлөөнү коштогон акустикалык эффекттер боюнча изилдөө жүргүзүүгө: жазуу жүргүзүлгөн жерди (айыл, шаар, шаардын аймагы), көчөнү (тынч, бош эмес), бөлмөнү, сүйлөшүү учурундагы адамдардын иш-аракеттерин, ок атууларды жана алардын курал тутумуна жараша айырмасын аныктоо болот [52, 231 б.].

Албетте, уюшкан кылмыштуу топтун кармалган мүчөлөрүнүн колунан ок атуунун продуктуларын табуу, эгерде алар адам өлтүрүү үчүн ок атуучу курал колдонгон болсо, абдан маанилүү. Азыркы учурда, мындай издерди табууну кыйындаткан негизги себеп, заманбап автоматтык ок атуучу куралдардын көпчүлүгүнүн дизайны аткычтын колун аларга карай олуттуу көлөмдөгү газдарды жарып кетүүдөн сактайт. Мындай курал менен атылганда, аткан адамдын колуна анча-мынча сандагы атуу продуктулары берилет, аларды физикалык жана химиялык анализдин эң сезимтал ыкмаларынын жардамы менен гана табууга болот. Бул үчүн химиялык-баллистикалык экспертиза дайындалып, ок аткан адамдын колунан атылган октун изин табууга болот. Шектүү адамдын колунан жуулуп кетиши, ошондой эле ок чыгарган адамдын колун, бетин болжол менен жаап турган мээлейлер жана кийимдин башка түрлөрү ушул экспертизанын изилдөө объектилери болушу мүмкүн [53, 1.2 б.].

Жана жардыруучу каражаттар сөзсүз түрдө изилдениши керек, кеп детонаторлор, от алдыруу каражаттары, от өткөргүч тутанткычтар жана жардыруучу шнурлар жөнүндө болуп жатат [54, 151-152 б.].

Жардыруу техникалык экспертизаларды жүргүзүү практикасы көрсөткөндөй, изилдөөнүн негизги кыйынчылыгы анын комплекстүү мүнөзүндө жана илимдин, техниканын, кол өнөрчүлүктүн ар түрдүү тармактарында билими бар адистерди тартууда турат. Мисалы, комплекстүү жардыруу техникалык жана радиотехникалык экспертиза, комплекстүү жардыруу техникалык жана соттук-

медициналык экспертиза. Эксперттик изилдөөнүн натыйжасынын натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн жардыруу техникасы жаатындагы эксперттик изилдөөнүн методикасын өркүндөтүү, жарылуу болгон жерди же жарылуучу түзүлүштөрдү жана жарылгыч заттарды кароого түздөн-түз катышкан жардыруу техникалык адистерин даярдоо, комплекстүү жардыруу техникалык экспертизасын даярдоо жана дайындоо ыкмаларын жана эрежелерин иштеп чыгуу, мындай экспертизанын корутундусуна тергөөчү жана сот тарабынан баа берүү зарыл. Мындан тышкары, жардыргыч түзүлүштөрдү жана жардыргыч заттарды табуунун, жок кылуунун жана изилдөөнүн заманбап техникалык каражаттарын колдонууда чет өлкөлүк алдыңкы тажрыйбаны киргизүү зарыл.

Белгилүү болгондой, одорологиялык изилдөө адамдын жытынын өзгөчөлүгүнө негизделген. Мындан тышкары, “жыт” түшүнүгү эки мааниде колдонулат: материалдык объектилердин касиети катары объекттин бөлүкчөлөрүн - молекулаларын тышкы чөйрөгө үзгүлтүксүз бөлүү (буулантуу) жана субъективдүү кабылдоо катары (адамда пайда болгон жыт сезүүчү рецепторлор менен жыттуу заттын бөлүкчөлөрүнүн өз ара аракеттенүүсүнүн натыйжасы).

Жыт издери газ түрүндөгү пайда болуу менен, туруксуздугу (бууланууга жөндөмдүүлүгү); эригичтиги (бир заттын экинчисине өтүшү); суюлтууга (концентрациянын өзгөрүшүнө) жөндөмдүүлүгү жана катуу нерселердин бетине жыт бөлүкчөлөрүнүн адсорбциясы - жутулушу менен мүнөздөлөт.

Жыт изин калтырган адамды идентификациялоо үчүн алардын из түзүү механизминин үзгүлтүксүздүгү, издин түзүмүнүн кыймылдуулугу, анын чачырандылыгы жана бөлүнүүчүлүгү сыяктуу белгилери маанилүү. Аталган касиеттер криминалистикалык одорологиянын түзүлүшүн шарттады, ал жыттарды чогултуу, аларды сактоо, жана талдоо ыкмаларына негизделген. Жылчыксыз идиштерге салынган жыт издери узак убакыт бою жыт касиетин жоготпойт жана алар биздин республикада кызматтык-издөөчү иттердин жардамы менен одорологиялык ылгоо үчүн колдонулат. Ошону менен бирге ,

мисалы Россияда мындай изилдөө азыркы учурда соттук - одорологиялык экспертизанын [50, 6-15 б.], [55, 37 б.] корутундусу менен таризделет, анда идентификациялык жана классификациялык маселелер чечилет. Атап айтканда, жыт издерин изилдөө менен төмөнкү суроолорго жооп алууга болот: Тергөө амалдарынын жүрүшүндө табылган кол, бут издеринен алынган үлгүлөрдө бул адамдын жеке жыты барбы? Берилген кан тактарында, тердин издеринде жана башка издерде конкреттүү адамдын жеке жыты барбы? Салыштырмалуу изилдөө үчүн үлгүлөрү изилдөөгө берилген шектүүлөрдүн ичинен ким тарабынан алынган объекттерде жыт издери калган? Адамдын жыт издери ар кандай объекттерден (же бир нерсенин фрагменттеринен) текшерилип жаткан адамдан келип чыгабы? Изилдөөгө көрсөтүлгөн нерселердин кайсынысында текшерилип жаткан адамдын жыт издери бар? Берилген үлгүлөрдө адамдын жыт издери барбы? Бир же бир нече адамдан, эркектен же аялдан берилген объектте табылган адамдын жыт комплекси пайда болобу? Жыт издери изилденип жаткан адамдын болжолдуу жашы?

Криминалистикалык одорология методдорун колдонуу бир катар чектөөлөр менен байланыштуу болгондуктан, соттук - одорологиялык экспертизаны өнүктүрүү техникалык анализаторлорду (Криминалистикалык одорология) колдонуу багытында да жүрүп жатат.

Соттук Стоматология тармагында адистин ролу чоң болгон өлүктөрдү деталдуу идентификациялоо кеңири жайылууда. Бул тууралуу "... инсанды тиш абалы боюнча аныктоодо түзүлгөн одонтограммалардын сапаты, анда пародонт, чагуу, протездердин мүнөзү жана сапаты, өнүгүү аномалиялары жана тиштердин схемалык сүрөтү маанилүү" деп А. Т. Аманов дагы жазган [36, 22 б.].

Ал эми адамдын баш терисинин издерин трасологиялык экспертизадан өткөрүү маңдай, мурун, жаак, ээк, эриндин кызыл чегинин, кулак челинин издерин калтырган бетти идентификациялоого, адамдын жынысын, жашын, сырткы көрүнүшүн мүнөздөөчү белгилерди аныктоого мүмкүндүк берет. Көрсөтүлгөн маселелерди чечүү издерде (фолликулада, тешикчелерде, майда сызыктарда), бырыштарда, бүктөмдөрдө, сөөлдөрдө, тырыктарда жана теринин

түзүлүшүнүн деталдарын мүнөздөөчү жеке идентификациялык белгилерде) чагылдырылган микрорельефтин түзүлүшүн, деталдарын талдоо жолу менен жүзөгө ашырылат [56, 71-78 б.].

Дерматологифика жаатындагы изилдөө жетишерлик келечектүү багыт болуп саналат, ал төмөнкүлөргө негизделген: эркектер менен аялдардын кол манжаларынын акыркы фалангдарына капиллярдык оймо-чиймелерди бөлүштүрүү мыйзам ченемдерине; жынысын, курагын алакан издери боюнча таануу мүмкүнчүлүгүнө; оң жана сол колдуу дерматоглификанын өзгөчөлүктөрүнө; адамдын колунун ички бетинин структурасында чагылуу менен байланышкан тукум куума ооруларды диагностикалоонун өзгөчөлүктөрүнө; адамдын өсүшүн болжолдоого мүмкүндүк берген адамдын айрым касиеттерин изилдөөнүн негизинде [57, 320 б.].

Талдоо көрсөткөндөй, курал-жарактан жыт үлгүлөрүн алып жатканда, андан ары инсандыгын аныктоо ыктымалдыгы 80% түзөт. Таңгак – 3 катмар фольга жана 3 катмар четтери, жытты сактоо үчүн объекттерди багыттоонун максималдуу мөөнөтү 3-5 күн. Жыт сынамыктарын чыгаруу жана консервациялоо КР ИИМ ЭКБ контактсыз жүргүзүлөт, андан кийин дактооизилдөөлөрдү жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Жыт үлгүлөрү ИИМдин ЭКБ бир жыл сакталат; геномоскопия ыкмасы менен инсандыкты аныктоого жараксыз биологиялык объекттер одорологиялык ыкма менен идентификацияга ылайыктуу болушу мүмкүн.

Генотипоскопиялык экспертиза 80-жылдардын башында табылган ДНКнын гипервариабилдүүлүк (ГВ) кубулушунун негизинде кылмышкерди анын канынын жана секрецияларынын издеринен аныктоого мүмкүндүк берет. 1995-1987-жылдары англис окумуштуусу А.Джеффрис авторлоштор менен бирге участоктордун ГВ үй - бүлөсүн-минисателлиттик ДНКны бөлүп алууга жетишкен. Буга катар башка өлкөлөрдө (Бельгия - Г.Вассалом, СССР - Е. Рогаев) инсандын индивидуалдуулугу менен мүнөздөлүүчү ГВ элементтери табылган. Бардык табылган ГВ участокторунда кайталануучу ДНК элементтери

бар, алар бир нече миң. Изилдөөдө ДНКнын жеке “издерин” алуу үчүн алардын айрымдарын гана “иштеп чыгуу” жетиштүү.

Мындай “издерди” пайда кылуу үчүн ДНК анализденүүчү объекттин ДНК аймактарынын тигил же бул ГВ комплиментардык, ар бир зонд үчүн 0,02 ден 0,0002 ге чейин кокустан дал келүү ыктымалдуулугу менен инсанды идентификациялоого мүмкүндүк берүүчү, ал эми алардын жыйындысында минус он алтынчы даражада 10го чейинки зонддорду колдонот.

Генотипоскопиянын жардамы менен кандын жана сперманын издеринен инсанды аныктоо, бир нече кылмыш иштерин бириктирүү, мүмкүнбү деген маселени чечүү мүмкүн жана бул өзгөчө жалданма адам өлтүрүүлөрдү тергөөдө өлүктү идентификациялоо, бөлүнгөн өлүктүн бөлүктөрүнүн тиешелүүлүгүн аныктоо маанилүү. Генотипоскопиялык экспертизанын келечеги чоң. Азыртадан эле, күчөтүү ыкмасы практикага киргизилип жатат, анын жардамы менен ДНКнын изи (жалгыз ядролук клеткалардан же катуу талкаланган ДНК молекулаларынан изоляциялар) изилденип, бир нече жолу чоңойтулган көчүрмөсүн алууга жана изилдөөгө болот. ДНК-тесттердин жардамы менен адамдын этникалык тегин аныктоо методикасы иштелип чыкты [58].

Криминалистикада салттуу эмес бир катар изилдөө методдорун колдонуу маанилүү аспект болуп саналат, бул тууралуу кыргыз окумуштуулары да жазышат, бул каралып жаткан иштердин категориясы үчүн да алгылыктуу болот [59, 277-280 б.].

Бирок, биз Л. Н. Камалова менен макулбуз, криминалистикалык мааниге ээ маалыматты алуунун салттуу эмес ыкмалары төмөнкү талаптарга жооп бериши керек: кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамга жана моралдык-этикалык ченемдерге карама-каршы келбөө; илимий жана иш жүзүндө негиздүү болуу; аларды туура колдонуу менен күчтөрдү жана каражаттарды оптималдуу сарптоодо тийиштүү натыйжалуулукту камсыз кылуу [60, 98 б.].

Өзгөчө бир катар маселелерди чечүүгө тоскоол болгон факторлорго токтолуу керек. Ошентип, бүгүнкү күндө ар бир каралып жаткан кылмыштын бетин ачуу

жана иликтөө эксперттик – криминалистикалык каражаттарды жана ыкмаларды колдонбостон жүрбөй тургандыгы далил талап кылбайт.

Эксперттик изилдөөлөрдүн натыйжалары кылмыш иштери боюнча далил базасынын маанилүү бөлүгү болуп саналат, анкета күбөлөрдүн жана жабырлануучулардын бир жүз 75% өзгөртүү же сотто алардын көрсөтмөлөрүн баш экенин көрсөтүп турат, анткени, соттордо алардын калыс кароого өбөлгө түзөт.

Жалдоо менен адам өлтүрүү бардык КМШ өлкөлөрү үчүн жалпы көйгөй болуп саналат жана “резонанстуу” кылмыштарды ачуу жана иликтөө боюнча эксперттик – криминалистикалык коштоо чоң ролду ойнойт.

Жалпысынан КМС колдонууда мындай кылмыштарга каршы аракеттенүүнүн абалына терс таасирин тийгизген факторлорду (объективдүү жана субъективдүү мүнөздөгү) бөлүп көрсөтүүгө болот.

Ошентип, алынган далилдерди топтоодо, изилдөөдө жана кылмыштардын бетин ачууда КМС колдонуунун жалпы уюштуруудагы типтүү тактикалык жана методикалык каталарга көңүл буруу керек. Кылмыштардын бетин ачууга катышкан бардык ведомстволордун кызматкерлеринин кесиптик даярдыгынын деңгээли айрым учурларда заманбап талаптарга жооп бербейт, болбосо кесиптик сабатсыздыгын күбөлөндүрөт. ***Ошентип, Кыргыз Республикасынын эксперттик кызматтарынын айрым адистерин, мисалы, ОшМУда шектүү 2 айлык курстардан өтүп, экспертиза жүргүзүүгө уруксат алышаары жашыруун эмес.*** Албетте, мындай эксперттер жүргүзгөн корутундулардын сапаты көптөгөн суроолорду жаратат.

Каржылоонун жетишсиздиги жана экспертизаларды жүргүзүүгө чыгымдарды ведомстволор аралык компенсациялоо механизмин укуктук жөнгө салуунун жоктугу, бул кылмыш иштери боюнча далил базасынын деңгээлинин төмөндөшүнө алып келет. Мындан тышкары, эксперттердин айлык акысынын төмөндүгү укук коргоо органдарынан, анын ичинде эксперттик кызматтардан квалификациялуу кадрлардын кетишине себеп болууда. Белгилей кетүүчү нерсе, кесиптик даярдык да көп акча талап кылат. Анткени, салыштырмалуу жакында

эле таркатылган объектилерге экспертиза жүргүзүү үчүн, изилдөө кеңири колдонулган алыскы же жакынкы чет өлкөлөрдө адистерди даярдоо зарыл.

Каралып жаткан категориядагы иштер боюнча экспертизаларды жүргүзүүдө негизги көйгөй болуп аларды аткаруунун узак мөөнөттөрү саналат, бул тергөөнүн алгачкы этабында эле адам өлтүрүүгө күнөөлүү адамдарды аныктоого мүмкүндүк берүүчү жетиштүү сандагы далилдерди алууга мүмкүндүк бербейт. Ушуга байланыштуу, КР КЖПКне бул ченемди төмөнкүдөй редакцияда баяндоо менен оор жана өзгөчө оор кылмыштар жөнүндө иштер боюнча эксперттик изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн кыска мөөнөттөрүн белгилеген толуктоо киргизүү максатка ылайыктуу: “оор жана өзгөчө оор кылмыштар жөнүндө кылмыш иштери боюнча экспертизаларды жүргүзүү жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн татаалдыгын эске алуу менен экспертке бардык зарыл материалдарды берген учурдан тартып эки жумадан бир айга чейинки мөөнөттө аяктоого тийиш”.

Заманбап илимий – техникалык каражаттар менен камсыз болуунун начардыгы байкалууда дегенге макул болуу керек. Ошентип, биз Э.А. Линин пикири боюнча, кылмыштарды иликтөө практикасында компьютердик технологияларды колдонуу чөйрөсүндөгү келечектүү багыт фактордук, корреляциялык жана регрессиялык анализдин заманбап ыкмаларын, аналитикалык жана имитациялык моделдөө ыкмаларын колдонуу менен аппараттык-программалык каражаттарды колдонуу болуп саналат, бул криминалистикалык жактан маанилүү маалыматты алууга жана тергөө кырдаалдарынын өнүгүшүн болжолдоого мүмкүндүк берет. Укук коргоо органдарынын тигил же бул аракеттеринин натыйжасында пайда болгон кылмыштуу коомдоштуктардагы кырдаалдардын өнүгүшүн болжолдоо үчүн программалык продуктуларды колдонуу ыкчам иш-чаралардын жүрүшүндө да, тергөө аракеттеринин жана соттук териштирүүлөрдүн жүрүшүндө да аларга максаттуу маалыматтык-психологиялык таасир этүүнү пландаштырууга жана көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк ачат [61, 37 б.].

Азыркы учурда, тергөө иш-аракеттерин [61, 35 б.] жүргүзүүдө программалык камсыздоонун мүмкүнчүлүктөрүн колдонуу же ылайыкташтырылган сүйлөө маалыматын таануу тутумун иштеп чыгуу жана аудио жазууну жана видео жазууну параллель жазуу, айрыкча, биздин оюбузча, жалданма адам өлтүрүү фактыларын иликтөөдө эң актуалдуу болуп саналат.

Чет өлкөлөрдүн укук коргоо органдарында колдонулган компьютердик программалык комплекстердин жана тутумдардын ар түрдүүлүгүн шарттуу түрдө жети түргө бөлүүгө болот: маалыматтык – маалымдама тутумдары; автоматташтырылган жумуш орундары; эксперттик-консультациялык тутумдар; компьютердик эсептөө-аналитикалык тутумдар; компьютердик окутуу тутумдары; компьютердик окутуу тутумдары; мультимедиа менен иштөөнүн компьютердик тутумдары; компьютердик визуалдаштыруу жана моделдөө тутумдары, алар сөзсүз түрдө бүгүнкү күндүн реалдуулугун эске алуу менен иштелип чыгышы жана колдонулушу керек. Бул бүгүнкү. күнгө чейин колдонула элек одорологиялык, генотипоскопиялык изилдөөлөргө жана башкаларга тиешелүү.

Көрсөтүлгөн факторлорду четтетүү үчүн милдеттүү мүнөздөгү ведомстволор аралык криминалисттик сунуштамаларды (нускамаларды, эрежелерди ж. б.) иштеп чыгуу талап кылынат

Баарынан мурда, “ар кандай мүнөздөгү издерди алып жүрүүчү объектилерди комплекстүү изилдөө” дайындоо тартиби жөнүндө сөз болуп жатат. Мындай изилдөөлөрдүн типтүү объектиси болуп Микро объекттер, биологиялык, жыт, манжа издери жана башка издер болушу мүмкүн болгон курал саналат. Экспертизанын тигил же бул түрүн өткөрүүнүн тартибин жана ырааттуулугун (типтүү алгоритмин) алып жүрүүчү предметте болжолдонгон издердин түрүнө жараша (мисалы, адегенде одорологиялык экспертиза, андан кийин КЭМВИ дайындалат) так регламенттештирүү зарыл. Өзгөчө башкалардын өткөрүлүшүн жокко чыгарган экспертизалардын түрлөрүн көрсөтүү зарыл (мисалы, биологиялык манжа изин, баллистикалык — экөөнү тең жокко чыгарат). Тергөөчүлөр муну так түшүнүшү керек жана конкреттүү тергөө кырдаалында

кайсы издерди (эң аз маалыматтуу) курмандыкка чалууга ылайыктуу экендиги жөнүндө чечим кабыл алышы керек. Ар бир регион үчүн конкреттүү укук коргоо органдарына жана сотторго административдик жактан бекитилген, мындай объектилерди изилдөөгө жөндөмдүү СЭУ(ЭГП) тизмеси зарыл.

Мындан тышкары, бул экспертизаларды дайындоодо биологиялык жаратылыш объекттерин изилдөө үчүн даярдоо боюнча криминалистикалык сунуштарды сактоого тиешелүү (таңгактоо жана абалы); экспертизаны дайындоонун алдында тергөөчүлөрдүн ЭКП милдеттүү консультациялары жана дайындоодо жеке катышуусу; коюлган маселелерди жана үлгүлөрдү чечүү үчүн бардык зарыл болгон объекттерди жана үлгүлөрдү ЭКП жөнөтүү; эксперттин алдына коюлган суроолордун көлөмү жана мазмуну (алардын саны көбүнчө эки орундуу сандар менен эсептелет, ал эми маанилик мазмуну бирдей, анткени бир эле суроолор бир нече окуу куралынын ар кандай редакциясында гана жазылып турат) ж. б.

Окуя болгон жерде тергөө-ыкчам топтордун (ТЫТ) ишин уюштурууну да, белгилей кетүү керек. Жетекчилердин көп сандагы ашыкча топтолушу иштин тар участогунда (түздөн-түз окуя болгон жерде) кароо убактысын кыйла создуктурат, кырдаалдын өзгөрүшүнө алып келет, ТЫТнун ишине кошумча баш аламандыкты киргизет жана окуя болгон жерде табылган издерге сот жана тергөө тарабынан андан ары баа берүүнү кыйындатат. Бул учурда, “кылмыштын бетин ачуу боюнча штабды” түздөн-түз окуя болгон жерде (ага жанаша жайгашкан аймактарда) жайгаштырууга тыюу салган ченемдик документ экендигине макулбуз. Бул документте: кылмышты тергөөгө ким жетекчилик кылат, ал эми ким — окуя болгон жерди кароого (мындан ары — ОЖК) ким жетекчилик кылат; кылмыштын бетин ачуу боюнча Штабдын мүчөлөрүнүн кимиси окуя болгон жерди кароонун жетекчисинин уруксаты менен карала турган участокто боло алат; ОЖК жана ТЫТ катышуучуларын күзөтүн, кошумча күчтөр жана каражаттар (анын ичинде автотранспорт, байланыш каражаттары ж.б.) менен ким камсыздайт.

Окуя болгон жерди кароо убактысын жылдыруу тартиби ченемдик регламенттөөнү талап кылат. Кароонк жүргүзүү же кылмышты иликтөө үчүн жооптуу адамдар текшерүүнү сутканын жарык мезгилине жылдыруу жөнүндө чечим кабыл албаган жагдайлар пайда болот (КЖПКнин Комментарийлеринде жана тергөөчүлөр үчүн бардык методикалык колдонмолордо сунушталгандай), ар кандай айыптоолорго дуушар болуудан коркушат, бирок иштин кызыкчылыгы үчүн мындай чечим көбүнчө эң оптималдуу болуп саналат. Мындай учурларда мындай чечимди кабыл алуунун милдеттүү шарттарын жана кароо тактикасын так регламенттөө зарыл (адистердин пикирин эске алуу менен): бул алгачкы текшерүү органы тарабынан окуя болгон жерди милдеттүү түрдө кайтаруу (тосмолоо жабдууларын колдонуу, кайтаруунун эки же андан көп нөөмөттөрүн колдонуу), сутканын караңгы убактысы жана текшерилүүгө тийиш болгон жердин олуттуу аянты, окуя болгон жерде өлүктү жана анын кийимин милдеттүү жана кечиктирилгис кароо, аны андан ары “таңгактоо” жана СМЭ бюросуна жеткирүү ж. б. Кароонун мындай практикасын (тактикасын) чет өлкөлүк алдыңкы криминалистикалык ведомстволор, Мисалы, Германиянын криминалдык полициясы (БКА) ийгиликтүү колдонушат. Калыстык үчүн, чет элдик криминалисттер колдонгон бардык каражаттар жана ыкмалар колдонулбайт деп айтуу керек. Мисалы, люминалды колдонууга болбойт, анткени анын заты, ошондой эле эритменин курамындагы суутек перекиси кан молекулаларынын түзүлүшүн өзгөртүп, табылган тактардын далилдүү маанисин жокко чыгарат.

Тергөөчүлөр тарабынан ИИБнүн Эксперттик-криминалисттик эсепке алууларынын объектилери болуп саналган буюмдук далилдерди (окторду, гильзаларды, колдун издерин) экспертизалоо аларды алып койгон учурдан тартып 10-15 суткадан кечиктирилбестен жана ИИБнүн ЭКБнын ишин жөнгө салуучу ченемдик документтерде каралган тартипте дайындалгандыгы жөнүндө. Көп учурда окуя болгон жерден жана өлүктөн алынган октор жана гильзалар штп боюнча экспертизага жана текшерүүгө өз-өзүнчө жана бир нече айдан кийин келип түшөт, колдун издери өлүктөрдүн (жабырлануучулардын)

дакартысыз түшөт, ушундан улам аларды дактилокартотекалар боюнча тез текшерүүгө болбойт.

Криминалисттик сунуштамаларды эсепке албоо тергөөнүн мөөнөтүн создуктурууга, далилдүү маалыматтын орду толгус жоготууга жана соттордо иштердин “урап калышына” алып келет.

Алдын ала тергөөнү, соттук-эксперттик ишти изин суутпай издөөнү жүзөгө ашыруучу бардык органдар үчүн өзүнчө ченемдик документтерди (буйруктарды, тескемелерди ж.б.) иштеп чыгуу жана кабыл алуу маанилүү болуп саналат.

1) Ведомство башка ведомство үчүн экспертиза жүргүзүүгө тарткан чыгымдарын кайтарымдуу келишимдик негизде ведомстволор аралык компенсациялоонун тартиби жөнүндө, ошондой эле көрсөтүлгөн чыгымдарды экспертиза дайындаган укук коргоо ведомствосунун пайдасына күнөөлүү адамдардан бул чыгымдарды соттук чыгымдарга киргизүү жолу менен андан ары өндүрүп алуу механизми жөнүндө.

2) Эксперттин алдына коюлган маселелерди чечүү үчүн зарыл болгон үлгүлөрдү жана материалдарды берүүнүн тартиби жөнүндө.

Албетте, жалдоо менен адам өлтүрүү боюнча экспертиза жана изилдөө эң көп убакытты талап кылат, эң кымбат лабораториялык комплекстерди жана материалдарды колдонууну талап кылат. Прокуратура органдарынын өздүк СЭУ жок болгондуктан, аларга бюджеттен экспертизаларды төлөөгө каражат бөлүнөт (балким жетишсиз). Бирок, ички иштер органдарына экспертиза жүргүзүүгө кеткен чыгымдар прокуратура тарабынан компенсацияланбайт, ал эми кээде экспертиза жүргүзүүгө каражаттар Кыргыз Республикасынын ИИМнин ЭКБ да болбойт, ошол эле учурда кымбат баалуу экспертизаларды республиканын РНИЛСЭ да жүргүзбөйт.

Өзгөчө белгилей кетүүчү нерсе, Россиянын “АИСС – Соттук экспертизалар” маалымат тутуму иштеген оң тажрыйбасы, ал окуя болгон жерди кароодо табылган тигил же бул предметке карата кандай экспертизалар жүргүзүлүшү мүмкүн экендиги, тинтүү учурунда алынган ж.б. жөнүндө маалымат алууга

мүмкүндүк берет, кайсы маселелер эксперттердин чечүүсүнө коюлууга тийиш, кайсы жерде тигил же бул экспертиза (региондорго карата) өткөрүлө тургандыгы жөнүндө маалымат алууга мүмкүндүк берет.

Ошентип, төмөнкүлөрдү айтууга болот:

1) Жалдоо менен киши өлтүрүүгө каршы күрөштү уюштурууну активдештирүү максатында төмөкүлөр ыйлайыктуу: а) ИИМдин кылмыш-жаза издөө аппараттарынын деңгээлинде тергөө кызматкерлеринин катышуусу менен квартал сайын жыныстык, садистикалык жана башка жүйөөлөр болгон кылмыштарга өзгөчө көңүл буруу менен ушул түрдөгү ачылбаган кылмыштарга тутумдуу талдоо жүргүзү. Мындай талдоону өткөн жылдардагы ачылбаган кылмыштар менен салыштыруусуз жүргүзүү мүмкүн эмес; б) жалданма адам өлтүрүүлөргө талдоо жүргүзүүдө эксперт катары прикладдык илимдердин өкүлдөрүн криминалисттердин, психиатрлардын, психологдордун, дарыгерлердин, кол жазмалардын адистерин жана башка адистерди тартуу практикасын кеңейтүү зарыл. Криминалист-психиатр же криминалист-психолог сыяктуу адистерди даярдоо зарыл.; в) инсанга каршы кылмыштарды жасоонун мотивациясынын негизинде жаткан көрүнүштөрдүн көп кырдуу жана татаал экендигин эске алуу керек, ошондуктан укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин алдына ведомстволук инструменттерди гана эмес, демилгени жана ой жүгүртүүнүн кеңдигин көрсөтүү менен колдонмо илимдердин мүмкүнчүлүктөрүнө мүмкүн болушунча көбүрөөк таянуу милдетин коюу керек.

1.2. Адам өлтүрүүнү иликтөөдө ички иштер органдары колдонгон криминалистикалык эсепке алуу

Жалпысынан кылмыштуулукка жана жалдоо менен адам өлтүрүүгө каршы аракеттенүү тутумунда өзгөчө орунду криминалистика прикладдык юридикалык илим ээлейт, анын негизги милдеттери инновациялык технологияларды, кылмыштуулукка каршы күрөшүү методикаларын, ыкмаларын иштеп чыгууда жана киргизүүдө, ошондой эле соттук экспертиза институтун өнүктүрүүдө турат, бул жалпысынан далилдердин сапаттуу тутумун түзүүгө алып келет.

Кылмыштарды иликтөөнүн, ачуунун жана алдын алуунун жүрүшүндө кылмыш – жаза процессин жүргүзгөн адамдарды ыкчам кызыкчылык туудурган адамдар жөнүндө криминалистикалык жактан маанилүү маалымат менен камсыз кылуу деңгээли; окуя болгон жерден табылган издер; окуяга тиешеси бар буюмдар, анын ичинде жүгүртүүсү мыйзам боюнча жөнгө салынгандар; тергөөнүн жүрүшүнө жардам бере турган башка объектилер [62, 156 б.].

Бул маалыматты ыкчам алуу жана аны андан ары натыйжалуу пайдалануу көп жагынан укук коргоо органдарынын ишинде, анын ичинде адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө жана бетин ачууда пайдаланылуучу объекттерди эсепке алуунун колдонулган тутумуна көз каранды.

Мындан тышкары, криминалистикалык эсепке алуу тутуму кылмыштуулук жөнүндө маалыматтарды талдоодо, калк арасында натыйжалуу профилактикалык иштерди уюштурууда да колдонулат.

Ички иштер органдарынын ишин өркүндөтүү биринчи кезекте катталууга тийиш болгон объекттер жөнүндө маалыматты ыкчам алууга багытталууга тийиш. Бул маалыматтар конкреттүү укук бузууну башкалардан жекелештирүүгө, шектүүнүн (айыпталуучунун) инсандыгын аныктоого, кылмыш иштеринин материалдык жана идеалдуу издеринин ортосундагы себеп-натыйжа байланыштарын аныктоого жардам берет [63, 75 б.].

Ошондой эле, алардын негизинде эсепке алуу жана өнүгүп жигердүү киргизилип жаткан автоматташтырылган маалыматтык-издөө жана сурап-билүү тутумдары ички иштер органдарынын техникалык жабдылышынын өсүшү менен катар жасалган иш үчүн жоопкерчиликтин сөзсүз түрдө ишке ашырылышын гана камсыз кылбастан, ошондой эле кызматкерлердин кесиптик, анын ичинде санариптик маданиятын жогорулатууда, кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн орбитасына тартылган жарандардын мыйзамдуу укуктарын жана кызыкчылыктарын алардын сактоосуна көмөктөшүүдө, интеллектуалдык аспектке кызматкерлердин деңгээлин жогорулатууда роль ойнойт.

Криминалистикалык маалымдама коллекциялар натурадагы объекттерден, ошондой эле алардын сүрөттөөлөрүнөн: фотосүрөттөрдөн, видео сүрөттөрдөн, калыптардан турушу мүмкүн [64, 64 б.].

Ошентип, ички иштер органдарынын каттоону жүргүзгөн адистештирилген бөлүмдөрүнөн келип түшкөн маалыматтар кылмыштардын бетин ачуу, иликтөө жана алдын алуу үчүн маанилүү жагдайларды аныктоого мүмкүндүк берет. Криминалистикалык эсепке алуунун жардамы менен тирүү, өлгөн же курман болгон жарандын ким экендигин; адамдын өткөн кылмыштуу ишмердигин; айрым объекттердин жасалган кылмыштуу жосунга тиешеси бар экендигин; буюмдардын (куралдын, номердик буюмдардын ж. б.) таандык экендигин; бир ыкма менен, бир адам же адамдардын тобу тарабынан жасалган жосундардын сериясын ж. б. аныктоого болот.

Каттоо маалыматы укуктук табияты боюнча тектеш эмес. Кылмыш менен себептүү байланышкан объекттер маалымат алып жүрүүчүлөр болуп саналса (мисалы, окуя болгон жерден алынган колдун манжаларынын издери, ок атуучу гильзалар ж.б.), ал потенциалдуу далилдүү болуп саналат. Башка учурларда маалымат багыттоочу мүнөзгө ээ.

Кылмыш-жаза жазалоо жосундарын ачуунун, иликтөөнүн жана алдын алуунун натыйжалуулугу көп жагынан тергөө жана алгачкы текшерүү органдарынын ишин маалыматтык жактан камсыз кылууга көз каранды. Криминалистикалык каттоо тутумуна бириктирилген адистештирилген эсепке

алуу иш жүзүндөгү маалыматтардын келип түшүүсүнүн маанилүү сактоочусу жана булагы болуп саналат. Укук коргоо органдары ошондой эле көмөчү эсепке алууну, ведомстволук массивдерди жана каттоо-маалымдама документтерди колдонушат.

Адам өлтүрүүнү ачууда жана тергөөдө төмөнкүдөй ар кандай маалыматтарды алуу биринчи кезектеги мааниге ээ: 1) бул кылмышты жасаган же жасашы мүмкүн болгон адамдар жөнүндө; 2) Бети ачылбаган өлтүрүүлөр жөнүндө; 3) табылган буюмдук далилдердин, анын ичинде адам өлтүрүү менен байланышкан издердин ар кандай түрлөрүнүн келип чыгышы жана таандыктыгы жөнүндө; 4) адам өлтүрүү ыкмасына жараша табылган же алынган объекттердин мүнөзү жөнүндө [65, 278 б.].

Криминалистикалык эсепке алуу базаларындагы бардык маалыматтар ар кандай иш – аракеттерде колдонулушу мүмкүн – тергөө, издөө жана ыкчам-криминалистикалык, бул адам өлтүрүүлөрдү ачуу, тергөө жана алдын алуу үчүн маанилүү жагдайларды аныктоого жардам берет.

Атап айтканда, криминалисттик кызыкчылык туудурган тирүү, курман болгон же каза болгон жарандардын инсандыгын, адамдын мурунку кылмыш ишин аныктоо; белгилүү объекттердин жасалган кылмышка тиешелүүлүгүн; буюмдардын (куралдын, номердик буюмдардын ж. б.) таандыктыгын; бир эле ыкма менен, бир адам же адамдардын тобу тарабынан жасалган кылмыш ишинин кайталанышын аныктоо.

Эсепке алуу маалыматтары издөөдө жүргөн укук бузуучуларды аныктоого, андан кийин алардын негизинде кармоого (алар жөнүндө эсепте жазылган маалыматтар боюнча), кылмыштуу кол салуунун предметтерин (уурдалган мүлктү) издөөгө, алып коюуга жана тергөөдө келип чыккан көптөгөн башка маселелерди чечүүгө мүмкүндүк берет.

Ушул жана башка көптөгөн маселелерди чечүү үчүн укук коргоо органдары криминалистикалык жана атайын эсепке алуу түрлөрүн жүргүзөт.

Каттоо каражаттарынын тутуму эсепке алынган маалыматтар, ошондой эле аларды топтоо жана тутумдаштыруу ыкмалары жана формалары менен бири-

биринен айырмаланган эсеп деп аталган тутумдардан турат. Бирок, эсепке алуу жөнүндө сөз болгондо, анын мазмунун гана эмес, б. а. бул эсепке алуунун жардамы менен жазылган маалыматтарды, ошондой эле маалыматты чогултуу жана каттоо, аны тутумдаштыруу, сактоо, издөө боюнча иш-аракеттерди камтыган процедуранын өзүн эске алуу керек [66, 473 б.].

Криминалистикалык жана атайын эсепке алуунун илимий негиздери болуп материалдык дүйнөнүн объектилеринин индивидуалдуулугу жана салыштырмалуу туруктуулугу жөнүндө материалисттик диалектиканын мыйзамдары, курчап турган чындыктын кубулуштары менен объектилеринин объективдүү байланышы, гуманитардык, табигый, техникалык илимдердин жетишкендиктери, ошондой эле билимдин башка тармактарынын теориялык абалы: габитоскопия, баллистика, трасология, дактилоскопия, антропология, антропометрия, физика, математика, психология ж. б. кызмат кылышат.

Криминалистикалык каттоо төмөнкү элементтерден турат: 1) маалыматты топтоо; 2) аны тутумдаштыруу; 3) катталган объекттерди идентификациялоо; 4) маалымдама маалыматты берүү [67, 320 б.].

Маалыматтарды топтоо тергөө жана ыкчам бөлүмдөрдөн тергелип жаткан адам өлтүрүүлөр жана алар боюнча өтүп жаткан шектүүлөр жана айыпталуучулар жөнүндө, маалымат карталарына (объекттерине), ушул кылмыш иштерин кароонун натыйжалары жөнүндө сот органдарынын билдирүүлөрүнө, укук бузуулар жөнүндө ыкчам маалыматтарга, аларды жасоо ыкмаларына жана өлтүрүүчүлөрдүн белгилерине келип түшүүлөрдүн эсебинен жүргүзүлөт.

Ар кандай криминалистикалык эсепке алуунун маалыматтарына кайрылуу үчүн укук коргоо органдарын кызыктырган объект мурда каттоодон өткөн болушу мүмкүн экендигин көрсөткөн жагдайлардын болушу себеп болуп саналат. Мында бир эле объект ар кандай негиздер боюнча эсептин бир нече түрлөрү боюнча белгилениши мүмкүн экендиги эске алынат [68, 22 б.], [69, 20-26 б.].

Айрым окумуштуулар криминалистикалык эсепке алуу көбүнчө криминалистикалык каттоо менен бирдей экендигин белгилешет, бул таптакыр туура эмес. Изилдөөнүн бирдей предметине карабастан (адамдар, предметтер жана алар жөнүндө маалыматтар) криминалистикалык каттоо кыйла тар түшүнүк болуп саналат, анткени ал изин суутпай издөө, тергөө жана кылмыш-жаза-түзөтүү практикасында гана колдонулат [70, 452 б.],[37, 139-б.]. Криминалистикалык эсепке алуу мындан тышкары, ошондой эле алдын алуу жана административдик практикада колдонулат.

Ошентип, криминалистикалык каттоо жана криминалистикалык эсепке алуу жалпы жана жеке катары өз ара байланышта. Бул учурда, айырмачылык колдонуу чөйрөсү боюнча жүрөт, ал эми маалыматты чогултуу жана иреттөө ыкмалары криминалистикалык каттоо жана криминалистикалык эсепке алуу үчүн бирдей. Демек, криминалистикалык эсепке алуунун түрлөрү жөнүндө маселени карап жатканда, экөөнү синоним катары айтсак жаңылышпайбыз.

Криминалистикалык эсепке төмөнкү криминалисттик эсепке алуу объекттери жөнүндө криминалисттик маалымат милдеттүү түрдө коюлууга тийиш: - кылмыш жасалган жерден алынган аныкталбаган адамдардын колунун издери; - белгисиз өлүктөрдүн манжаларынын жана алакадарынын издери; - кылмыш укук бузуу жасалган жерден алынган биологиялык объекттердин ДНК маалыматтары; - ким экендигин башка ыкмалар менен аныктоого мүмкүн болбогон таанылбаган өлүктөрдүн ДНКсынын маалыматтары; - кылмыш жасалган жерден алынган ок атуучу куралдан октордогу, гильзалардагы жана патрондордогу издер; - көзөмөл октордогу жана гильзалардагы жоголгон, уурдалган, табылган, өз ыктыяры менен тапшырылган, алынган сайлуу ок атуучу куралдын издери; - колго жасалган (кайра жасалган) курал; - колго жасалган жардыруучу түзүлүштөр жана алардын бөлүктөрү; - жасалма акча билеттери, баалуу кагаздардын бланктары жана документтердин бланктары; - аныкталбаган адамдардын сүйлөгөн сөзүнүн (үнүнүн) фонограммалары; - транспорт каражаттарынын шиналарынын протекторлорунун издери; - кылмыш жасалган жерден алынган жыт издери; - белгиленүүчү жана (же) изделип

жаткан адамдардын субъективдүү портреттери; - микрообъекттер (микроталчалар, лак-сыр жабууларынын, полимерлердин жана металлдардын бөлүкчөлөрү); - изделип жаткан адамдардын фото -, видео сүрөттөрү; - эсепке алынган адамдар (манжаларынын жана колдорунун издери, фото -, видео сүрөттөр, үн жана сүйлөө үлгүлөрү, ДНК, жыт).

Азыркы учурда криминалистикалык эсепке алуу объекттерин каттоонун төмөнкү негизги ыкмалары колдонулат:

- *жазуучу* – объекттин белгилерин жазуу жүзүндө бекитүү;
- *дактилоскопиялык* – тирүү адамдардын манжаларынын папиллярдык оймолорун атайын бланктарга алардын тактары түрүндө, “тирүү сканер” аппаратын колдонуу аркылуу санариптик маалымат түрүндө бекитүү;
- *сүрөттөөчү* - объекттин белгилерин сүрөткө тартуу, видео жазуу, чийүү каражаттарынын жана методдорунун жардамы менен жана башка жолдор менен фиксациялоо (мисалы, компьютердик техниканын каражаттарынын жардамы менен);
- *коллекциялык* – объекттерди чогултуу жана сактоо (же персоналдык компьютердин, сервердин эс тутумунда көлөмдүк-жалпак сүрөттөлүш түрүндө);
- *аралаш* – объекттерди ар кандай айкалыштарда бекитүүнүн бир нече жолдорун колдонуу [71, 32 б.].

Бул белгилөө ыкмасы толугу менен криминалистикалык эсепке алуу объектисине көз каранды экенин айкын көрүнүп турат, объект бир жол менен же башка жол менен чечүү үчүн объективдүү мүмкүнчүлүгү. Мисалы, издөөчүлөр үчүн чагылдыруучу ыкма менен фиксация эң ылайыктуу, ал эми адамдарды эсепке алуу үчүн чагылдыруучу ыкманын (фотосүрөттүн) сүрөттөөчү (сырткы көрүнүштүн оозеки портрети) менен айкалышы ылайыктуу болот.

Криминалистикалык маалыматты фиксациялоонун каражаттары жана ыкмалары аталган ыкмаларга жараша аныкталат. Бул эң жөнөкөй каражаттар – жаздыруу (жазуу), кыйла татаал-сүрөткө тартуу, видеого тартуу,

дактилоскопия, акырында эсепке алуу объектилеринин белгилери жөнүндө маалыматты алуунун жана фиксациялоонун эң татаал ыкмалары [72, 2-4 б.].

Криминалисттик эсепке алууну пайдалануунун натыйжалуулугу маалыматты иштеп чыгуу үчүн суроо-талаптарды иштеп чыгуу убактысын көп эсе кыскартууга гана эмес, ошондой эле каттоо объектилеринин ортосунда корреляциялык көз карандылыкты белгилөөгө мүмкүндүк берүүчү автоматташтыруу каражаттарын жана компьютердик техниканы колдонууга байланыштуу олуттуу жогорулайт.

Объекттердин белгилери (алар жөнүндө маалыматтар) атайын маалыматтык карталарда, журналдарда, фотосүрөттөрдө, видеожазууларда, сүрөттөрдө, цифралык маалымат сактагычтарда объекттердин өзүн топтоо жолу менен белгиленет. Тиешелүү түрдө эсепке алууну жүргүзүүнүн төмөнкүдөй формалары айырмаланат: картотекалар; журналдар; фотоальбомдор; Фото картотекалар (видеотекалар); коллекциялар; электрондук маалымат базалары [73, 378 б.].

Эсепке алууну толуктоо үчүн зарыл болгон маалыматтар тергөө амалдары жана БШИ учурунда аныкталып, тергөөчүлөрдөн, ыкчам-криминалисттик бөлүмдөрдүн кызматкерлеринен жана ыкчам кызматкерлерден келип түшөт.

Криминалистикалык эсепке алууга топтолгон маалыматты жаңылоонун жана толуктоонун демилгечилери болуп кылмыштуулукка каршы күрөшүү субъекттери саналат.

Криминалистикалык жана атайын эсепке алууну жүргүзүү – ички иштер органдарынын жана прокуратуранын маанилүү функцияларынын бири. Эсептик материалдардын негизинде адамды, предметти аныктоо же топтун таандыктыгын аныктоо мүмкүн.

Криминалистикалык эсепке алуунун конкреттүү түрлөрү жөнүндө сөз болгондо, эсепке алуунун учурдагы түрлөрү чогултулган бирдиктүү ченемдик-укуктук документ жок экендигин белгилей кетүү керек. Ошол эле учурда, эсепке алуу объектилери боюнча ченемдик-укуктук актыларды тутумдаштыруу алардын тектеш эместигинен улам мүмкүн эмес.

Ведомстволук эсеп – ички иштер органдарынын ички ведомстволук ишин камсыз кылуу үчүн адамдар, буюмдар жана окуялар жөнүндө маалыматтарды жыйноо, каттоо, иштеп чыгуу, топтоо, тутумдаштыруу, классификациялоо жана сактоо.

Ыкчам эсепке алуу – эсепке алуунун субъекттеринин изин суутпай издөө ишин (мындан ары-ЫШИ) камсыз кылууга арналган адамдар, буюмдар жана окуялар боюнча алардын криминалдык белгилери боюнча маалыматтарды жыйноо, каттоо, иштеп чыгуу, топтоо, тутумдаштыруу, классификациялоо, сактоо [74, 125 б.].

Эсепке алуу алардын максаттуу багыты, эсепке алынуучу объекттердин түрү жана эсепке алууну уюштуруунун өзгөчөлүктөрү боюнча классификацияланат.

Объектилерди каттоо жана эсептен чыгаруу нормативдик актыларда каралган жетиштүү негиздер болгондо гана жүргүзүлөт.

Эсепке алуу алардын максаттуу багыты, эсепке алынуучу объекттердин өзгөчөлүктөрү боюнча дифференцияланат жана негизги үч багыт боюнча топтоштурулат:

1. Ыкчам-маалымдама эсепке алуу, алардын объектилери, эреже катары, сыртынан көрүнүп турган, көзгө көрүнгөн каттоо белгилерине ээ жана кылмыш окуясы менен себептик-натыйжалык байланышка ээ (атайын эсепке алуу).

2. Криминалисттик эсепке алуу, алардын объектилери сөзсүз түрдө кылмыш окуясы менен себептик-натыйжалык байланышка ээ. Каттоо белгилери криминалистикалык техниканы жана атайын билимдерди пайдалануу менен изилдөө жолу менен аныкталат.

3. Маалымдама-көмөкчү эсепке алуу, алардын объектилери, эреже катары, кылмыш окуясы менен себептик-натыйжалык байланышы жок. Каттоо белгилери көз менен жана атайын изилдөөлөрдүн жардамы менен аныкталат.

Эсепке кирген объект маалыматтарынын концентрациясы топтоо деп аталат.

Интеграцияланган маалыматтар базасы (мындан ары – ИМБ) - бирдиктүү маалыматтар базасында өз ара байланышкан ички иштер органдарынын жана башка укук коргоо органдарынын, ведомстволордун ар кандай кызматтары жана

бөлүмдөрү тарабынан түзүлгөн маалыматтык массивдерди камтыган маалыматтарды борборлоштуруп сактоонун жана жамааттык пайдалануунун ведомстволук маалыматтык тутуму.

ИМБын түзүүнүн максаты ИИБ натыйжалуу маалыматтык камсыздоо болуп саналат, ал маалыматтарды дайыма актуалдаштыруу, комплекстүү жана тутумдаштырылган маалыматты ыкчам алуу, анын ичинде алыстан жетүү жолу менен жетишилет.

ИИБнүн ыкчам-криминалистикалык бөлүмдөрүндө белгисиз өлүктөрдүн дакто, фото эсеби уюштурулган. Криминалистердин иши облустун (шаардын) аймагында табылган өлүктөр сүрөткө жана дактилоскопияланып, дайынсыз жоголгондорду ыкчам эсепке алуу менен мезгил-мезгили менен салыштырып текшерүү жүргүзүлгөндөй уюштурулган. Тергөө, алгачкы текшерүү органдары менен өз ара аракеттенүү:

1. кызыкдар органдын жазуу жүзүндөгү суроо-талаптары боюнча сапаттуу фотосүрөттөрдү жана дактилокарталарды берүү;
2. белгисиз өлүктөрдүн фототекасы менен дайынсыз жоголгон сүрөттөрдү салыштыруу;
3. туугандарына жана башка адамдарга фототек көрсөтүү, ошондой эле автоматташтырылган маалыматтык-издөө тутумдарынын массивдери боюнча текшерүү;
4. башка аймактарга салыштыруу үчүн белгисиз өлүктөрдүн фототекасынын маалыматтарын берүү;
5. дактомассив ОКП боюнча белгисиз өлүктөрдүн дактилокарталарын текшерүү.

Белгисиз өлүктүн фото сүрөтү криминалистикалык эсепке коюлган учурда каттоо картотекага, коллекцияга жайгаштырылган объекттерди каттоо журналында жүргүзүлөт. Ошол эле жерде таанылбаган өлүктү тапкан жери, датасы, өлүктүн жынысы, жашы (түрүнө), аны тапкан убактысы жана каза болгон убактысы көрсөтүлөт, деталдуу “оозеки портрет” берилет, тиш аппаратынын өзгөчөлүктөрү сүрөттөлөт, өлүктүн өзүнүн да, андагы кийимдин

жана анда табылган буюмдардын мүнөздүү белгилери көрсөтүлөт, табылган документтер белгиленет, каттоону демилгелеген тергөө органынын же кызмат адамынын аталышы, кылмыш ишинин номери (бар болсо) көрсөтүлөт. Сүрөттөр өлүктүн дааратканасынан кийин тартылат.

Субъективдүү портреттердин картотекасы адам өлтүрүүгө шектелген адамдардын компьютердик программалардын же сүрөтчүнүн жардамы менен сырткы көрүнүштүн элементтерин тандоо жолу менен күбөлөрдүн жана жабырлануучулардын сөздөрүнөн түзүлгөн сүрөттөрүнөн түзүлөт. Түзүлгөн субъективдүү портреттердин жардамы менен адам өлтүрүүгө шектелгендерди издөө иштери уюштурулууда. Сүрөттөр патрулдук-пост кызматтары, милициянын участкалык инспекторлору үчүн багыттарга тиркелет жана жалпыга маалымдоо каражаттарына жайгаштырылат. Ар бир даярдалган субъективдүү портрет мурда түзүлгөн субъективдүү портреттердин картотекасы боюнча милдеттүү түрдө текшерилет:

- ушул жылдагы адам өлтүрүүлөрдүн бардык түрлөрү боюнча;
- изделип жаткан адам өлтүрүүгө шектелип жаткан конкреттүү факты боюнча. Текшерүүнүн натыйжасы оң болгон учурда субъективдүү портреттердин картотекасы боюнча типаждык окшоштукту аныктоо боюнча маалымкат түзүлөт, ал портреттерди түзүүгө тапшырманын демилгечисине берилет. Адам өлтүрүүнүн бети ачылган же субъективдүү портрет күбөгө же өлтүрүүгө тиешеси бар адамга жасалгандыгы аныкталган учурда портрети түзүүнүн демилгечиси 10 сутканын ичинде белгиленген форма боюнча ыкчам-криминалисттик бөлүмгө билдирүүгө милдеттүү.

Ыкчам бөлүмдөрдүн кызматкерлерине түзүлгөн портреттерди андан ары натыйжалуу пайдаланууну (өздүк курамды багыттоо) камсыз кылуу үчүн субъективдүү портреттерди түзүүгө жиберилген күбөлөрдү жана жабырлануучуларды коштоп жүрүү сунушталат.

ИИБнүн бардык ири ыкчам-криминалистикалык бөлүмдөрүндө ыкчам кызыкчылык туудурган адамдардын фототекалары жана видеотекалары жүргүзүлүп, активдүү колдонулууда. “Видеотеканы” криминалистикалык

эсепке алуунун иши үчүн жоопкерчилик ИИБнүн ыкчам бөлүмдөрүнүн жетекчилигине жүктөлөт жана ыкчам кызматтар ыкчам маалыматты толуктоо менен алектенет. Техникалык жагын ыкчам-криминалистикалык бөлүмдүн жетекчиси камсыз кылат [75, 365 б.].

Ыкчам кызматтын кызматкери, тергөөчү, тергөөчү төмөнкүлөрдү аткарат:

1. катталууга тийиш болгон адамдарды жеткирүүнү жүзөгө ашырат;
2. убактылуу кармоо изоляторунда, тергөө изоляторлорунда, кабыл алуучу-бөлүштүргүчтөрдө ж. б. турган адамдарды каттоо күнүн жана убактысын аныктайт;
3. катталууга тийиш болгон адамга видео эсепке коюунун себебин түшүндүрөт;
4. кылмышкердин (шектүү адамдын) белгилери жөнүндө болгон көрсөтмөлөргө ылайык жабырлануучуларга же күбөлөргө андан ары көрсөтүү үчүн массивдеги зарыл болгон сырткы көрүнүштөгү видеотекаларды тандап алат.

Ыкчам-криминалистикалык бөлүмдүн адис-криминалисти:

1. сүрөткө тартуу үчүн техникалык каражаттарды даярдайт жана алардын иштешин көзөмөлдөйт;
2. катталуучу жактардын видеожазууларын жүргүзөт;
3. катталуучу жактардын эсебин жүргүзөт;
4. тергөөчүнүн же ыкчам кызматкердин тапшырмасы боюнча мүнөздүү белгилери боюнча алдын ала тандалып алынган видеотека массивиндеги адамдардын видеожазууларын тааныгандарга көрсөтөт.

Видеотека массиви боюнча текшерүү тергөөчүнүн же ыкчам аппараттын жетекчисинин жазуу жүзүндөгү көрсөтмөсү боюнча жүргүзүлөт. Видеомассивди ыкчам карап чыгуунун жүрүшүндө массивдеги адамга окшоштук аныкталат, бул жөнүндө ыкчам кызматтын кызматкерине билдирилет.

Видео сүрөттөрдү кайра чыгаруу милдеттүү түрдө аудио коштоосуз жүргүзүлөт. Эгерде идентификациялоочу кылмышкердин үнүнүн

өзгөчөлүктөрүн жаттап алса, аудио коштоосу менен видео сүрөт кайра чыгарылат.

Азыркы учурда “сүрөт 3.0” автоматташтырылган маалыматтык-издөө тутуму (АМИТ) колдонулат. Программа өзүн жакшы көрсөттү, бир нече жолу техникалык жактан өркүндөтүлдү. Бул тутумду колдонуу натыйжалуу болуп саналат, бул маалыматтык издөө тутумун колдонуунун жана өркүндөтүүнүн келечегин тастыктайт.

Адам өлтүрүү жөнүндө иштер боюнча маанилүү роль төмөнкүдөй криминалистикалык эсепке алууга берилет: *фонотека* – бул алып жүрүүчүгө жазылган белгисиз адамдардын сүйлөгөн сөзүн жана үнүн эсепке алуу.

Фонозэсеп үн жазууларынын (фонограммалардын) фонотекасы формасында жүргүзүлөт. Фонозэсептин объекттери болуп төмөнкүлөр саналат:

- отчет берүүгө милдеттүү адамдардын үнүнүн жана сөздөрүнүн фонограммалары;

- бети ачылбаган өлтүрүүлөр боюнча аныкталбаган адамдардын үнүнүн жана сөзүнүн фонограммасы.

Фонотеканын эсепке алуу массиви өздүк белгилери, эсепке алуу объекттеринин маалыматтары менен фонотекалардын жана маалыматтык карточкалардын жыйындысын билдирет.

Адамдардын сүйлөгөн сөздөрүнүн фонограммалары боюнча криминалистикалык эсебинин маалымат базасы төмөнкү бөлүмдөрдөн турат:

- биринчи бөлүм – эсепке алуучу адамдардын фонотекасы;
- экинчи бөлүм – бети ачылбаган адам өлтүрүүлөр боюнча аныкталбаган адамдардын фонотекасы.

Фонотеканын биринчи бөлүмү төмөнкү негиздер боюнча тутумдаштырылат:

- жыныс;
- курактык топтор.

Фонотеканын экинчи бөлүмү адам өлтүрүүлөрдүн түрлөрү боюнча жана ар бир топтун ичинде жынысы жана жаш курагы боюнча тутумдаштырылат

Үндөр микрофон аркылуу түздөн-түз үн жаздыруучу шайманга жазылышы мүмкүн.

Фоноэсепти колдонуу процессинде төмөнкү маселелер чечилет:

- фонотекада каттоодо турган адамдардын бирине анонимдүү билдирүүнүн таандыктыгын аныктоо (текшерүү) (1-бөлүм боюнча);

- белгилүү адамдын сөзүнүн фонограммаларынын фонотекада каттоодо турган белгисиз адамдардын бирине таандыктыгын белгилөө (текшерүү) (2-бөлүм боюнча);

- фонотекада каттоодо турган белгисиз адамдардын бирине анонимдүү билдирүүнүн таандыктыгын аныктоо.

Криминалистикалык одорологиялык эсепке алуу. Одорология (грек тилинен которгондо “жыт жөнүндөгү окуу” дегенди билдирет), илим ХХ кылымдын 50-жылдарында, молекулярдык биологиянын, физиологиянын, кинологиянын жана башка табигый илимдердин өнүгүшүнүн натыйжасында пайда болгон. Иттерди лабораториялык колдонуу менен адамдын жыт издерин изилдөөнүн жыйынтыктары Европанын бир катар өлкөлөрүнүн (Германия, Дания, Бельгия жана Нидерланды, Венгрия, Польша, Белоруссия, Россия) кылмыш-жаза соттору тарабынан колдонулат [76, 928 б.].

Азырынча тирүү организмдердин жыттарын иликтеп, аныктай турган приборлор толук иштелип чыга элек. Ит эң мыкты биодетектор, анын жыт сезүү жөндөмү адамдыкынан орточо 800 миң эсе жогору [77, 27-48 б.].

Одорологиялык эсепке алуу адам өлтүрүүлөрдү ачуу жана иликтөө максатында адамдын, жыт издери жана жыт алып жүрүүчү объекттер боюнча таанылбаган өлүктүн инсандыгын аныктоого арналган.

Одорологиялык эсепке алуу коллекциялык формада жүргүзүлөт – одорологиялык эсепке алуунун консервацияланган объекттеринин тутумдаштырылган жыйнагы – одорологиялык маалыматтын маалыматтар базасы [78, 191-193 б.].

Одородологиялык эсепке алуунун объектилери болуп төмөнкүлөр саналат: адам өлтүрүүнүн ачылбаган жерлеринен чыккан жыт издери; эсепке алуучу адамдардын жыттарынын үлгүлөрү.

Одоротека эки бөлүмдөн турат: Биринчи бөлүм – Адам өлтүрүүлөрдүн такталбаган жерлеринен алынган одородологиялык маалыматтардын маалымат базасы; экинчи бөлүм – эсепке алынуучу адамдардын жыт үлгүлөрүнүн маалыматтар базасы.

Одоротекин биринчи бөлүмүнүн одородологиялык маалымат базасы тутумдаштырылган: жасалган адам өлтүрүүнүн орду жана датасы, анын түрү боюнча.

Одородологиялык маалыматтын экинчи бөлүмүндөгү маалыматтар базасы тутумдаштырылат: жынысы боюнча; антропологиялык тиби; жашы боюнча; фамилиясы, аты, атасынын аты (бар болсо); туулган жери, адам өлтүрүү түрү боюнча.

Одородологиялык эсептин объекттери стерилдүү жылчыксыз айнек идиштерге консерванат. Одородологиялык эсепке алуу объектилерин сактоо үчүн атайын жабдылган жайлар керек. Жүгүртүүнүн биринчи бөлүмүнүн объекттери кылмышка күнөөлүү адамдар аныкталганга чейин, бирок 10 жылдан ашык эмес сакталат. Одоротекин экинчи бөлүмүнүн объектилери 15 жылдан ашык эмес сакталат [79, 443-447 б.].

Одородологиялык тандоо атайын үйрөтүлгөн иттер тарабынан жүргүзүлөт, алар криминалист-адистер тарабынан иштелип чыккан жыт издөө схемасы боюнча иштешет. Объекттердин жайгашуусун өзгөртүү менен, бул тергөө амалдарынын катышуучулары иттин (биодетектор) туура иштеген-иштебегендигине ынанышат.

Бүт процесс видео жазуу менен жазылат, процессуалдык документ толтурулат. Окуя болгон жерден алынган алып жүрүүчү объектилерде текшерилгендердин жыт издери адамдардын тергелип жаткан адам өлтүрүүгө катышы бар экендигин аныктоого мүмкүндүк берет.

ОКП *маалымдама-маалыматтык фонддору* маалымдамалык мааниси бар жана изилдөөлөрдү, эсептерди, окуя болгон жерлерде алдын ала изилдөөлөрдү жүргүзүүдө, адам өлтүрүүлөрдү ачуу жана иликтөө процессинде БИИ жана тергөө аракеттерин жүргүзүүдө активдүү колдонулуучу маалыматтардын тутумдаштырылган жыйнагын билдирет.

Мындай объекттердин катарына төмөнкүлөр кирет: ок атуучу жана миздүү курал, ок-дарылар; адам өлтүрүүдө пайдаланылуучу атышуу куралдары жана аспаптар; буюмдардын тетиктери, бөлүктөрү (бут кийимдин таманы, фаралык айнек, автотранспорт каражаттарынын шиналарынын протекторлору ж.б.); материалдар жана заттар (анын ичинде баңги, уулуу, жарылуучу, күйүүчү-майлоочу, лак-сыр заттары, кагаз үлгүлөрү, кездемелер, чач, була, топурак, өсүмдүктөр ж. б.). Жогоруда аталган маалымдама-маалыматтык фонддордун объекттерин мүнөздөөчү жеке белгилердин жыйындысы бир катар маанилүү, өзгөчө издөө максаттары үчүн жагдайларды белгилөөгө мүмкүндүк берет.

Ошентип, мисалы, куралдардын издеринин коллекциялары окуя болгон жерде кандай курал менен из калтырылышы мүмкүн экенин аныктоого, адам өлтүргөн адам менен байланышкан укукка каршы жосундун же башка буюмдардын аналогун аныктоого жана ачык көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

Курал-жарактардын жана ок-дарылардын маалымдама коллекциялары колдо болгон үлгүлөрдөн курал тутумун жана моделин аныктоого мүмкүндүк берет; маалымдама коллекциясындагы курал-жарактын бөлүктөрү, эгерде анын окшош бөлүктөрү жок же бузук болсо, изилденүүчү куралдан эксперименталдык атуу өндүрүшүндө колдонулушу мүмкүн.

Ар кандай заттардын жана материалдардын табигый коллекциялары салыштырмалуу изилдөөлөрдө ушул объектилердин мүнөзүн аныктоо, объектилерди сырткы көрүнүшү боюнча классификациялоо үчүн колдонулат, ошондой эле анализдин сандык ыкмалары үчүн стандарттардын булагы болуп саналат.

Ошентип, жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде, төмөнкүдөй айтуу керек:

1. Криминалисттик каттоо жөнүндө окуу реалдуу дүйнөнүн объекттеринин жана кубулуштарынын белгилүү чөйрөсү жөнүндө тутумдаштырылган билимди билдирет, атап айтканда: криминалисттик каттоонун түрлөрү, алардын өз ара жана башка техникалык-криминалисттик каражаттар менен байланыштары, катталуучу (чогултулуучу) маалыматтын мүнөзү жана мазмуну, аны тутумдаштыруунун, сактоонун, издөөнүн жана берүүнүн принциптери, ыкмалары жана формалары, каттоо аппараттарын оптималдуу уюштуруу жана башкаруу жөнүндө. Кеңири мааниде алганда, бул теориянын объектиси каралып жаткан чөйрөдөгү кылмыштуулукка каршы иш-аракеттердин практикалык түрү катары криминалистикалык каттоо болуп саналат.

2. Криминалистикалык каттоонун артыкчылыктуу максаты болуп жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууда пайдаланылышы мүмкүн болгон учеттук маалыматтарды топтоо саналат. Маалымат массивин көбөйтүү криминалистикалык каттоо – тергелип жаткан иштер боюнча далилдөө процессин жана ЫШИИ маалыматтык камсыздоо болгон максаттарга жетүү үчүн зарыл. Бул күрөөнүн натыйжалуулугу криминалистикалык каттоо тутумунда топтолгон маалыматтын толуктугуна гана эмес, эсептик маалыматтардын так тутумдаштырылышына, актуалдуу мүнөзгө ээ болгон маалыматтардын гана топтолушуна жана сакталышына көз каранды, ал өз кезегинде максаттуу, убактылуу жана аймактык чектер менен чектелген алардын мазмунуна жараша болот.

3. Ошол эле учурда жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү ачуунун жана териштирүүнүн жүрүшүндө төмөнкүлөр тууралуу маалыматтарды алуу биринчи кезектеги мааниге ээ: 1) жалдоо менен кылмыш жасаган же жасашы мүмкүн болгон адамдар жөнүндө; 2) чечилбеген жалдоо менен адам өлтүрүүлөр жөнүндө; 3) табылган буюмдук далилдердин, анын ичинде жалданма адам өлтүрүүлөр менен байланышкан издердин ар кандай түрлөрүнүн келип чыгышы жана таандыктыгы жөнүндө; 4) ушул категориядагы адам өлтүрүүлөрдү жасоо ыкмасына жараша табылган же алынган объекттердин мүнөзү жөнүндө. Эсеп базаларындагы бардык маалыматтар ар кандай иш –

аракеттерде колдонулушу мүмкүн-тергөө, издөө жана ыкчам-криминалистикалык, бул адам өлтүрүүлөрдү ачуу, тергөө жана алдын алуу үчүн маанилүү жагдайларды аныктоого жардам берет.

4. Кылмыштарды каттоо тутуму, уюшкан кылмыштуу топтордун, жалдоо менен адам өлтүрүү ыкмаларынын, ошондой эле илимдин жана техниканын катышуусу менен кылмыш чөйрөсүндө болуп жаткан өзгөрүүлөргө ылайык тутумдуу өркүндөтүүнү талап кылаары далилденген. Ушуга байланыштуу анын уюштуруучулук негиздерин өркүндөтүүнүн негизги багыттары төмөнкү максаттарда белгиленет: 1) тергелип жаткан адам өлтүрүүлөр боюнча берилген маалыматтардын аныктыгын, өз убагында жана толуктугун камсыз кылуу; 2) эсепке алуу жана каттоо тутумдарын унификациялоо, жергиликтүү бийлик органдарынын ортосунда маалымат алмашуунун так тутумун уюштуруу, кээ бир кошумча эсепти региондукка бириктирүү, эсептин айрым кошумча түрлөрүн милдеттүүлөр институтуна өткөрүп берүү; 3) каттоо тутумдарынын илимий деңгээлин жогорулатуу, алардын натыйжалуулугун талдоо ж.б. Коюлган максаттарга жетүү үчүн бир катар милдеттерди чечүү зарыл: илимий-изилдөө (эмгекти илимий уюштуруу, классификациялоо, тутумдаштыруу жана эсепке алууну унификациялоо маселелери боюнча); техникалык (заманбап илим менен техниканын жетишкендиктерин киргизүү); жалдоо менен адам өлтүрүүнүн бетин ачууга көмөктөшүүчү уюштуруучулук (жалданма адам өлтүрүүнүн бетин ачуунун жана тергөөнүн натыйжалуулугун жогорулатуу, эсепке алуунун жаңы түрлөрүн түзүү, максималдуу эффективдүүлүккө жана натыйжалуулукка жетишүү), уюшкан кылмыштуу топтун катышуусу менен жасалган жалдоо менен адам өлтүрүүлөргө каршы туруу үчүн.

5. Жаңы автоматташтырылган маалыматтык-издөө тутумдарын түзүү, анын ичинде заманбап программалык камсыздоолорду жана алардын мобилдик версияларын түзүү УКК катышуусу менен иштердин ушул категориясын ачууну жана иликтөөнү камсыз кылуу боюнча маалыматтык мүмкүнчүлүктөрдү кыйла жогорулатат. Азыр компьютердик техника баарынан мурда адам өлтүрүү фактысы боюнча, анын ичинде жалдоо

боюнча окуя болгон жерди кароонун жүрүшүндө алынган маалыматтарды чогултууну жана иштеп чыгууну автоматташтыруу жана иштердин бул категориясы боюнча зарыл болгон криминалистикалык изилдөөлөрдү аткаруу үчүн колдонулат.

6. Автоматташтырылган маалыматтык издөө тутумдарын андан ары калыптандыруу жана өркүндөтүү объекттер жана алардын касиеттери жөнүндө маалыматтардын тынымсыз өсүшүнө байланыштуу зарыл экендигин жана төмөнкү ырааттуулукта жүргүзүлүшү керектигин негиздейт:

- 1) аралыктан жетүү режиминде интеграциялоо жана иштөө мүмкүнчүлүгү менен заманбап автоматташтырылган маалыматтык тутумдарды (АМТ), эсепке алуунун конкреттүү түрүн киргизүү, аларды бардык криминалисттик бөлүмдөргө киргизүү, ошондой эле маалыматтардын бирдиктүү базасын түзүү, 2) онлайн режиминде алыстан жетүү аркылуу текшерүүлөрдү ишке ашыруу үчүн маалыматтарды автоматтык иштеп чыгуу тутумунда (серверде) бирдиктүү маалыматтар базасына конкреттүү эсепке алуу АМТ бириктирүү талап кылынат, 3) жогорку деңгээлде конкреттүү эсепке алуунун автоматташтырылган маалыматтык-издөө тутумдарын түзүү, ошондой эле башка укук коргоо органдары менен маалымат базаларын алмашуу үчүн тиешелүү шарттарды түзүү зарылдыгын пайда кылат, 4) эсепке алуунун конкреттүү түрүнүн АМТ түзүүчүлөрүнүн ортосунда маалыматтар базасын алмашуу жана программалык продуктулардын өз ара шайкештигин камсыз кылуу жөнүндө келишим түзүү жана ишке ашыруу, 5) конкреттүү эсепке алуунун автоматташтырылган маалыматтык-издөө тутумдарын бирдиктүү тутумга бириктирүүгө карата чараларды көрүү, чектеш мамлекеттер жана эл аралык уюмдар (Интерпол) менен маалымат базаларын алмашуу боюнча маселелерди чечүү, 6) онлайн режиминде өз ара текшерүүлөрдү жүргүзүү үчүн бирдиктүү АМТ жетүү үчүн мобилдик тиркемени түзүү зарыл. 7) каттоону жүзөгө ашыруучу ички иштер органдарынын адистештирилген бөлүмдөрүнөн келип түшкөн маалыматтар жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү ачуу, иликтөө үчүн маанилүү жагдайларды аныктоого мүмкүндүк берет.

Криминалистикалык эсепке алуунун жардамы менен жалданма адам өлтүрүүнүн, жалдоо менен адам өлтүрүүнүн курмандыгынын, адамдын мурунку кылмыштуу ишмердүүлүгүнүн инсандыгын аныктоого болот; белгилүү бир объекттердин кемчиликсиз жалданма адам өлтүрүүгө катышы; буюмдардын (курал-жарак, номердик буюмдар ж.б.) таандыктыгы; бир жол менен, бир жалданма адам өлтүргүч же адамдардын тобу тарабынан жасалган өлтүрүүлөрдүн сериясы, каттоо маалыматы укуктук табияты боюнча бирдей эмес. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөр менен байланышкан объекттер маалымат алып жүрүүчүлөр болуп саналса (мисалы, кан издери, окуя болгон жерден алынган колдун манжалары, ок атуучу ж.б.) ал потенциалдуу далилдүү болуп саналат, калган учурларда маалымат багыттоочу мүнөзгө ээ болот. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү ачуунун, иликтөөнүн натыйжалуулугу көп жагынан сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишин маалыматтык жактан камсыздоого көз каранды. Криминалистикалык каттоо тутумуна бириктирилген адистештирилген эсепке алуу иш жүзүндөгү маалыматтардын келип түшүүсүнүн маанилүү сактоочусу жана булагы болуп саналат. Бул категориядагы иштер боюнча тергөө субъекттери көмөкчү эсепке алууларды, ведомстволук массивдерди жана каттоо-маалымдама документтерин да колдонушат. 8) криминалистикалык ишмердүүлүктүн заманбап багыттарын өнүктүрүүнүн негизинде эсепке алуунун жаңы түрлөрүн түзүү азыркы этапта актуалдуу болуп саналат, анткени жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү жасоо ыкмалары олуттуу өзгөрдү, мында илимий-техникалык прогресстин ар кандай жетишкендиктери кылмыштуу максаттарда УКТ тарабынан колдонулууда, изилдөөнүн жаңы объекттери пайда болду. Ошону менен бирге, илимдин жана техниканын тез өнүгүшү объектилерди изилдөөдө жаңы ыкмаларды жана илимий-техникалык каражаттарды иштеп чыгууга жана ишке киргизүүгө мүмкүндүк берет, ошону менен уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен жасалган жалданма өлтүрүүлөрдү иликтөөдө жана ачууда атайын билимдердин ролун жогорулатат.

1.3. Жалдоо менен адам өлтүрүүнү иликтөөдө криминалистикалык эсепке алуунун колдонуунун өзгөчөлүктөрү

Белгилей кетсек, маалыматтык технологиялар азыркы коомдун өнүгүшүнүн ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Санариптик инновацияны колдонбостон, адамдардын мамилелерин элестетүү кыйын. Заманбап технологияларды колдонуу менен жасалган кылмыштардын саны күн сайын өсүүдө жана аны менен кошо келтирилген зыян, демек, аларды аныктоо жана тергөө ыкмаларын тынымсыз иштеп чыгууну жана жаңылоону талап кылат.

Азыркы учурда санариптештирүү коомдун жашоо-турмушунун бардык чөйрөлөрүн камтыйт, бул экономиканын өнүгүү темптерин тездетүүгө жана санариптик технологияларды колдонуу аркылуу калктын жашоо сапатын жакшыртууга багытталган. Интеллектуалдык кендер түзүлүүдө, санариптик фирмалар, ишканалар санариптик долбоорлор менен камсыз болууда, моделдик фабрикалардын долбоорлору иштелип чыгууда, электрондук сооданын үлүшү жана онлайн сатып алуучулардын саны өстү. Ошентип, инфокоммуникациялык технологиялар КМШ өлкөлөрүнүн жашоо-турмушунун дээрлик бардык чөйрөсүнө киргизилүүдө.

Позитивдүү башталыштардан тышкары, санариптик технологияларды активдүү киргизүү кылмыштуу долбоорлорду ишке ашыруу үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзүү жагынан кооптонууну жаратууда. Заманбап кылмышкерлер стандарттуу эмес ой жүгүртүүгө, билимдин жогорку деңгээлине жана практикалык көндүмдөргө ээ болуп, жогорку даражадагы “кесипкөйлүк” менен укукка каршы аракеттерди жасашат, анын ичинде илимий-техникалык прогресстин заманбап жетишкендиктерин пайдалануу менен адам өлтүрүү дагы бар [80, 18-24 б.].

Мындай категориядагы кылмышкерлер менен күрөшүү укук коргоо органдарынын кызматкерлеринен кесипкөйлүктү, атайын билимди жана тийиштүү техникалык жабдууну талап кылат. Мындай деңгээлдеги билимге “салттуу эмес” ыкмалар менен жасалган киши өлтүрүүлөрдүн бетин ачуу жана

иликтөө үчүн тартылган ИИБнүн кызматкерлери милдеттүү түрдө ээ болууга тийиш.

Заманбап техникалык жабдуу кылмыштарды ыкчам ачуу үчүн бирдиктүү маалымат базасын түзүүгө мүмкүндүк берет. Ыкчам-криминалистикалык ишмердүүлүктү санариптештирүү-бул иштин жаңы деңгээлине өтүү, башкача айтканда, кызматкерлердин иш чөйрөсүн жакшыртуу, кылмыш иштерин иликтөөнүн бетин ачууда ыкчам иштөө үчүн ИИБнүн башка бөлүмдөрү менен өз ара аракеттенүү.

Азыркы учурда коом укук коргоо тутумунун өз ишмердүүлүгүн заманбап муктаждыктарга жана санариптик технологиялардын мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык өзгөртүүнү талап кылууда. Эскирген инфраструктура жаңы технологияларга жол берип, экинчи планга өтүшү керек [81, 140 б.].

Эгерде бир нече ондогон жылдар мурун адам өлтүрүүгө шектүүнүн субъективдүү портретин түзүү лабораториялык шарттарды талап кылса, азыр болсо заманбап шарттарда жана бөлүмдөрдүн заманбап жабдылышы ноутбукту туташтыруу үчүн электр розеткалары менен жабдылган каалаган бөлмө жетиштүү.

Сырткы көрүнүш элементтеринин бардык маалымат базасы жана фото сүрөттөр фонду адистин колунда болот, бул окуя болгон жерде жабырлануучу же күбө менен “ысык издер” боюнча иштөөгө мүмкүнчүлүк берет. Мындан тышкары, заманбап программалык камсыздоо адам өлтүргөн кишинин сырткы көрүнүшүнүн элементтерин эстеп, кылмыш ишине күбө болгон адамдын эс тутумун күчөтпөөгө мүмкүнчүлүк берет.

Бул процедура сырткы көрүнүштүн элементтерин коюу же шектүүгө окшош адамдын сүрөтүн тууралоо менен кыйла жөнөкөйлөштүрүлөт. Тышкы элементтерди оңдоо тышкы элементтерди алмаштыруу, зарыл болгондорду кошуу же барларды өзгөртүү жолу менен ишке ашырылат. Мындан тышкары, интернеттен табууга боло турган көрүнүштүн коштоочу элементтерин кошуу мүмкүнчүлүгү бар.

Субъективдүү портреттерди түзүү боюнча программалык комплекстердин мүмкүнчүлүктөрү ушундай ыкма менен жасалган адам өлтүрүүлөрдү издөө үчүн колдонулушу мүмкүн экенин белгилей кетүү керек. Маалымат базасына жайгаштырылган мындай адамдын субъективдүү портрети бардык окшош өлтүрүүлөр боюнча текшерилет. Издөө аяктагандан кийин, программа окшош жасалган өлтүрүүлөр менен сунуштама тизмесин берет [82].

Программалык камсыздоодогу бул функция бир райондо, облуста, шаарда окшош киши өлтүрүүлөрдү издөө убактысын кыскартууга жана андан ары бир нече кылмыш иштерин бир иш кагаздарын жүргүзүүгө бириктирүүгө мүмкүндүк берет. Мындан тышкары, автоматташтырылган программалык комплекстерде өзгөчө белгилер боюнча киши өлтүрүүгө шектүүнү издөө бир нече мүнөттүн ичинде мурда маалымат базасына жайгаштырылган беттин фото сүрөтүн табууга мүмкүндүк берет. Ошентип, окуя болгон жерди текшерүүнүн алкагында адам өлтүргөн адамдын сүрөтүн таануу же күбө үчүн көрсөтүүгө болот. Бул процедура кылмышкердин инсандыгын аныктоо убактысын жана демек, адам өлтүрүүнүн бетин ачууну кыйла кыскартат.

Белгисиз өлүктү табуу фактысы боюнча окуя болгон жерди кароонун жүрүшүндө, эгерде каза болгон адамдын ким экендигин окуянын күбөлөрүн сурамжылоо жолу менен аныктоо мүмкүн болбосо, анда тергөөчү жана ыкчам кызматкер криминалист адистин жардамысыз жана анын автоматташтырылган тутумдук комплекстер менен иштөө көндүмдөрүсүз кыла албайт. Өлүктүн бетинин сүрөтү конкреттүү облус боюнча (жакынкы шаарлар же жалпы республика боюнча) бардык дайынсыз жоголгон адамдар боюнча маалымат жалпыланган атайын маалымат базасына жайгаштырылат. Эгерде фото сүрөт чоң бурмалоолорсуз эле сапаттуу болуп чыкса, анда сүрөт боюнча өлтүрүлгөндүн инсандыгын идентификациялоо көп убакытты талап кылбайт.

Салттуу эсепке алуу түрлөрү боюнча жабырлануучунун өздүгүн аныктоо мүмкүн болбогон адам өлтүрүү иштери боюнча өлүктөрдүн калдыктарын тапкан учурда, криминалист краниологиялык эсепке кайрылышы мүмкүн.

Белгисиз өлүктүн баш сөөгү боюнча графикалык программалардын жардамы менен адамдын жан кейпин калыбына келтирүүгө болот.

Сүрөттөн тышкары, инсандыкты идентификациялоо колдун алакан беттеринин издери менен жүргүзүлөт. Манжа издеринен алынган издер жергиликтүү маалымат базасына жайгаштырылат. Программа сунуштама тизмесин даярдайт, анын негизинде адис киргизилген издердин маалыматтар базасындагы басылмалар менен окшоштугу жөнүндө маселени чечет. Локалдык маалыматтар базасында маалымат жок болгон учурда, иштелип чыккан заманбап технологиялар, областтык базаларда алыстан ыкчам издөө жүргүзүүгө мүмкүндүк берет.

Мындан тышкары, республикалык маанидеги борбордук маалымат базаларына кошулуу мүмкүндүгү болгон учурда издөө программалык комплекстеринин натыйжалуулугу эселеп көбөйөт, демек, шектүү адамдын инсандыгын аныктоого, издөөгө жана кармоого кеткен убакыт кыскарат.

Ошентип, санариптик технологияларды колдонуунун заманбап мүмкүнчүлүктөрү укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин адам өлтүрүү фактыларын иликтөөдө ишин кыйла жеңилдетти. Эми фото сүрөттөрдү облустун борборундагы картотека менен салыштыруу үчүн жана колдун алакан бетиндеги издерди кагаз издеринин картотекалары менен идентификациялоо үчүн массивди саат менен кайра карап чыгуу үчүн олуттуу аралыктарды басып өтүүнүн кажети жок.

Ыкчам-криминалисттик бөлүмдөргө геномдук маалыматтын эсепке алуу боюнча программалык комплекстерди киргизүү киши өлтүрүү окуясы болгон жерди кароонун жүрүшүндө алынган биологиялык материалды идентификациялоо мүмкүнчүлүгүн кеңейтти, ал эми соттолгон адамдарды ДНКга эсепке алуу алардын бул адамдар тарабынан кайталанган кылмыштарды жасагандыгынын бетин ачууга өбөлгө түзөт.

Укук коргоо органдарынын ишине киргизилип жаткан заманбап технологиялар жаңы маалыматтар базасын түзүү жана иштердин ушул категориясы боюнча болгон массивдерди жаңылоо менен адамдардын

биологиялык келип чыгышын өтө кичинекей үлгүлөрүнө талдоо жүргүзүүгө жана изилдөөгө мүмкүндүк берет.

Ички иштер органдарынын ишинде маалыматтардын интеграцияланган базалары чоң мааниге ээ, алар колдо болгон бардык маалыматтарды, анын ичинде дайынсыз жоголгон адамдар, коом үчүн потенциалдуу коркунучтуу жашы жете электерге карата зомбулук, экстремисттик жана террористтик багыттагы аракеттерди жасаган, анын ичинде адам өлтүрүүгө алып келген адамдарды сатуу менен алектенген адамдар жөнүндө маалыматтарды бириктирүүгө жана талдоого мүмкүндүк берет.

Мындан тышкары, бардык маалымат базаларын бириктирүү менен криминалистикалык баллистикалык эсепке алуу объектилери боюнча да маалымат жеткиликтүү болот. Ок, гильзалар жана патрондор боюнча окуя болгон жерлерди, ошондой эле жеке колдонууда ок атуучу куралы бар адамдар тууралуу бардык маалыматтар ачылбаган киши өлтүрүүлөр боюнча ыкчам текшерүү жүргүзүү үчүн жеткиликтүү болот.

Ыкчам-криминалисттик бөлүмдөрдүн заманбап техникалык жабдылышын эске алуу менен кызматкерлердин ишин жеңилдетүү, жалданма киши өлтүрүүлөр жөнүндө иштер боюнча иштелип жаткан маалыматтын сапатын жана ылдамдыгын жогорулатуу үчүн бардык жерде иштетилүүчү маалыматтын, маалыматтарды берүүнүн жана алынган натыйжаларды талдоонун процесстерин дайыма план ченемдүү автоматташтырууну ишке ашыруу талап кылынат.

2018-жылы башталган санариптештирүү процесси өзүнө техникалык жабдууну гана эмес, тармактын каражаттары боюнча маалымат базаларына алыстан жеткиликтүүлүктө туташууну камсыз кылууну да камтыйт. Түзмөктөр канчалык көп туташса, бул тармактын мааниси ошончолук жогору болсо, тутум ошончолук жемиштүү иштейт, демек, иштетилген маалыматтын ылдамдыгы жогору жана адам өлтүрүү иштери боюнча акыркы натыйжага жетүү үчүн азыраак убакыт сарпталат.

Ошентип, тез арада чечүүнү талап кылган төмөнкү көйгөйлүү маселелерге өзгөчө көңүл буруу керек:

1. заманбап технологиялар менен жабдуу дайыма өркүндөтүлүп турат, б.а. адам өлтүрүүнүн жаңы модернизацияланган ыкмаларын эске алуу менен азыркы коомдун талаптарына жооп бериши керек.

2. криминалист-адистердин ишин автоматташтыруу республиканын бардык аймагына жайылтылышы керек, анда адам өлтүрүү жөнүндө иштер боюнча окуя болгон жерден алынган объекттерди автоматташтырылган тутумдардын маалымат базасына жайгаштыруу үчүн аларды ташуу процессин алып салуу зарыл.

3. адам өлтүрүү фактысы боюнча зарыл болгон маалыматты ыкчам алуу максатында, маалыматты киргизүүдө функциялардын кайталанышын жоюу жана интеграциялоо мүмкүнчүлүгү үчүн бардык автоматташтырылган тутумдар бир тектүү болушу керек. Ошентип, маалымат базасын түзүүнүн чачыранды тутуму жабырлануучунун инсандыгын аныктоо жана киши өлтүргүчтү кармоо убактысына терс таасирин тийгизген маалымат алуу процессин создуктурууга алып келет.

4. санариптик технологиялар менен иштөөнүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн КР КЖПК реформалоону эске алуу менен сотко чейинки өндүрүш баскычында далилдерге болгон мамилелерди өзгөртүү контекстинде инфраструктураны заманбап, бүгүнкү күндүн реалдуулугуна жооп берген инфраструктураларга алмаштыруу талап кылынат.

5. тармактык туташуулардын санын көбөйтүүдө мындай кошуулардын коопсуздугун жогорулатуу (маалыматтарды шифрлөө тутумун өркүндөтүү) менен байланышкан маселени чечүү зарыл, мында кызыкдар жактар бул тармактарга кирүүгө жана өлтүрүү фактысы боюнча сотко чейинки өндүрүш боюнча берилип жаткан маалыматты кармоого мүмкүнчүлүк бербеш керек.

6. маалыматты электрондук түрдө алуу мүмкүнчүлүгү жана пайдалануучу катары мейман тутумуна кирүү үчүн үчүнчү тараптын маалымат базаларына

каттоону, статистикалык жана башка маалыматтарга мониторинг жүргүзүү максатында бул процессти электрондук форматка өткөрүү талап кылынат.

7. кагаз түрүндө суроо-талаптарды жиберүүнү жокко чыгаруу жана санариптик технологияларга өтүү башка мамлекеттер тарабынан тапшырмаларды аткаруу мөөнөттөрүн олуттуу өлчөмдө кыскартат.

Мындан тышкары, тергөөчүлөр, кылмыш иликтөө кызматкерлери, жол полициясы, участкалык инспекторлор сыяктуу адам өлтүрүүнүн бетин ачууга жана иликтөөгө катышкан көптөгөн негизги бөлүмдөрдүн кызматкерлери ар дайым акыркы маалыматтык технологияларды киргизүү, алардын мүмкүнчүлүктөрү жана кылмыштарды ачууда жана иликтөөдө натыйжалуулугу жөнүндө кабардар боло бербейт.

Мисалы, адам өлтүрүүнүн күбөлөрү менен маектешкенден кийин, бул адамдар фоторобот түзүү үчүн ыкчам-криминалисттик бөлүмдөргө жөнөтүлбөйт. Буга көптөгөн кызматкерлердин сырткы көрүнүштүн тартылган элементтерин гана эмес, тирүү адамдардын фотосүрөттөрүнөн сырткы көрүнүштүн элементтерин да колдонуу менен заманбап субъективдүү портретти түзүүгө мүмкүндүк берүүчү заманбап программалардын бар экендиги жөнүндө маалыматы жоктугу түрткү болууда. Тышкы элементтердин мындай айкалышы реалдуу фотосүрөткө мүмкүн болушунча жакын эскизди түзүүгө жардам берет, ал эми коштоочу тышкы элементтердин кошулушу адам өлтүрүүгө шектелген адамдын портретин реалдуу сүрөткө мүмкүн болушунча жакын кылып түзүүгө жардам берет.

Укук коргоо органдарында жаңы программалык комплекстердин жана тутумдардын бар экендиги жөнүндө кызматкерлердин маалымдуулугунун көйгөйлөрү байкалууда. Жогорку билими бар, кээде профилдик, ЖОЖдон кийинки көп сандагы кызматкерлер ИИБнө киргизилген маалыматтык тутумдар жана программалык комплекстер менен өз алдынча иштеше алышпайт. Бул факт жеке курамды киргизилип жаткан инновациялык технологиялар менен тааныштыруу үчүн дайыма окутуу, кайра даярдоо, квалификацияны жогорулатуу курстарына катышуу талап кылынарын көрсөтүп турат.

ИИБнүн ишине автоматтык жана жарым автоматтык режимде иштеген атайын заманбап технологияларды, автоматташтырылган программаларды, аппараттык комплекстерди киргизүү ыкчам-криминалисттик бөлүмдүн кызматкерлеринин адам өлтүрүүлөрдү ыкчам ачууга көмөк көрсөтүү мүмкүнчүлүгүн кыйла жогорулатат.

Ошентип, бардык башкармалыктарды, бөлүмдөрдү анын ичинде чоң аралыкта жайгашкан ыкчам-криминалисттик бөлүмдөрдү камсыз кылуу жасалган киши өлтүрүүгө мүмкүн болушунча тез чара көрүүгө мүмкүндүк берет. Ошентип, ыкчам-криминалистикалык ишмердүүлүктү санариптештирүү азыркы коомдун жана бүтүндөй укук коргоо ишмердүүлүгүнүн ажырагыс бөлүгү болуп саналат.

Автоматташтырылган маалыматтык издөө тутумдарын колдонуу.

Кылмыштарды иликтөөдө илимий-техникалык каражаттарды колдонууга теория менен практиканын көз карашына ар дайым чоң маани берилип келген [83, 80 б.]. Мыйзамсыз жосундарды ачууну жана иликтөөнү маалыматтык камсыздоонун натыйжалуулугун жана сапатын жогорулатууда, биринчи кезекте автоматташтырылган маалыматтык-издөө тутумдарын пайдаланууда жана өнүктүрүүнүн келечегинде негизги багыт [84, 240 б.]. Азыр ички иштер органдарынын криминалистикалык бөлүмдөрүнүн ишине “Папиллон”, “Арсенал”, “Образ” жана башка маалыматтык издөө тутумдары кеңири киргизилди.

Мындай тутумдарды түзүүдө кыйынчылыктар болгон, анткени кийинки себептерден улам, издер жана манжа издери машина менен иштөөдө өтө кыйын: алар аты боюнча да, өлчөмү боюнча да, топографиялык жана геометриялык параметрлери боюнча да мүнөздөмөлөрдүн туруктуулугуна ээ эмес. Алгач бул процесс уюштурулбаган жана баш аламан болгон. Ички иштер органдарынын көптөгөн бөлүмдөрүндө керексиз материалдык жана эмгек чыгымдарын тартуу менен апробацияланган дактилоскопиялык тутумдарды өз тобокелчилигине куюп сатып алышкан. Бул мезгил чет элдик манжа издөө тутумдары, мисалы, “Morpho”

өтө кымбат экенин көрсөттү, алардын айрымдары, мисалы, “ДактоЭксперт”, издердин жана кол издеринин сапатына өтө талаптуу. Көптөгөн автоматташтырылган дактилоскопиялык маалымат тутумдары (мындан ары АДМТ) жетишсиз болуп чыкты жана иш жүзүндө анча деле пайда алып келген жок.

Биздин оюбузча, өзгөчө көңүл бурууну талап кылган төмөнкү маселелер бар: биринчиси, бул тутумдун эс тутумуна киргизүү үчүн дактило-карталардын жетишсиздиги болгон АДМТ киргизүү учурунда пайда болгон көйгөй. Маалымат базасынын негизги бөлүгү – тергөө изоляторлорунан келип түшкөн, тергөөдө жүргөн, ошондой эле мурда соттолгон адамдардын дактилокарталары. Экинчиси, алынган таасирлердин сапаты начар. Дактилокарталардагы манжа издери типографиялык боек менен “толтурулуп” же тескерисинче, басылган эмес. Алар көбүнчө дактило -картанын жайгашкан жери боюнча чаташтырылып, бири-биринин үстүнө коюлуп, манжаны жылдыруу процессинде жылыш менен жасалат. Манжа изин алуу үчүн колдонулган кагаз бош, булалуу жана таза ак эмес. Манжа изи алынып жаткан адамдын маалыматтарынын жазуулары этиятсыз жана толук эмес жасалган. Аты-жөнү жана туулган жылы сыяктуу маанилүү орнотуу маалыматтары жакшы окулбайт. Келип түшкөн дактило карталарынын болжол менен 10-30% ы гана эсепке алуучу адамдардын манжа изинин сапатына коюлган талаптарды канааттандырат.

Үчүнчү көйгөй - курман болгондордун, бул кылмыштардын жана издери кылмышка байланыштуу болбогон башка адамдардын издери боюнча киши өлтүрүү жерлеринен алынган кол издерин иштеп чыгуу. Көпчүлүк ыкчам кызматкерлер негизинен эсептин ушул түрүн гана колдонушат. Бирок, алар конкреттүү ачыла элек кылмыштар боюнча кылмышкердин изи бар экендиги жөнүндө маалыматка ээ эмес жана ушул себептен адам өлтүрүүгө шектелгендерди иштетүүдө колдонушпайт. Анын ордуна криминалистикалык бөлүмдөргө дактилокарталардын массасын (негизинен мурда соттолгондорду) “жөн гана” маалымат базасы боюнча текшерүү үчүн беришет, бул жалпысынан

эч кандай натыйжа бербейт жана криминалисттерди каралып жаткан чөйрөдө пайдасыз иштерге жүктөйт.

Төртүнчү, оор зордук-зомбулук жосундарын жасагандыгы үчүн тартылган адамдардын мурда бети ачылбаган өлтүрүүлөргө, кылмыштарга катыштыгы бар экендиги аныкталгандыгы боюнча дактил эсептери боюнча текшерүү жүргүзүлбөйт [85, 423 б.].

Ыкчам кызматкерди дактил эсепке алуунун калыптанышынан четтетүү дактил эсепке алуунун ордун чечүүдөгү белгисиздиктен жана анын мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө маалымдуулуктун төмөндүгүнөн улам болгон. Ылдыйкы бөлүмдөрдө кылмыштуу элементтин бармак изин алуу бардык убакта ыкчам аппараттын артыкчылыгы болгон. Бул туура, анткени алар гана криминалистикалык эсептин ушул түрүнө коюлууга тийиш болгон адамдардын контингентин аныктап, аны өз убагында коюуну жана андан чыгарууну камсыздай алышат.

Адам өлтүрүүнүн бетин ачууда дактилоскопиялык эсепке алуу мүмкүнчүлүктөрүн кыйла жогорулатуу, ошондой эле бул мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруу үчүн зарыл болгон чоң акча чыгымдары дактилоскопиялык эсепке алууну уюштуруу ыкмаларын өзгөртүүнү талап кылат.

Биздин оюбузча, АДМТ уюштуруунун эң оптималдуу жолу төмөнкү ыкма болуп саналат: биринчи, бирдиктүү облустук дактилоскопиялык тутумдун түзүмү борбордук станциядан жана ага байланыштуу шаарларда, облустарда жана транспортто орнотулган колдонуучу станциялардан турат. Эки маалымат базасы (дактилокарта МБ жана окуя болгон жерден издердин МБ) программалык-техникалык мүмкүнчүлүктөрү чоң көлөмдөгү маалымат менен иштөөгө мүмкүндүк берген Борбордук станцияда сакталат жана иштелип чыгат. Маалыматтар базасын толуктоо жана бүткүл регионалдык МБ боюнча же анын кайсы бир бөлүгү боюнча издөө жүргүзүүгө суроо-талаптар түздөн-түз ДП жүргүзүлөт. Жооптуу адамдардын манжа изинин сүрөттөрү менен графикалык маалыматтын көлөмү чоң болгондуктан, аларды модемдик байланыш линиялары аркылуу жеткирүү кыйын. Бул маалымат заманбап маалымат алып

жүрүүчүлөрдү (флеш-дисктер, SSD -дисктер ж. б.) пайдалануу каражаты боюнча берилиши мүмкүн. Издөөдөн кийин алынган рекомендациялык тизмелер салыштыруунун акыркы этабы үчүн модемдик байланыш аркылуу колдонуучу станцияларына берилет.

Автоматташтырылган дактилоскопиялык тутумун бирдиктүү борбордук маалымат базасы менен эки баскычтуу уюштуруу шаарлардагы жана облустардагы чачыранды, автономдуу иштеген дактилоскопиялык тутумдарына караганда төмөнкү артыкчылыктарды берет:

а) жалдоо боюнча жасалган кылмыштардын, анын ичинде адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууда дактилоскопиялык эсепке алууну пайдалануунун кыйла натыйжалуулугу камсыз кылынат;

б) туруктуу техникалык жана уюштуруучулук байланыш борбордук АДМТ менен шаарларда жана облустарда АДМТ бөлүмдөрүнүн жана ал аркылуу бири-бири менен бул категориядагы иштер боюнча дактилоскопиялык маалыматтарды иштеп чыгуу боюнча иштин ошол бөлүгүндө жана ушул фактылар менен байланышкан башка жалпы ыкмаларды иштеп чыгууну жана колдоону камсыз кылууга мүмкүндүк берет, ал АДМТ боюнча жооптуу кызматкерлер тарабынан аткарылат. Бирдиктүү дактилоскопиялык эсептеринин ишинин тактыгы жана сапаты буга көз каранды.

в) АДМТ ишин камсыз кылуу үчүн шаарларда зарыл болгон техникалык каражаттардын көлөмүн азайтууга мүмкүндүк берет. Техникалык каражаттардын минимуму: дактилокарталардагы тактарды жана киши өлтүрүү жерлериндеги колдун издерин окуу үчүн сканер, эсепке алынуучу адамдарды түзсүз дактилоскопиялоо үчүн “тирүү сканер” (атайын ийкемдүү каптоо жана инфракызыл жарык менен телекамера манжанын терисинин рельефин так тартып алат, ал эми атайын алгоритмдер издин сүрөтүн түзүп, аны АДМТ өткөрүп берет), компьютер борбордук АДМТ менен маалымат алмашууну камсыз кылуу жана сунуш кылынган тизмелерди карап чыгуу, модем жана башка перифериялык түзүлүштөрдүн бир бөлүгү;

г) маалымат базаларын сактоо жана алар менен иштөө үчүн күчтүү персоналдык компьютерлерди орнотуу зарылдыгын жокко чыгарат; камсыздоо архивдик көчүрмөлөрүн түзүү үчүн SSD -дисктерде; дактилоскопиялык маалыматты иштеп чыгуучу жана маалымат базалары боюнча издөөнү камсыз кылуучу процессорлордо; комплекстин тармактык иштөө режимин камсыз кылуу үчүн сервер катары колдонулган компьютерде. Ошого жараша ИИБдө орнотулган АДМТ программалык-техникалык комплекстеринин наркы да төмөндөйт; аларды жайгаштыруу үчүн зарыл болгон аянттардын өлчөмдөрү азаят.

д) эсептөө техникасынын кыйла татаал жана кымбат баалуу каражаттарынын негизги бөлүгүн бир жерге - борбордук АДМТ топтоо - аларды техникалык тейлөө жана алардын нормалдуу, үзгүлтүксүз иштешин камсыз кылуу боюнча милдеттерди бир топ жеңилдетет [86, 192 б.].

Бардык ИИБ үчүн дактилоскопиялык маалыматты иштеп чыгуу (коддоо жана суроо-талап издөөлөрдү жүргүзүү) борбордук серверде жүргүзүлүп, ишти сапаттуу жана пландуу уюштурууну ишке ашырат. Борбордук сервер автоматтык режимде иштей алат, бул бардык шашылыш суроо-талаптарды бүткүл республикалык маалымат базасы боюнча текшерүү менен ыкчам иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Бул дактилоскопиялык тутумдарын эң рационалдуу колдонууну камсыз кылат.

Криминалистикалык ДНК анализи – дүйнөлүк криминалистиканын эң тез өнүгүп жаткан багыты. ДНК-анализ методу алдыңкы чет өлкөлөрдүн (Англия, АКШ, Германия ж.б.) эксперттик-криминалистикалык кызматтарынын практикасында алдыңкы орунду ээлейт жана анын өнүгүшү ДНК изилдөөлөрүнүн маалыматтарын топтоо зарылдыгын түшүнүүгө алып келди. Улуу Британияда ДНК маалымат базасын колдонуу ачыкка чыгаруунун жалпы пайызын 30% га чейин жогорулатууга, ошондой эле көптөн бери келечектүү эмес деп эсептелген иштерди чечүүгө мүмкүндүк берди. Учурда көптөгөн өнүккөн өлкөлөр, анын ичинде Россия Федерациясы да улуттук ДНК-анализ базаларына ээ [87, 134 б.].

Казакстан Республикасында Казакстан Республикасынын ИИМинде бир ДНК лабораториясы иштейт.

Криминалисттик геномдук эсеп адамдын, белгисиз өлүктүн инсандыгын аныктоо же ДНКнын маалыматтары боюнча дайынсыз жоголгон жарандардын биологиялык туугандары менен биологиялык туугандыгын аныктоо үчүн кылмыш иштерин ачуу жана иликтөө максатында иштелип чыккан.

Келечекте биз башкы максат катары адам өлтүрүүлөрдүн бети ачылбаган жерлерден алынган биологиялык издердин “Генетикалык паспортторун” республикалык эсепке алууну түзүүнү эсептейбиз.

Оор жана өзгөчө оор кылмыштар көбүнчө жалдама, жакшы пландалган жана уюшкан кылмыштардын мүнөзүндө болот, алар жасалган жерден “салттуу” издер (колдун, бут кийимдин издери) азыраак алынып коюлат. Ушуга байланыштуу бул кылмыштар жасалган жерлерден көбүнчө биологиялык келип чыгышы микроиздерди изилдөөгө жана алардан кылмышкерди аныктоого мүмкүндүк берүүчү методдор артыкчылыктуу багытка айланып, эксперттик практикага жигердүү киргизилүүдө [88, 35 б.].

Мындай издерди анализдөөнүн бир ыкмасы ДНК анализи же ген дактилоскопия болуп саналат, ал алдыңкы эксперттер тарабынан салттуу дактилоскопия ойлоп табылгандан берки эң маанилүү технологиялык жетишкендик катары мүнөздөлөт. ДНК-талдоо методун кеңири практикалык өздөштүрүү жана ишке киргизүү мамлекеттер аралык чек аралардын ачыктыгы жана мыйзамга каршы иш-аракеттердин бардык жерде өсүшүндө калктын миграциясын көзөмөлдөөнүн начарлашы менен мүнөздөлгөн глобалдашуунун заманбап процесстеринин шарттарында өзгөчө актуалдуу. Террористтик, сепаратисттик жана диний-экстремисттик топторду жана уюмдарды, баңги заттарды сатуучу топторду же жашыруун курал сатуучуларды коомдук коопсуздукка коркунуч туудурат, анткени бул кылмыштар да адам өлтүрүү менен коштолушу мүмкүн.

Бул методдун артыкчылыгы адамды биологиялык материалдын анча чоң эмес көлөмү (теориялык жактан бир клетка жетиштүү) - тамекиде калган кан тамчысы, шилекей, чач ж. б. боюнча аныктай алуудан турат. Бул ыкма менен

жүргүзүлгөн биринчи экспертизалар жана изилдөөлөр ыкчам-издөө ишмердиги жана кылмыш-жаза укук бузуулардын бетин ачуу көз карашынан алганда анын келечектүүлүгүн көрсөттү.

ДНК анализи инсанды аныктоонун эң ишенимдүү ыкмасы болуп саналат жана бул чөйрөдө мурда жеткиликсиз болгон мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Адамдын айрым ткандарында (сөөктөр, тиштер, тырмактар, чачтар) ген материалы чексиз сакталышы мүмкүн, бул белгисиз калдыктарды аныктоого мүмкүндүк берет, мисалы, кырсыктан же киши өлтүрүүдөн жабыркагандар өлгөндөн он жыл өткөндөн кийин да [89, 375 б.].

Мындан тышкары, бул издер пайда болгон адамдын биологиялык ата-энесинин же балдарынын кан үлгүлөрү менен биологиялык издерди салыштырмалуу изилдөөгө мүмкүндүк берген ДНК-анализ ыкмасын колдонсо болот.

ДНК анализинин методунун келечеги. Криминалистикалык ДНК анализи-бул бүгүнкү күндүн талабы жана дүйнөлүк криминалистиканын эң тез өнүгүп жаткан багыты. Бул тармактагы алдыңкы адистердин божомолуна ылайык, жакынкы келечекте ДНК экспертизасынын жыйынтыгы менен шектүүнүн сырткы маалыматтарын аныктоого болот, мисалы, чачтын жана көздүн түсү, кулак бөлүгүнүн чоңдугу жана перспективада, балким, анын толук портрети. Ар бир цивилизациялуу мамлекет эртеби-кечпи аталган маселелерди чечүүгө аргасыз болот, болбосо кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө дүйнөлүк прогресстин четинде калуу коркунучу бар [90, 185 б.].

Акыркы жылдары ДНКны терүү ыкмасы кылмыш иликтөө техникасынын ажырагыс бөлүгү болуп калды. Бул бүгүнкү күндө зарыл, анткени генотипоскопиялык талдоо терроризмдин актыларында каза болгон адамдарды аныктоодо жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачат, өлүктү бөлүү жана жашыруу, ички органдарды сатуу максатында балдарды жана чоңдорду уурдоо, байланышкан киши өлтүрүүлөрдү талдоого мүмкүндүк берет, зордук-зомбулук менен кылмыш иштерин алдын алуу, анын ичинде сексуалдык негизде жасалган ж. б.

Маалымат базаларын түзүү зарылдыгы маалыматты издөө жана сактоо үчүн да байкалат. Ошентип, мисалы, ДНКны терүү ыкмасын колдонуу менен укук коргоо органдарынын көптөгөн бөлүмдөрүндө пайда болгон заттык далилдерди (изилденген же изилденбеген) туура сактоо маселеси чечилиши мүмкүн [91, 46 б.]. Туура эмес сактоо шарттары бузулууга дуушар болгон биологиялык издердин чирип башташына алып келиши мүмкүн, ошону менен криминалисттик жактан маанилүү маалыматтар жоголот. Аны формалдаштырылган санариптик түрдө сактоо алда канча ишенимдүү.

Табылган бөлүктөрдүн бир өлүккө таандык экендигин аныктоо кыйын болгон учурларда жана “өлүксүз өлтүрүүлөр” деп аталган нерселерди иликтөөдө жабырлануучунун жакын туугандарынан ДНК анализин алууга болот.

Ошентип, төмөнкүлөрдү айтуу керек:

1. Тез арада чечүүнү талап кылган көйгөйлүү маселелерге өзгөчө көңүл буруу керек: 1. заманбап технологиялар менен жабдуу дайыма өркүндөтүлүп турат, б. а. адам өлтүрүүнүн жаңы модернизацияланган ыкмаларын эске алуу менен азыркы коомдун талаптарына жооп бериши керек; 2. криминалист-адистердин ишин автоматташтыруу республиканын бардык аймагына жайылтылышы керек, мында адам өлтүрүү жөнүндө иштер боюнча окуя болгон жерден алынган объекттерди автоматташтырылган тутумдардын маалымат базасына киргизүү үчүн аларды ташуу процессин алып салуу зарыл; 3. адам өлтүрүү фактысы боюнча керектүү маалыматты ыкчам алуу максатында, маалыматты киргизүүдө функциялардын кайталанышын жоюу жана интеграциялоо мүмкүнчүлүгү үчүн бардык автоматташтырылган тутумдар бир тектүү болушу керек; 4. санариптик технологиялар менен иштөөнүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн КР КЖПКин реформалоону эске алуу менен сотко чейинки өндүрүш баскычында далилдерге болгон мамилени өзгөртүү контекстинде жабырлануучу инфраструктуранын актуалдуулугун заманбап, бүгүнкү күндүн реалдуулугуна жооп берген инфраструктурага алмаштыруу талап кылынат.

2. Маалыматтар базасын түзүүнүн бытыранды тутуму маалымат алуу процессин создуктурууга алып келет, бул жабырлануучунун инсандыгын аныктоо жана киши өлтүргүчтү кармоо убактысына терс таасирин тийгизет. Тармактык туташуулардын санын көбөйтүүдө мындай кошуулардын коопсуздугун жогорулатуу (маалыматтарды шифрлөө тутумун өркүндөтүү) менен байланышкан маселени чечүү зарыл, мында кызыкдар жактар бул тармактарга кирүүгө жана өлтүрүү фактысы боюнча сотко чейинки өндүрүш боюнча берилип жаткан маалыматты кармоого мүмкүнчүлүгү болгон эмес. Маалыматты электрондук түрдө алуу мүмкүнчүлүгү жана пайдалануучу катары мейман тутумуна кирүү үчүн үчүнчү тараптын маалымат базаларына каттоону, статистикалык жана башка маалыматтарга мониторинг жүргүзүү максатында бул процессти электрондук форматка өткөрүү талап кылынат. Кагаз түрүндө суроо-талаптарды жиберүүнү болтурбоо жана санариптик технологияларга өтүү башка мамлекеттер тарабынан тапшырмаларды аткаруу мөөнөттөрүн олуттуу өлчөмдө кыскартат.

3. Укук коргоо органдарында жаңы программалык комплекстердин жана тутумдардын бар экендиги жөнүндө кызматкерлердин маалымдуулугунун көйгөйлөрү байкалууда. Жогорку билими бар, кээде профилдик, ЖОЖдон кийинки көп сандагы кызматкерлер ИИБнө киргизилген маалыматтык тутумдар жана программалык комплекстер менен өз алдынча иштеше алышпайт. Бул факт жеке курамды киргизилип жаткан инновациялык технологиялар менен тааныштыруу үчүн дайыма окутуу, кайра даярдоо, квалификацияны жогорулатуу курстарына катышуу талап кылынарын көрсөтүп турат.

4. Келечектүү багыттар болуп төмөнкүлөр саналат: 1) Кыргыз Республикасында адам өлтүрүүлөрдүн ачылбаган жерлеринен алынган биологиялык издердин, ошондой эле жасалган оор жана өзгөчө оор кылмыштардын “Генетикалык паспортторунун” республикалык эсебин түзүү. Мындай жагдай кылмыш болгон жерлерден “салттуу” издерди алып коюуга мүмкүндүк берет. 2) КРда ДИК-лабораторияларды түзүү жана биологиялык материалдар боюнча ыкчам кызыкчылык туудурган адамдарды, таанылбаган

өлүктөрдү аныктоого арналган криминалисттик геномдук эсепке алууну киргизүү; 3) “Дактилоскопиялык жана геномдук каттоо жөнүндө” КР Мыйзамын иштеп чыгуу жана кабыл алуу актуалдуу болуп саналат. Ага ылайык ДНК маалыматтарын чогултуу жана геномдук каттоо төмөнкүлөргө карата жүргүзүлөт: а) тизмеси Мыйзам менен аныкталган оор жана өзгөчө оор кылмыштарды жасагандыгы үчүн соттолгон адамдар; б) ачылбаган оор же өзгөчө оор кылмыш кылмыштары, ошондой эле инсандын жыныстык кол тийбестигине жана жыныстык эркиндигине каршы кылмыштардын бардык категориялары боюнча сотко чейинки териштирүүнүн жүрүшүндө биологиялык материалы алынып коюлган аныкталбаган адамдар; б) ачыла элек оор же өзгөчө оор кылмыштар, ошондой эле инсандын жыныстык кол тийбестигине жана жыныстык эркиндигине каршы кылмыштардын бардык категориялары боюнча сотко чейинки тергөөнүн жүрүшүндө биологиялык материалы алынган белгисиз адамдар; г) уюшкан кылмыштуу топтордун лидерлери жана мүчөлөрү; д) дайынсыз жоголгон жарандардын биологиялык туугандары; е) таанылбаган өлүктөр; 4) Криминалистикалык далил катары ДНКны идентификациялоонун потенциалын толук ишке ашыруу үчүн киши өлтүрүүнү, анын ичинде жалдама киши өлтүрүүнү иликтөө жана ачуу процессинде генотиптик маалыматты кеңири киргизүү жана колдонуу максатка ылайыктуу деп эсептейбиз. Бул ыкманын эффективдүүлүгүнүн аркасында жалданма киши өлтүрүү боюнча шектүүлөрдүн чөйрөсүн кеңейтүүгө же тарытууга жана ДНК маалыматтар базасын түзүүнүн аркасында идентификация маселелерин чечүүгө болот.

5. Медициналык-криминалисттик издөө маалыматынын генотиптик түрү алуунун, берүүнүн жана пайдалануунун өзүнүн өзгөчөлүгүнө ээ, ошондуктан жалданма өлтүрүүлөрдү тергөөдө генотиптик маалыматты натыйжалуу пайдалануу максатында алынган натыйжаларды чогултуу, изилдөө жана баалоо үчүн генотипоскопия тармагындагы адисти милдеттүү түрдө тартуу зарыл.

Издөө тутумуна генотиптик идентификация ыкмасын киргизүү үчүн төмөнкү милдеттерди чечүү керек:

1) криминалистика максаттары үчүн адаптацияланган жана стандартташтырылган канды изилдөө методикасын алдын ала иштеп чыгуу жана лабораторияларда киргизүү; 2) керектүү реактивдерди жана керектүү сапаттагы жабдууларды чыгарууга же аларды чет өлкөлөрдөн туруктуу жеткирүүнү камсыз кылууга мүмкүндүк берген өздүк технологияны киргизүү, ошондой эле тиешелүү кызматтардан алынган маалыматтарды иштеп чыгуунун жана коддоштуруунун бирдиктүү тутумун киргизүү; 3) Кыргыз Республикасында ыкчам кызыкчылык туудурган жактардын ДНК маалыматтар базасын түзүү; 4) республика боюнча гана эмес, КМШ өлкөлөрү менен да маалымат алмашуунун потенциалдуу мүмкүнчүлүгүн уюштуруу; 5) бирдиктүү коддоо форматын камсыз кылуу үчүн ДНК профилин эл аралык стандарттарга ылайык унификациялоо талап кылынат; 6) трансулуттук кылмыштардын бетин ачуу үчүн ДНК изилдөөлөрүнүн жыйынтыктарын криминалистикалык маалымат базасына бириктирүүгө карата чараларды көрүү.

6. Криминалистикалык каттоонун заманбап тутумун түзүү жана пайдалануу комплекстүү мамлекеттик мамилени талап кылат, мында төмөнкү ыкмалар баштапкы жана негизги этаптар болууга тийиш: 1) каттоо маалыматтарын, анын ичинде адамдын ДНКсынын маалыматтарын чогултуу, сактоо жана пайдалануу жаатындагы укуктук мамилелерди ченемдик-укуктук жөнгө салуу тутумун өркүндөтүү; 2) тиешелүү министрликтер жана ведомстволор боюнча бөлүштүрүлгөн маалыматтар базасы түрүндө ДНКны кошкондо, криминалисттик маалыматтардын республикалык маалыматтар базасын түзүү; 3) заманбап лабораторияларды түзүү жана комплекттөө, анын ичинде КР ИИМинде жана КР ЮМ соттук экспертиза борборлорунда ДНК-анализ жүргүзүү максатында каралып жаткан чөйрөлөрдө маанилүү ролду ойногон финансылык камсыздоо боюнча маселелерди чечүү.

7. Адамдардын “генетикалык паспортторун”, оор жана өзгөчө оор кылмыштардын ачылбаган жерлеринен алынган биологиялык издерди

эсепке алууну жүзөгө ашыруучу адистештирилген бөлүмдөрдү түзүү жана эсепке алуунун башка жаңы түрлөрүн түзүү зарыл.

8. Борборлоштурулган маалымат базасын түзүү, жүргүзүү жана түйюндүрүү боюнча нускамалардын долбоорлорун иштеп чыгуу талап кылынат, анын ичинде ДНК жана кылмыш болгон жерлерден алынган биологиялык издер, анын ичинде жасалган жана жалданма өлтүрүүлөр.

Тергөө жана издөө иш-аракеттеринин натыйжалуулугун белгилебей кетүү мүмкүн эмес, маалымат алуу, берүү жана пайдалануу мыйзам ченемдүүлүктөрү боюнча негизделген. Бул жараяндардын ылайыкташуу минималдуу чыгымдар менен мүмкүн болушунча кыска убакыттын ичинде ишенимдүүлүктүн белгилүү бир деңгээлде менен маалымат алууга мүмкүн болгон жардамы менен ыкмаларын иштеп чыгууну билдирет тергөө пайдасына. Бул процесстерди тергөөнүн кызыкчылыгына ыңгайлаштыруу, анын жардамы менен эң кыска мөөнөттө жана минималдуу чыгым менен белгилүү деңгээлде ишенимдүүлүк менен маалыматты алууга мүмкүн болгон ыкмаларды иштеп чыгууну билдирет.

2. Глава ИЗИЛДӨӨ МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

2.1 Изилдөөнүн объекттин, предметин жана ыкмасын аныктоо.

Изилдөөнүн объектиси жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү жасоодогу уюшкан кылмыштуу топтордун укукка каршы иши, ошондой эле уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен КМШ өлкөлөрүндө каралып жаткан криминалдык жосундарды ачуу, иликтөө чөйрөсүндө сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан өз ишин жүзөгө ашыруу процессинде түзүлгөн коомдук мамилелер болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети - УКТун катышуусу менен жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү ачуунун укуктук жана уюштуруучулук-тактикалык негиздерин, ошондой эле жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү жасоодо маалыматтын пайда болушунун объективдүү мыйзам ченемдүүлүктөрүн, аны чогултууну, изилдөөнү жана ушул коомдук-коркунучтуу жосундарды тергөө процессинде пайдаланууну түзөт.

Изилдөөнүн методологиялык негизин жалпы жана өзгөчө илимий методдор түзөт. Диалектикалык таанып – билүү ыкмасы азыркы этапта адам өлтүрүү боюнча тергөө ишин криминалистикалык жактан камсыз кылуунун өзгөчөлүктөрүн, анын ар кандай байланыштарында жана көрүнүштөрүндө кароого; каралып жаткан криминалдык кубулуштун пайда болушуна жана өнүгүшүнө көмөктөшүүчү негизги факторлорду аныктоого мүмкүндүк берди. Аналитикалык методдун жардамы менен адам өлтүрүүгө көмөктөшүүчү факторлор аныкталган жана изилденген, кылмыш долбоорунун максатын, кылмыштын курмандыгынын инсандыгын ачууга аракет жасалган.

Синтез методу диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө автор тарабынан сунушталган негизги сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүндүк берди. Формалдуу-юридика ыкманы колдонуу каралып жаткан маселе боюнча ченемдик укуктук актылардын маанисин жана чыныгы мазмунун аныктоого жардам берди. Системалык-түзүмдүк талдоо ыкмасы менен жалдап адам

өлтүрүүлөрдү жасоонун өзгөчөлүктөрү жөнүндө түшүнүктөр, ошондой эле азыркы этапта жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөнү криминалистикалык камсыздоонун айрым маселелери алынды. Статистикалык анализ изилдөөнүн теориялык корутундуларын текшерүү жана негиздөө үчүн зарыл болгон маалыматтарды алууга өбөлгө түздү.

Теориялык деңгээлде абстракция жана жалпылоо колдонулуп, бөлүнгөн фактыларды тутумдаштырууга жана аларга бирдиктүү чечмелөөгө мүмкүндүк берди. Изилдөөнүн дээрлик бардык этаптарында корутундулардын жана сунуштардын аныктыгын камсыз кылуу үчүн жалпы логикалык методдор (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия) колдонулган. Өз жыйындысында, белгиленген методологиялык орнотмолор изилденип жаткан предметтик тармакты бүтүндөй кабылдоону алууга жана ушул негизде жалдоо менен адам өлтүрүүлөргө байланыштуу кылмыш иштери боюнча өндүрүшкө катышуу үчүн адисти тартуунун процессуалдык регламентациясынын концепциясын түзүүгө мүмкүндүк берди.

3. ГЛАВА. КЫЛМЫШТУУ КООМДОШТУКТАРДЫН КАТЫШУУСУНДА ЖАЛДОО МЕНЕН АДАМ ӨЛТҮРҮҮЛӨРДҮ ТЕРГӨӨДӨ ЖАНА АЧУУДА СОТКО ЧЕЙИНКИ ӨНДҮРҮШ ОРГАНДАРЫНЫН ИШИН УЮШТУРУУСУ ТАКТИКАСЫ

3.1. Кылмыштуу коомдоштуктун катышуусу менен жалданып жасалган адам өлтүрүүлөрдү тергөөдө сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишин уюштуруунун өзгөчөлүктөрү

Көптөгөн булактардын талдоосу көрсөткөндөй, жалданма адам өлтүрүүлөр ушул күнгө чейин эң жашыруун жана криминалдык жосундар боюнча сотко чейинки өндүрүштү өндүрүү үчүн жетишерлик татаал бойдон калууда. Бул көрүнүш түшүнүктүү, анткени мындай кылмыштар негизинен көп кырдуу, өз ара байланышкан иш-аракеттердин бүтүндөй тизмегин камтыйт жана татаал жолдор менен, ошондой эле ар кандай заманбап технологияларды колдонуу менен жасалат [92, 225-233 б.].

Албетте, жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн өзгөчөлүгү иштердин бул категориясын иликтөө методикасына таасир этпеши мүмкүн эмес, мында уюштуруу-даярдоо иш-чараларын аныктоо анын маанилүү бөлүгү болуп саналат жана бул логикалуу, анткени көрсөтүлгөн иш-чаралар жалпысынан сотко чейинки териштирүү процессин тартипке келтирүүгө өбөлгө түзөт, ага кылмыш иши боюнча жүргүзүлүп жаткан процессуалдык аракеттердин натыйжалуулугу көз каранды.

Жалпысынан криминалдык жосундарды иликтөөнү уюштурууга бир катар алдыңкы криминалист-окумуштуулардын көңүлү бурулганын белгилей кетүү керек. Ошону менен бирге, болгон реалдуулуктарды жана жаңы кылмыш-жаза жана процессуалдык мыйзамдарды кабыл алууну эске алуу менен, каралып жаткан иштердин категориясы боюнча сотко чейинки өндүрүшкө таасир этиши

мүмкүн болгон бир катар уюштуруучулук аспектилерди кароо зарыл деп эсептейбиз.

М. З. Джакупбеков тергөөнүн сотко чейинки баскычында тергөө органдары тарабынан негизги күч-аракеттер кылмыш жасаган адамды кийин аныктоо максатында далилдерди чогултууга, изилдөөгө жана бекемдөөгө жумшаларын так белгилейт [93, 78 б.]. Албетте, коюлган максатка жетүү үчүн тергөө ишинин уюштуруу-даярдоо аспекти си маанилүү ролду ойногон тергелип жаткан иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн жалпы жана жеке милдеттерин аныктоо талап кылынат.

Бул иш-чараларды ишке ашыруунун ийгиликтүүлүгү тергөө органдары тарабынан иш боюнча процессуалдык иш-аракеттерди андан ары пландаштыруу максатында, анын ичинде криминалдык милиция кызматтарынын алгачкы текшерүү кызматкерлерин тартуу менен тергөө субъекттеринин керектүү багыттагы маалыматтарды алуусун камсыз кылат [94, 80 б.]. Белгилүү болгондой, иштин артыкчылыктуу бөлүгүндө тергөө органдары сотко чейинки өндүрүштүн баштапкы этабында окуянын бир катар юридикалык маанилүү жагдайлары жөнүндө билишпейт. Мында тергөө жүргүзүүнүн жүрүшүндө камсыз кылуу зарыл болгон бир катар шарттарды эске алуу керек, алардын негизгилерине төмөнкүлөр кирет: а) жүргүзүлүп жаткан иш-чаралардын купуялуулугу, айрыкча, эгерде бул мыйзам менен корголуучу процесстин катышуучуларына тиешелүү болсо, ошондой эле атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүдө; б) иш боюнча тергөөнүн бардык катышуучуларынын күч-аракеттерин мобилизациялоо фонунда сотко чейинки өндүрүштүн максималдуу натыйжалуулугу; в) иш боюнча чара көрүүнүн, анын ичинде ага кызыкдар башка адамдар тарабынан изделип жаткан объекттерди жок кылууга жол бербөөчү чараларды көрүүнүн ыкчамдуулугу; г) иш боюнча жүргүзүлүп жаткан тергөөнүн милдеттерин чечүү үчүн зарыл болгон илимдин жана техниканын ар кандай тармактарынын адистерин тартуу менен атайын билимдерди пайдаланууга.

Бул, өзгөчө, эгерде УКК криминалдык жосундарын жасоого катыштыгы эске алынса, актуалдуу, анткени маалыматтын ачыкка чыгышы кылмыштуу кошуундарга тергөө субъекттерине ийгиликтүү каршы турууга мүмкүндүк берет, ошондуктан биз карап жаткан категориядагы адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууга тоскоол болот.

Ушуга байланыштуу, түздөн-түз криминалдык окуя, жалпысынан тергөө процесси жөнүндө маалыматтарга, жүргүзүлгөн орто аралык процессуалдык жана тергөө аракеттеринин натыйжаларына, БИИ, пландаштырылган иш-чараларга, далилдерди изилдөөнүн бар экендиги жана натыйжалары жөнүндө маалыматтарга жол берүү тергөөчү тарабынан кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн катышуучусунун процессуалдык абалына, ошондой эле ээлеген жобого жана мыйзамдар тарабынан берилген башка кызыкдар жактардын укуктарына так ылайык аныкталууга тийиш.

Тергөө жүргүзүүдө жашырындуулук режимин так сактоо тергөө жүргүзүп жаткан адамга жалпысынан тергөөнүн жүрүшү жөнүндө, жүргүзүлгөн иштин натыйжасында алынган маалыматтар жөнүндө, ошондой эле жүзөгө ашырылып жаткан чаралардын натыйжалуулугун камсыз кылуу жана ошону менен алардын максималдуу натыйжалуулугуна жетишүү үчүн тергөө органдары тарабынан пландаштырылган иш-чаралар жөнүндө кылмыштуу топтун мүчөлөрүнүн маалыматсыздыгын пайдаланууга мүмкүнчүлүк берет.

Албетте, иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн натыйжалуулугу көп жагынан тергөөчүнүн криминалдык кызматтардын кызматкерлери менен ыкчам жана издөө иш-чараларын жүргүзүү менен байланышкан кызматтык ишти камсыз кылган жана жүзөгө ашырган конструктивдүү өз ара аракеттенүүсү менен аныкталат.

Биз алардын пикири менен тилектеш болгон бир катар криминалист-окумуштуулар [95, 97 б.], [96, 493 б.] белгилегендей, мындай кызматташтык максаттардын жана милдеттердин координацияланган, аларга жетүү үчүн пайдаланылуучу күчтөрдө жана каражаттарда, орду жана убактысы боюнча, кылмыштарды максималдуу натыйжалуу ачууну, иликтөөнү жана алдын

алууну жүзөгө ашыруу үчүн өздөрүнүн компетенцияларынын чектеринде мүнөздүү формаларды жана методдорду пайдалануу менен өз милдеттерин жүзөгө ашырышкан тергөө жана алгачкы текшерүүнүн катышуучуларынын иш-аракеттеринде жатат.

Жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, тергөөчүнүн жана изин ыкчам - издөө кызматынын кызматкерлеринин өз ара аракеттенүүсүнүн негизинде төмөнкү принциптер болушу керек: а) тергөөчүнүн жана ыкчам кызматкерлердин алардын компетенттүүлүк ыйгарым укуктарына так ылайык ишинин мыйзамдуулугу; б) мыйзам чыгаруучу тарабынан аныкталган тергөөнүн караштуулугун сактоо; в) тергөө органдарынын бирдиктүү жетекчилиги жана уюштуруучулук ролу; г) ошол учурда түзүлгөн тергөө жагдайына жараша сотко чейинки өндүрүш этабында конкреттүү аныкталган милдеттерди чечүү менен шартталган өз ара; д) тергөөнүн пландуулугу жана динамикалуулугу [96, 494-495 б.].

Кылмыш-жаза процессинде ыкчам-издөө ишмердүүлүктүн жыйынтыктарын колдонуу көйгөйлөрүн В.А. Азаров, В.И. Басков, Д.И. Бедняков, Р.С. Белкин, Л.Я. Драпкин, В.Н. Григорьев, Поляков, Л.Р. Ратинов, М.А. Удовыдченко, А.А. Чувилев, С.А. Шейфер, А.Ю. Шумилов жана башкалар сыяктуу окумуштуулар өз эмгектеринде иштеп чыгышкан.

Кыргыз Республикасында ыкчам-издөө ишмердүүлүктүн укуктук негизин түзүү боюнча салмактуу иштерди төмөнкү окумуштуулар жүргүзүштү: М.О. Абдылдаев, К. Ж. Кыдырбаев, А.С. Базарбаев, А. Ж. Жамшитов, К. А. Исаева, О. Д. Ким, К. М. Осмоналиев, В. Ш. Табалдиева, А. А. Шаршеналиев, Е. Е. Жакупов.

В. И. Коробейниковдун [97, 16 б.] эмгегинде ыкчам-издөө ишмердүүлүктүн мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүүгө жана маанисин жогорулатууга төмөнкү факторлор өбөлгө түзөөрү белгиленет: курчап турган дүйнөнү туруктуу жана активдүү өзгөртүү; ыкчам издөө менен камсыз кылуунун (мындан ары-ЫИК) кылмыштардын конкреттүү түрлөрүн жана топторун ачуу жана тергөө натыйжалуулугунун деңгээли менен шартталган укук колдонуу практикасынын

милдеттерин чечүүгө багытталган жаңы теориялык жоболорду иштеп чыгуу жана практикага киргизүү үчүн кыймылдаткыч күч болуп саналган, практикалык иш, ошондой эле криминалисттик илим жана тергөө иши акырындык менен өнүктүрүү.

Өз ара аракеттенүүчү элементтердин натыйжалуу түзүмдөштүрүлгөн тутумун түзүүнүн мүмкүнчүлүктөрүн жана механизмдерин максаттуу изилдөө криминалдык милицияга тергөөчү жана алгачкы текшерүү кызматкерлери тарабынан жүзөгө ашырылып жаткан функционалдык жана кызматтык милдеттерди аныктоого жана чектөөгө мүмкүндүк берет деп ойлошот. Бул, өз кезегинде, тергөө субъекттеринин алдында турган адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачуу үчүн уюмдун жалпы максатына жараша, мындай өз ара натыйжасында алардын ар биринин суб-максаттарын аныктоого мүмкүндүк берет. Жүргүзүлгөн талдоо, биздин оюбузча, жалданма адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууга түздөн-түз багытталган иш-аракеттерди өндүрүү үчүн атайын арналган максаттуу уюштуруу түзүмдөрү менен камсыз кылуу төмөнкүдөй мүмкүндүк берет:

1) болгон адам өлтүрүү жөнүндө маалыматтарды токтоосуз алуу жана болуп өткөн криминалдык окуя болгон жерге тергөө – ыкчам топтун баруусун өз убагында уюштуруу;

2) иштелип жаткан версияларды эске алуу менен бир эле учурда бир нече жерде тергөө аракеттеринин зарыл түрлөрүн жана санын параллелдүү өндүрүү мүмкүнчүлүгү, бул, албетте, криминалдык жосундун мүнөзүн эске алуу менен максатка ылайыктуу;

3) тергелип жаткан иш боюнча ар кандай тергөө – ыкчам топтордо турган бир нече тергөөчүлөрдүн бир убакта катышуу мүмкүнчүлүгүн эске алуу менен тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн кыйла сапаттуу деңгээли;

4) жалдоо менен адам өлтүрүү фактысы боюнча тергөө органдарына иш боюнча көрсөтүлгөн тергөө версияларынын тутумунун айрым элементтери болуп саналган бир катар версияларды параллелдүү текшерүүгө мүмкүндүк берет. Бул ошондой эле тергөө жана ыкчам жол менен коюлган бардык

версиялардын бир эле учурда жалдоо менен өлтүрүүгө катышы бар экендиги жөнүндө маалыматы бар адамдарга карата комплекстүү текшерүүнү жүргүзүүнү камсыз кылат. Ишти териштирүү процессинде бир тергөөчү тарабынан бир эле учурда бир нече версияны сапаттуу текшерүү мүмкүн эмес экени анык;

5) тергөө процессинде пайда болгон көйгөйлөрдү жана маселелерди биргелешип талкуулоо жана өз убагында чечүү мүмкүнчүлүгүн түзүү, бул топтун жетекчисине туура тактикалык – процессуалдык чечим кабыл алууну камсыз кылат жана жыйынтыгында жүргүзүлүп жаткан тергөөнүн сапатын жогорулатууга алып келет;

6) тергөөчүлөрдүн ортосунда иш участкакторун так бөлүштүрүү жолу менен иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн мобилдүүлүгүн жогорулатуу үчүн шарттарды түзүүгө өбөлгө түзөт жана конкреттүү тергөө кырдаалын эске алуу менен тергөө органдарынын кызматкерлеринин негизги күч-аракеттерин иштин эң маанилүү багыттарына топтоо аркылуу аны кайра бөлүштүрүү зарыл болгон учурда;

7) ишти оптималдаштыруучу жана жалдоо менен адам өлтүрүүнүн бетин ачуунун натыйжалуулугун жогорулатуучу ар кандай биргелешкен иш-чаралардын комплексин кыйла сапаттуу иштеп чыгуу;

8) тергелип жаткан иш боюнча келип чыккан конкреттүү тергөө кырдаалын эске алуу менен пландарды дайыма оңдоп туруу мүмкүнчүлүгүн эске алуу менен башка кызыкдар кызматтар менен бирдикте тергөө ишин пландаштыруу;

9) тутумдук анализдин натыйжаларын эффективдүү пайдалануу, бул адам өлтүрүү боюнча тергөө учурунда пайда болгон ар кандай жетишерлик татаал маселелердин көп варианттуу аспектилерин эске алууга мүмкүндүк берет;

10) кызматтык өз ара аракеттенүүнү оптималдаштырууга, ага тете ички ведомстволук тоскоолдуктарды жана биргелешкен иштин жүрүшүндө келип чыгуучу локалдуу терс тенденцияларды жоюуга өбөлгө түзүүчү кырдаалды түзөт;

11) жалдоо менен жасалган өлтүрүүлөрдү териштирүүгө тартылган укук коргоо органдарынын өз ара аракеттенүүчү бөлүмдөрүнүн ишин так координациялоо, ошондой эле күчтөрдү жана колдо болгон каражаттарды дароо кайра бөлүштүрүү. Мындай маневр ыкчам кырдаал же ишти уюштуруунун формаларынын ыкмалары өзгөргөн учурда зарыл;

13) жалдама мүнөздөгү адам өлтүрүүлөр жөнүндө токтотулган жана архивдик кылмыш иштерине талдоо жүргүзүү;

14) криминалистикалык жана ыкчам издөө эсепке алуунун маалыматтар базасын пайдалануу. Эсепке алуунун мааниси тууралуу биздин көз карашыбызда юридикалык коомчулуктун көңүлүнө татыктуу Н.А.Селиванов жана Т.Т. Кельменбетов кенен-кесири жазышат [98, 202 б.].

Азыркы учурда укук коргоо органдарынын практикасында иликтенип жаткан криминалдык жосундардын категорияларына жараша кызматкерлерди адистештирүүнүн негизинде түзүлгөн туруктуу иштеген тергөө – ыкчам топтор (мындан ары – ТЫК) кеңири жайылтылууда. Биз ишти уюштурууга бул ыкманын максатка ылайыктуулугу жөнүндө позицияны колдойбуз жана аны жалдама адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууга жана тергөөгө апробацияланган жана эң негиздүү катары колдонууну туура деп эсептейбиз.

Бүгүнкү күндө тергөө органдарынын адис менен өз ара аракеттенүүсүнүн маанилүүлүгүн эч ким жокко чыгарбайт. Бирок ошону менен бирге жалпысынан жасалган кылмыштарды модернизациялоону, атап айтканда каралып жаткан жосунду эске алып, тергөө органдарынын адистер менен өз ара аракеттенүүсүнүн этаптарына, формаларына жана принциптерине болгон мамилелерди кайра карап чыгуу, ошондой эле бүгүнкү күндүн реалдуулугуна жооп берген заманбап сунуштарды иштеп чыгуу зарылдыгы жөнүндө айтуу негиздүү, бул албетте терең илимий иликтөөлөрдү жүргүзүүнү талап кылат.

Буга байланыштуу А.А. Светличныйдын, “...кылмыштарды тергөөдө биргелешкен издөө-таанып билүү ишинин натыйжалуулугунун жана сапатынын ачкычы тергөөчүнүн жана адистин бир эле мезгилде, так координацияланган иши гана болот, анын жүрүшүндө адис материалдык

издерди, башка объекттерди табууну, фиксациялоону, алдын ала изилдөөнү жана алууну жүзөгө ашырат, ал эми тергөөчү бул процессти тергөө аракетинин протоколунда фиксациялоону жүргүзөт” деген позициясы туура. Бирок бул үчүн тергөөчүнүн өзү зарыл болгон криминалистикалык көндүмдөргө жана техникалык-криминалистикалык ыкмаларды жана каражаттарды колдонуу боюнча көндүмдөргө ээ болуусу талап кылынат [99, 499-505 б.]. Мисалы, А.В. Гусев жана С. А. Данильян бул кылмыштуу жосунду тергөөнүн ушул катышуучуларынын ортосунда натыйжалуу өз ара аракеттенүү үчүн негизги учур болуп саналат деп эсептешет [100].

Контенттик талдоо жана башка атайын адабияттар көрсөткөндөй, дээрлик бардык авторлор [101, 90-96 б.], [102, 232 б.], [103, 181-190 б.], [104, 54 б.], [105, 256 б.], [106, 105 б.], [107, 502-515 б.], [108, 256 б.], [109, 18 б.], [110, 27 б.] аталган тергөө субъекттеринин ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн эң натыйжалуу уюштуруу формасы катары каралып жаткан иштердин категориясы боюнча туруктуу иштөөчү ведомстволор аралык жөнгө салуунун зарылдыгы жөнүндө пикир бөлүшөт. Мындай уюштуруу формасынын өзгөчөлүгү, биринчиден, ТЫТтун катышуучуларынын курамынын жана мындай топту жетектеген эреже катары (улук) тергөөчүнүн өзгөрүлбөстүгү; экинчиден, ар бир конкреттүү учурда тергөөчүлөрдүн жана алгачкы текшерүү органдарынын сандык курамы кылмыштын бетин ачуу жана адам өлтүрүүнүн ушул категориясын жасоого тиешеси бар адамдардын бетин ачуу үчүн жетиштүү далилдерди алуу максатында иш боюнча салттуу жана атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүнү кошкондо, иш боюнча натыйжалуу тергөө өндүрүшүн камсыз кылуу зарылчылыгына (максатка ылайыктуулугуна) жараша аныкталат.

Илимий адабияттарда пикирлердин чачырандылыгына карабастан, “ыкчам – издөө иш-чаралары” аныктамасын ЫИИ элементтеринин бирине киргизүүнү туура деп эсептейбиз, ал үчүн төмөнкүдөй маанилүү белгилер мүнөздүү: а) мыйзамдарга ылайык анда бекитилген иш-чаралардын тизмегин өткөрүүгө ыйгарым укуктуу атайын субъекттердин (ачык жана ачык эмес) болушу; б) аларды жүзөгө ашыруу процессинде ченемдик актыларда так укуктук негизде

бекемделген атайын каражаттар жана ыкмалар колдонулат; в) комплексте жүргүзүлүп жаткан ачык жана айкын эмес иш-аракеттер кылмыштуулукка каршы аракеттенүүдө жана укук тартибин чыңдоодо колдонулушу мүмкүн болгон маалыматтарды алууга гана багытталган; г) Ыкчам-иликтөө иш чара өзгөчө мүнөзгө ээ, анткени аларды өткөрүү кылмыштын бетин ачуу жана иликтөө менен байланышкан милдеттерди аларсыз чечүү кыйын же мүмкүн болбогон учурлар менен байланышкан [111, 24-31 б.].

Каралып жаткан кылмыштын түрүн иликтөө менен байланышкан конструктивдүү өз ара кызматташуу процесси тергөөчүлөр жана ыкчам кызматкерлер тарабынан алынган маалыматтын тутумдуу түрдө алмашуусун камтыйт, бул тергөө үчүн маанилүү болмок [112, 61 б.].

Маалымат алмашуу процесси тергөөчүлөрдү ЫШИ жүргүзүү аркылуу алынган материалдар менен тааныштырууну, ошондой эле тергөөчү тарабынан жаңы маалыматты алган учурдан тартып дароо ыкчам кызматкерлерге кылмыш ишинин материалдарын берүүнү болжолдойт, бул чоң мааниге ээ, анткени кылмыш ишинин колдо болгон материалдары ыкчам иш-чараларды алдын ала аныктайт, ал эми өз убагында берилген ыкчам маалымат тергөөчүгө иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн түрүн аныктоого жана оптималдаштырууга мүмкүндүк берет, анын ичинде: пландаштырылган тергөө аракеттеринин эң натыйжалуу тактикасын иштеп чыгуу; анын өндүрүшүнүн жүрүшүндө психологиялык ыкмаларды, анын ичинде алынган далилдерди көрсөтүү жолу менен колдонуу; алынган маалыматтын жүрүшүндө сунушталган эң ыктымалдуу версиялардын негизинде тергөөнү натыйжалуу пландаштырууга жардам берет ж. б. [113, 133 б.].

Албетте, ыкчам жол менен алынган маалымат каралып жаткан категориядагы кылмыш иштери боюнча далилдерде колдонулушу керек, жалпысынан далилдерге коюлуучу кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын талаптарын канааттандырган далил базасын түзүүгө көмөктөшүүгө тийиш.

Ошондуктан, Литвада ыкчам – издөө мүнөзүндөгү иш-чараларды жүргүзүүнүн натыйжасында ыкчам жол менен алынган маалымат соттук далил

катары колдонулушу бекеринен эмес. “...Тергөө башталганга чейин алынган маалыматтар соттук териштирүүлөрдөй эле далилдөөчү күчкө ээ..» деп А. Х. Пилтоян кокусунан жазган эмес [114, 7 б.]. Бул Литва кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн өзгөчөлүгүн чагылдырат биздин оюбузча, негиздүү жана максатка ылайыктуу болуп көрүнөт.

Бүгүнкү күнгө чейин Кыргызстандан айырмаланып, Россияда ЫИИ натыйжаларына расмий процессуалдык мүнөз берүү үчүн кыйынчылыктарды жараткан укуктук көйгөйлөр бар экендигин байкабай коюуга болбойт. Айрым окумуштуулардын жана практиктердин көптөгөн суроолорду жараткан укуктук боштукту жое турган кылмыш-жаза кодексине тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча талабы негиздүү. Ошондуктан Кыргызстан менен Казакстандын жаңы КЖПКсы кабыл алынганга чейин мындай көйгөй аталган мамлекеттерде да бар болчу. Ошентип, А.Д. Шаймуханов өз өлкөсүндө реформа жүргүзүлүп жаткан мезгилде анын жүрүшүндө эки негизги маселе чечилиши керектигин жазган: ЫИИ оптималдуу легитимдештирүү жана бир кыйла өнүккөн ченемдик – укуктук тутумду түзүү.

Ыкчам – издөө мүнөзүндөгү иш-чараларды жүргүзүүнүн натыйжасында алынган “далил” жана “ыкчам маалымат” сыяктуу укуктук категориялардын кылмыш-жаза процессиндеги катышы маселелери биз карап жаткан милдеттердин чөйрөсүнө кирбей тургандыгын белгилөөгө болот деп эсептейбиз. Ошого карабастан, бүгүнкү күндө бул маселеге түздөн-түз тиешелүү болгон КЖПКнин айрым жоболорун реформалоо боюнча тенденция уланып жатканын белгилейбиз. Бул тууралуу илимий макалаларда кеңири чагылдырылган, алардын мазмунун изилдөө бизге мындай процессуалдык институттарды киргизүү каралып жаткан процесстин катышуучуларынын ортосундагы өз ара аракеттенүү механизминде жана формасына олуттуу таасир эткен деп ырастоого мүмкүндүк берет.

Кылмыш – жаза процессинин жобосуна атайын (жашыруун) тергөө аракеттери сыяктуу институтту киргизүү боюнча юридикалык коомчулуктун ортосунда келип чыккан чечилбеген талаш-тартыштар негизсиз эмес экенин

белгилебей коюуга болбойт. Муну казак окумуштуулары С.Сейлханова [115], Т. Акимжанов жүргүзгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыктары тастыктап турат. Биз байкап жаткан тенденция, албетте, кокустук эмес, анткени айрым өзгөчө коркунучтуу кылмыштар, анын ичинде жалдоо менен адам өлтүрүүлөр да криминалдык жосундун далилдениши кыйын курамы болуп саналат. Бул учурда, кылмыш жасоонун адаттан тыш механизми менен катар объективдүү жана субъективдүү факторлор чырмалышып, анын иликтөөсүн татаалдаштырат. Тергөөнү коштоп жүргөн кызыкдар жактар тарабынан каршы аракеттердин ар кандай спектрин да эске алуу зарыл. Албетте, Кыргызстандын мыйзам чыгаруучусу мындай инновацияларды киргизүү зарыл деп эсептегендиктен, бул башка институттарды, анын ичинде тергөө жана иликтөө институтун кайра карап чыгууну талап кылды. Муну Е.Балымов менен С. Ж. Смоиловдун изилдөөсүнүн жыйынтыктары да тастыктап турат [11, 77 б.].

ЫИИ жыйынтыктарына келсек, илимий билимдердин бул тармагындагы окумуштуулар-эксперттер, бул категория ар кандай жолдор менен мүнөздөлөт. Мисалы, “...изин суутпай издөө мыйзамдарында жана ЫИИ тактикасы боюнча ведомстволук ченемдик актыларда каралган тартипте алынган адамдар (жеке жактардын жамааттары), документтер, буюмдар, окуялар, фактылар, процесстер жана көрүнүштөр жөнүндө маалыматтар, аны идентификациялоого мүмкүндүк берүүчү материалдарда белгиленген, маалыматтык тутумдарга жана ыкчам эсепке алуу иштерине топтолгон маалыматтар” деп ыкчам мүнөздөгү маалыматтарды камтыйт А.С. Базарбаев [116, 29 б.] жазат.

Ал эми А. Ж. Жамшитовго [117, 17 б.] карасак, ал төмөнкүгө көңүл бурулат “...ыкчам издөө маалыматы жасалган кылмыштын жагдайларын аныктоону жана алар жөнүндө маалыматтарды алууну камсыз кылат. Бул маалымат кылмыш окуясынын реалдуу чагылышы болуп саналат жана кылмыш процессине далил катары тартылгандан кийин дагы”.

В.А. Ильиныхдын [118, 31 б.] пикири боюнча, ЫИИ жыйынтыгы болуп укук коргоо органдарынын ыкчам бөлүмдөрүнүн кызматкерлери тарабынан чогултулган, кызыкдар субъекттерди, фактыларды жана жагдайларды

текшерүүгө багытталган, белгиленген тартипте документтештирилген жана таризделген маалыматтар эсептелет.

А. Ю. Шумилов [119, 10 б.] БИИ жыйынтыктарынын кыйла толук аныктамасын түзгөн, ага ылайык БИИнын жыйынтыктары деп БИИ өткөрүү аркылуу ыкчам кызматкер алган кандайдыр бир башка жагдайлар жөнүндө ачык же жашыруун алынган маалыматтар деп түшүнүү керек.

Р. С. Белкин тарабынан ыкчам маалыматтардын түрлөрү анын мазмундук маанисине жана кылмышты тергөөдө колдонуу мүмкүнчүлүгүнө жараша тутумдаштырылган, атап айтканда: 1) ыкчам жол менен алынган, тергөөчү үчүн жүрүм-турумдун өзгөчөлүктөрү, же болбосо кандайдыр бир жол менен тергелип жаткан кылмышка тиешеси бар субъекттердин аракеттери жөнүндө багыттоочу мааниге ээ болгон маалыматтар. Тергөөчү мындай маалыматты төмөнкүдөй колдонушу мүмкүн: а) түздөн-түз, башкача айтканда: тергөөнүн кыйла артыкчылыктуу багыттарын иштеп чыгуу процессинде; кылмышкердин инсандыгын аныктоого багытталган версияларды көрсөтүү процессинде; зарыл тергөө аракеттеринин өндүрүшүн аныктоо процессинде; каршы болуп жаткан субъекттен тактикалык артыкчылыкты алуу үчүн; түзүлгөн тергөө кырдаалынын ага объективдүү баа берүү жана анын жыйынтыгы боюнча тактикалык чечим кабыл алуу үчүн багыт берүүчү элементи катары; б) ортомчулук кылуу менен, башкача айтканда: БИИтүн жүрүшүндө алынган ыкчам маалыматты процессуалдык статуска берүү жолдорун аныктоо, бул кийин ишке кошуу үчүн далилдердин булагы болуп калышы мүмкүн; 2) ишти иликтөө үчүн мааниге ээ болгон предметтердин жана объекттердин жайгашкан жери жөнүндө тергөөчү үчүн багыттоочу мааниге ээ болгон ыкчам жол менен алынган маалымат; 3) материалдык түзүлүштөрдө камтылган жана ыкчам бөлүмдүн кызматкери жеке өзү же адистин жардамы менен алган ыкчам жол менен алынган маалымат [120, 11 б.].

Кылмыштардын башка түрлөрүнөн татаалдыгы менен айырмаланган жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөө процессинде БИИтүн натыйжасында алынган ыкчам маалыматтын ролун жогору баалоо кыйын.

Жогоруда айтылгандай, натыйжалуу өз ара аракеттенүү мүмкүнчүлүгү изилденип жаткан кылмышка тиешеси бар окуялар жөнүндө алгачкы текшерүү органдары жана тергөөчү алган маалыматтар менен өз убагында жана ыкчам өз ара алмашуу аркылуу камсыз кылынат, мында укук колдонуу иш-аракеттеринин практикасын талдоонун натыйжаларын эске алуу менен, тергөө субъектиси тарабынан ыкчам жол менен алынган маалыматтарды өз убагында алуу артыкчылыктуу мааниге ээ. Бирок, прокуратуранын тергөөчүлөрү мындай мүмкүнчүлүккө ээ эмес, анткени БИИ регламенттөөчү ченемдик-укуктук документтерде ушул убакка чейин мындай маалыматтын булактары жөнүндө маалыматтарды алуу мүмкүнчүлүгү каралган эмес.

Ушуга байланыштуу криминалдык кызматтардын ыкчам кызматкерлери тарабынан тергөөчүлөргө алынган маалымат тууралуу кыска гана маалыматтар берилет, алардан алынган булактар жөнүндө эч кандай көрсөтмөсү жок.

Айтылгандарды эске алуу менен, биз ыкчам кызматкерлерде кылмыш окуясы менен байланышкан, тергөөчүгө сотко чейинки өндүрүш этабында зарыл болгон фактологиялык маалыматтарды алуунун максатка ылайыктуулугу жөнүндө гана эмес, аларды соттук териштирүүдө колдонуу максатында далил катары кылмыш-жаза ишинин материалдарына кийин тиркөө мүмкүнчүлүгү жөнүндө туруктуу түшүнүктөрдү калыптандыруу жөнүндө А.М. Лариндин [121, 115 б.] пикирин колдойбуз.

Бул маселе боюнча А. Доля [122, 71-72 б.] пикири төмөнкүдөй, процессуалдык талаптарды эске алуу менен ыкчам жол менен алынган материалдар далил базасын түзүүдө да, сот адилеттигин ишке ашырууда да базалык негиз болуп бере алат деп эсептейт.

Каралып жаткан тергөө субъекттеринин өз ара аракеттенүүсүнө тиешелүү дагы бир көйгөй болуп криминалдык кызматтардын тергөө кызматкерлери алардын БИИтүн жүрүшүндө алган маалыматтарга таандык болгон маалыматтын купуялуулугу саналат. Ошондой эле, биринчи кезекте, биз ар кандай бөлүмдөрүнүн ыкчам кызмат бир бөлүмдөн берилген маалыматтарды, анын ичинде ыкчам мүнөздөгү маалымат булагы жөнүндө сөз болуп жатат.

Бирок бул учурда, өз кезегинде, башка мүнөздөгү көйгөй бар. Мисалы, мындай маалымат талап кылынбай калышы мүмкүн, анткени эгерде ал ыкчам бөлүмдүн профилине кирбеген алгачкы текшерүү органдары тарабынан жана анын ичинде тергелип жаткан иштин алкагынан тышкары алынган болсо, далил катары пайдаланылышы мүмкүн эмес. Ошондуктан, мыйзамдардын ченемдеринде иш боюнча далилдерди түзүүнүн өзгөчөлүгүн караган мындай субъекттердин ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн кыйла ийкемдүү тутуму болууга тийиш.

Ар кандай булактардын талдоосу көрсөткөндөй, жалданып жасалган адам өлтүрүүлөрдү иликтөө иштери боюнча кызматтар менен бөлүмдөрдүн өз ара аракеттенүүсүнүн болгон адамдардын өзгөчөлүктөрүн мүнөздөөгө мүмкүндүк берүүчү маалыматтарды белгилейт; кырдаалдын шарттарын жана тергөө амалдары кайсы жерде жүргүзүлөрүн белгилейт; салттуу же атайын тергөө амалдарынын тигил же бул түрүн өндүрүү үчүн жагымдуу мүмкүнчүлүктөрдү табат; жалдоо менен адам өлтүрүүгө шектелген адамды кармоо боюнча операцияны жүргүзүү үчүн убакытты жана жагдайларды аныктайт.

Кылмыш ишинин каралып жаткан түрүн иликтөө процессинде тергөөчүнүн жана ыкчам бөлүмдүн кызматкеринин биргелешкен ишмердүүлүгүнүн эң натыйжалуу формасы ыкчам-тактикалык операцияны атоо керек. Алсак, Е. Е. Жакупов [123, 77 б.] тактикалык операцияны мындайча “...далилдин субъекти тарабынан кылмыштын бетин ачуунун жана тергөөнүн жүрүшүндө жүзөгө ашырылуучу, кылмыштуулукка каршы күрөшүүнүн бирдиктүү максатына жетишүүгө багытталган ыкчам, тергөө жана башка аракеттердин жыйындысы” мүнөздөйт.

Биздин пикирибиз боюнча, автор тарабынан сунушталган сөздөр бир аз жалпыланган жана бүдөмүк, ошондуктан конкреттештирүүнү талап кылат.

Эң толук түшүнүктү казак окумуштуусу М.Б. Рыбчак берген деп эсептейбиз, тактап айтканда, алар ыкчам-тактикалык операцияны “...тергөөнүн орто аралык маселесин чечүүгө багытталган процессуалдык (процессуалдык эмес), бир аталыштагы же ар кандай аталыштагы иш-аракеттердин жана иш-чаралардын

комплекси бирдиктүү план жана бирдиктүү идея менен бириктирилип, тандалма жана кырдаалдык шарттуулук менен мүнөздөлөт жана тергөөчүнүн жетекчилиги алдында ыйгарым укуктуу кызмат адамдары тарабынан пайдаланылат” деп түшүнүшөт.

Бул терминологиялык түшүнүктү мүнөздөөчү белгилерге окумуштуулардын ар кандай мамилелерине карабастан, биз бул авторлор тарабынан анын маани-маңызын туура орнотуу деп эсептейбиз.

Ошону менен бирге, толук аныктама А.А. Марочкиндин [124, 13 б.] ишинде берилген, ал ыкчам-тактикалык операция бул “...белгиленген тактикалык милдеттерди чечүү: кылмышты аныктоо, иликтөө жана алдын алуу үчүн план боюнча жана кызмат адамынын жетекчилиги астында жүргүзүлгөн, түзүлгөн тергөө (тергөөгө чейинки) кырдаалды эске алуу менен иштелип чыккан тергөө, ыкчам – издөө жана башка иш-аракеттердин максаттуу багыты боюнча макулдашылган жана өз ара байланышкан тутуму” деп жазат.

Ыкчам-тактикалык операцияларды аткаруу бир катар принциптерди кынтыксыз сактоо менен шартталат, анын ичинде кылмыштардын бул категориясын иликтөөдө да.

И. А. Возгриндин тарабынан бул принциптер үч багыт боюнча ажыратылат:

1) жалпы, 2) жеке, жана 3) атайын принциптер, алар: биринчи учурда, кылмыштардын айрым түрлөрүн тергөө методикасын жөнгө салат; экинчи учурда, кылмыштардын айрым түрлөрүн иликтөө методикасынын маанилүү баштапкы жоболорун алдын ала аныктайт, үчүнчүсүндө кылмыштардын айрым топторун иликтөөнү аныктоочу принциптерди камтыйт. Бул принциптер уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен жасалган жалданма адамдардын өлтүрүлүшүн иликтөөдө да шексиз аныкталууга тийиш [125, 19 б.].

Мындан тышкары, ар кандай булактарда төмөнкүдөй операциянын негизги жоболору негиздүү түрдө айырмаланып турат: а) анын жүйөлөштүрүлгөндүгү – башкача айтканда тактикалык операцияны пландаштырууда анын негизинде ишенимдүү маалымат (анын ичинде изин суутпай издөө) менен бекемделген далилдер болууга тийиш; б) тиешелүү жагдай максималдуу түрдө

конкреттештирилиши, логикалык жактан түшүнүктүү, тактикалык жактан колдонулушу жана аткарылышы керек; в) мыйзамдуулук, башкача айтканда, тергелип жаткан кылмыш ишинин алкагында жана укуктук актыларда көрсөтүлгөн ченемдерге ылайык жүргүзүлүүгө тийиш; г) шайкештик – ыкчам-тактикалык комбинацияны пландаштырууда тергөөдө болгон бардык күч жана каражаттар максималдуу түрдө эске алынышы жана колдонулушу керек; д) анын келечектүүлүгү, башкача айтканда зарыл болгон натыйжаны алууга багытталгандыгы; е) эквивалентүү – кылмыштуу жосундардын башка курамдарында аны параллель колдонуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуу.

Бул толугу менен жол-жоболук түрлөрү менен катар тергөө субъекттеринин ортосундагы каралып жаткан өз ара аракеттенүү, анын ичинде жалдама адам өлтүрүүлөр, кылмыш иштерин ачып маанилүү компоненти катары, анын уюштуруу түрлөрүн көз карашы менен изилдениши керек деп негизделген. Бул жерде тараптардын ортосунда жалданма адам өлтүрүү жөнүндө маалымат агымынын циркуляциясы өз ара аракеттенүүнүн ушул аспектисинен көз каранды экендигин эске алуу керек. Мында көп түрдүү мүнөздөгү чогултулган маалымат аткаруучулар тарабынан дайыма эле туура чечмелениши мүмкүн эмес, бул тергөөчүнүн тапшырмасын талаптагыдай эмес аткарууга алып келет. Адам алган маалыматты кабыл алуу мүмкүнчүлүгүнө тиешелүү психологиянын заманбап жетишкендиктерин да эске албай коюуга болбойт. Ошентип, бай жана жетиштүү деталдуу оозеки маалымат, адамдын узак мөөнөттүү эс тутумунда тийиштүү деңгээлде чагылдырылышы мүмкүн эмес, бул анын эс тутумуна таасирин тийгизбеши мүмкүн.

Атап айтканда, бул кылмыш ишинин түрүнө карата колдонулат. Ошондуктан, абдан алгылыктуу түрү жазуу жүзүндө берилген кыскача көрсөтмөлөр түрүндө ыкчам кызматкерлерди эскерткичтер менен камсыз кылуу болуп саналат.

Укук колдонуу практикасын талдоо тастыктап тургандай, тергөө жана алгачкы текшерүү органдарынын изделип жаткан объекттерди издөө жана чектеш аймакта жалдама адам өлтүрүүнүн кошо катышуучуларын издөө

боюнча ишин татаалданткан анча чоң эмес тоскоолдук болуп саналат, мындай учурларда криминалдык кызматтардын башка кызматкерлеринин багыт алуусун аткаруу боюнча чаралар көрүлөт.

Ар кандай булактардын контент-талдоосу жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө түзүлгөн кырдаалда келип чыгуучу негизги көйгөйлөрдү аныктоого мүмкүндүк берет: биринчиден, багыттоочу багыттарды аткарууга чейин бир катар инстанциялардан өтүү процедурасы каралган; экинчиден, бул милдет жүктөлгөн конкреттүү адамдын аны аткарууга формалдуу мамиле кылуу фактыларынын бар экендигин да жокко чыгарууга болбойт; үчүнчүдөн, терс кесепеттер тергөөчү тарабынан колдонулуп жаткан криминалдык кызматтардын ыкчам кызматкерине иштин тийиштүү багыты боюнча башка катышуучулар менен өз ара аракеттенүү маселелерин жүктөөгө алып келет [33, 27 б.], [34, 17 б.], [35, 24-31 б.], [36, 166 б.].

Баарынан маанилүүсү, алар мындай кырдаалда: а) жалдоо менен адам өлтүрүүнү иликтөөдө тергөөчүнүн лидерлик ролу жокко чыгарылат; б) тергөөчүнүн маалыматты түздөн-түз анын булагынан кабыл алуу мүмкүнчүлүгү татаалдаса, өткөрүп берүү звенолорунун болушу иш боюнча чогултулган маалыматты өздөрү каалагандай чечмелөөдөн улам маалыматтардын туура эмес берилишине, ал тургай анын жоголушуна алып келиши мүмкүн; в) түзүлгөн кырдаалда ыкчам кызматкер коюлган милдеттерге жетишүү үчүн олуттуу убактылуу параметрлерди талап кылган жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөө менен байланышкан БИИ жүргүзүүгө өзүнүн күч-аракетин толук өлчөмдө жумшоо мүмкүнчүлүгүнөн ажырайт.

Жакшылап көңүл бурууну талап кылган маанилүү аспект жалданма киши өлтүрүүнү иликтөөнүн психологиялык компоненти болуп саналат, анткени ал анын чечилишин талап кылган өзүнчө кыйынчылыктарды жаратат. Жүргүзүлгөн изилдөө көрсөткөндөй, алардын негизгилери: а) өз ара аракеттенүү субъекттеринин жалдоо менен адам өлтүрүүнү иликтөөдө өзүнүн процессуалдык ролун кайра баалоосу, демек, башка тараптын иш чөйрөсүнө кийлигишүүгө умтулуусу, кээде чыр – чатактуу жагдайларга алып келет; б)

белгилүү бир учурларда тергөө органдары тарабынан бул криминалдык жосунду тергөөдө өзүнүн жетектөөчү жана координациялоочу ролун жоготуу болот; в) өз ара аракеттенүүнүн айрым субъекттери тарабынан аларга ченемдик актылар менен жүктөлгөн функционалдык милдеттердин формалдуу мамилеси, бул бири-бирине карата сын-пикирлерди жана өз ара жемелөөлөрдү жаратып, натыйжада, чыр – чатактуу кырдаалга алып келет; г) субъективдүү мүнөздөгү инсандык себептер да конфликттик кырдаал үчүн ыңгайлуу негиз болушу мүмкүн.

Чыр – чатактуу кырдаалдар тергөө субъекттери түгөнгөндө, алардын көз карашында ресурстар түгөнгөндө, иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө кетирилген кемчиликтерди жана катачылыктарды талдоону каалабастан, жалдоо менен адам өлтүрүүнү андан ары иликтөө келечегин жоготкондо пайда болушу мүмкүн.

Экинчи жагынан, бул жалданма адам өлтүрүүнү иликтөөдө тараптардын өз ара аракеттенүүсүнүн жүрүшүндө пайда болгон объективдүү жана субъективдүү себептерден улам келип чыккан кризистик кырдаалды жеңүүгө мүмкүндүк берет. Шексиз, кайталап талдоо жүргүзүүнүн тереңдиги жана өнүмдүүлүгү өз ара аракеттенүү субъекттеринин практикалык тажрыйбасына, алардын ушул категориядагы иштер боюнча интеллектуалдык жана кесиптик деңгээлине жараша болот. Ошону менен бирге, тергөө иш-аракеттери тергөө органдарына караганда алгачкы текшерүү органы тарабынан натыйжалуу жүргүзүлүп жатат деген пикирдебиз. Бирок муну менен катар тергөөчү аларды көрсөтүлгөн жагдайдан улам гана эмес, ошондой эле далилдерди өзүнүн ички ынанамы боюнча баалоо милдети жүктөлгөндүктөн жана бул үчүн тергөө аракетин жүргүзүүнүн жүрүшүндө анын далилдерди түздөн-түз кабыл алуусу зарыл болгондуктан, аны өз алдынча жүргүзүүгө тийиш экендигин эске алуу керек. Ошондой эле тергөөчүнүн тергөөнүн негизги түйүндүк аспектилери боюнча ички ишенимдерин өрчүтүшү үчүн.

Албетте, КР КЖПК тарабынан жаңы кабыл алынган ылайык, тергөө органдарынын тапшыруусу боюнча алардын спецификалуулугуна жана

өндүрүштү жөнгө салуучу ченемдик жоболорунун өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу алгачкы текшерүү органдары тарабынан жүргүзүлүп жаткан атайын тергөө аракеттери өзгөчө болуп саналат. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн ачыкка чыгышын ийгиликтүү камсыз кылуу жана зарыл болгон далилдерди натыйжалуу чогултуунун негизги шарттардын бири болуп тергөө субъекттеринин ишинин мобилдүүлүгү жана ыкчамдыгы саналат. Мындай ишке жетишүүнүн жолдору баарынан мурда: тараптардын туура түзүлгөн өз ара аракеттенүүсү; салттуу жана атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүдө тергөөнүн катышуучуларынын тийиштүү кесиптик деңгээлин өз убагында пайдалануу; бул чөйрөдө криминалдык жосундарды тергөөнүн заманбап ыкмаларын кеңири колдонуу; илим жана техника жаатындагы акыркы жетишкендиктердин илимий-техникалык каражаттарын колдонуу, ошондой эле тергөө органдарынын алдында турган өзгөчө милдеттерди чечүү үчүн зарыл болгон адистерди тартуу.

Окуя болгон жерди кароону (мындан ары-ОЖК) сапаттуу камсыз кылууда адис маанилүү роль ойнойт. Бул категориядагы иштер боюнча, эреже катары, тергөөчү тарабынан көрсөтүлгөн тергөө аракетин жүргүзүү үчүн дайыма соттук медицина боюнча адис жана эксперт-криминалист тартылат. Бирок ошону менен бирге укук колдонуу практикасын талдоо күбөлөндүргөндөй, тергөөчү тарабынан кароо башталган учурда кароого муктаж болгон башка адистердин (адис - автотехник, жана компьютердик технологиялар чөйрөсүндөгү адис, өрт иши боюнча адис, адис - биолог ж.б.) тартылуусу дайыма эле күн мурунтан камсыздалбайт. Ошондуктан тергөөчү мындай учурларда тергөө амалдарын жүргүзүү үчүн алардын өз убагында келүүсүнүн мүмкүн эместигинен улам олуттуу кечигүү менен ОЖК өткөрөт, же болбосо аны анын катышуусуз эле жүргүзөт.

Эгерде айрым адистерди чакыруу зарылдыгы келип түшсө анда тергөөчү аларга тез арада кабарлоо жана окуя болгон жерге келүү боюнча чараларды көрүүгө тийиш. Албетте, бул үчүн тергөө органдары тутумдуу түрдө билимдин

ар кандай тармактарындагы адистердин кеңири чөйрөсүнүн байланыш маалыматтарына ээ болушу керек.

Мындай тергөө аракеттеринин катышуучуларына түшүнүктүү катары бир жактуу мамиле. Ошентип, ал көптөгөн окумуштуулар жана практиктер, алардын ой-ниетин актаган эмес, ошондой эле, жалпысынан түшүнгөндөрдүн институтунун баш тартуу жөнүндө пикир билдирип жатканын белгилей кетүү керек. Мындай маселелер КР КЖПК долбоорун иштеп чыгуу мезгилинде жумушчу топтун мүчөлөрү тарабынан да коюлган. Бирок ошону менен бирге КРнын КЖПК кайрадан кабыл алынган бул институт алынып салынган, бул республиканын юридикалык коомчулугунун арасында көп талаш-тартыштарды жаратууда.

Биз бул маселе боюнча илимий дискуссияларга терең аралашпайбыз (анткени бул биздин изилдөөнүн милдети эмес), бирок эң туура келген мыйзам чыгаруучу Казакстан жана Россия деп эсептейбиз, алар тергөө кароосу жана тинтүү сыяктуу тергөө аракеттерин жүргүзүүдө калыс күбөлөрдүн катышуусун карашкан. Бул, айрыкча, биз карап жаткан кылмыштын мүнөзүн эске алуу менен негизделген.

Тергөөчүнүн алдында турган көрсөтүлгөн милдеттерди БИИ өткөрбөстөн чечүү кыйын, анын жардамы менен жалданма адам өлтүрүүгө тиешеси бар адамдар аныкталат, буюм далилдери аныкталат, күбөлөр болот. Ошондуктан Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарында болгон өзгөртүүлөрдү эске алуу менен “Ыкчам-издөө ишмердүүлүгү жөнүндө” жаңы мыйзамды иштеп чыгууну негиздүү деп эсептейбиз. Анткени, атайын тергөө иштери институтун киргизүү гана, алар менен бирге БИИ өткөрбөстөн, кылмыштын бетин ачуу жана тергөөнүн негизги милдеттерин чечет. Айрыкча, жана сыяктуу категорияларда: жалдоо менен адам өлтүрүү, барымтага алуу ж.б. уюшкан кылмыштуу топтун катышуусу менен.

Мисалы, алар кылмыштуу кошундардын лидерлери, эреже катары, сыртынан мыйзамды сыйлаган жашоо образын алып барышаарын, өздөрү уюштуруп жаткан акцияларга жеке катышпоого умтулушаарын, укук коргоо органдары

жана бийлик органдарынын кызмат адамдары менен жылуу мамиле түзүүгө чара көрүшөрүн, ошону менен бирге мындай байланыштарды ыкчам маалымат алуу үчүн көп колдонушаарын көрсөтүшөт.

Сотко чейинки өндүрүштү жүргүзүүдөгү татаалдык криминалдык өлтүрүүнүн курмандыгы кылмыш дүйнөсүнүн авторитети болуп калганда да пайда болот анда тергөө органдары топтордун жабылышында тоскоолдук кылуучу оор тоскоолдуктарга, УКК ортосунда болгон “мамилелерди аныктоо” укук коргоо органдарына уруксат берүүнү каалабагандыктарга туш болушат. Мындай уюшкан кылмыштуу топтор азиялык же кавказ улуттарынын өкүлдөрүнөн турат, анткени мындай уюшкан кылмыштуу топтор каада-салттарга .байланыштуу укук коргоо органдары менен кызматташууга өтө сейрек барышат, бул тергөө органдарынын жана криминалдык кызматтардын ишин татаалдаштырбай койбойт.

ЫИИ кардарды, аткаруучуну же кылмышты аткаруучуларды, анын ичинде УКТнын мүчөлөрү болуп эсептелгендерди аныктоо, жабырлануучу жөнүндө маалыматтарды, эгерде тергөө жолу менен табуу өтө кыйын же мүмкүн болбосо, мыйзамда белгиленген ар кандай далил булактарын табуу үчүн жүргүзүлөт.

Албетте, тергөөчүлөрдүн, криминалдык кызматтардын кызматкерлеринин, ошондой эле жалданма кылмыштарды ачууда жана иликтөөдө башка катышуучулардын ортосундагы туруктуу өз ара аракеттенүү бул кылмыштардын жетишерлик көп факторлуу өзгөчөлүгүнөн келип чыгат: криминалдык жосундардын топтук мүнөзү, коомдук резонанс, коомдук коркунучтун жогорку деңгээли, демек, биз мурда билбеген жаңы ыкмаларды кеңири колдонуу, бул арсеналды кеңейтүүнү жана илимдин ар кандай тармактарында, анын ичинде салттуу эмес методикаларда жетишкендиктердин мүмкүнчүлүктөрүн колдонууну талап кылат; өз убагында комплекстүү тергөө-ыкчам иш-аракеттерди жүргүзүү спектрин көбөйтүү зарылдыгы.

Тергөөнүн субъекттеринин ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн формасы жана мүнөзү жана анын багыты сотко чейинки өндүрүш баскычында учурдагы

конкреттүү тергөө кырдаалы менен аныкталат. Анын үстүнө жалданып өлтүрүү боюнча сотко чейинки өндүрүштү ыкчам коштоону криминалдык окуя тууралуу маалымат алган учурдан тартып анын иликтөөсү аяктаганга чейин, ал эми кээ бир учурларда иш боюнча соттук териштирүү аяктаганга чейин баштоо артык.

Ошентип, төмөнкүлөрдү айтуу керек:

1. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууга түздөн-түз багытталган ишти өндүрүү үчүн атайын арналган максаттуу уюштуруу түзүмдөрүн (МУТ) уюштуруу төмөнкүлөрдү камсыз кылат: 1) болгон адам өлтүрүү жөнүндө маалыматтарды токтоосуз алуу жана болуп өткөн криминалдык окуя болгон жерге тергөө – ыкчам топтун баруусун өз убагында уюштуруу; 2) иштелип жаткан версияларды эске алуу менен бир эле учурда бир нече жерде тергөө аракеттеринин зарыл түрлөрүн жана санын параллелдүү өндүрүү мүмкүнчүлүгү, бул, албетте, криминалдык жосундун мүнөзүн эске алуу менен максатка ылайыктуу; 3) тергелип жаткан иш боюнча ар кандай тергөө – ыкчам топтордо турган бир нече тергөөчүлөрдүн бир убакта катышуу мүмкүнчүлүгүн эске алуу менен тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн кыйла сапаттуу деңгээли; 4) жалдоо менен адам өлтүрүү фактысы боюнча тергөө органдарына иш боюнча көрсөтүлгөн тергөө версияларынын тутумунун айрым элементтери болуп саналган бир катар версияларды параллелдүү текшерүүгө мүмкүндүк берет. Бул ошондой эле тергөө жана ыкчам жол менен коюлган бардык версиялардын бир эле учурда жалдоо менен өлтүрүүгө катышы бар экендиги жөнүндө маалыматы бар адамдарга карата комплекстүү текшерүүнү жүргүзүүнү камсыз кылат. Ишти териштирүү процессинде бир тергөөчү тарабынан бир эле учурда бир нече версияны сапаттуу текшерүү мүмкүн эмес экени анык; 5) тергөө процессинде пайда болгон көйгөйлөрдү жана маселелерди биргелешип талкуулоо жана өз убагында чечүү мүмкүнчүлүгүн түзүү, бул топтун жетекчисине туура тактикалык – процессуалдык чечим кабыл алууну камсыз кылат жана жыйынтыгында жүргүзүлүп жаткан тергөөнүн сапатын жогорулатууга алып келет; 6) тергөөчүлөрдүн ортосунда иш участкакторун так

бөлүштүрүү жолу менен иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн мобилдүүлүгүн жогорулатуу үчүн шарттарды түзүүгө өбөлгө түзөт жана конкреттүү тергөө кырдаалын эске алуу менен тергөө органдарынын кызматкерлеринин негизги күч-аракеттерин иштин эң маанилүү багыттарына топтоо аркылуу аны кайра бөлүштүрүү зарыл болгон учурда; 7) ишти оптималдаштыруучу жана жалдоо менен адам өлтүрүүнүн бетин ачуунун натыйжалуулугун жогорулатуучу ар кандай биргелешкен иш-чаралардын комплексин кыйла сапаттуу иштеп чыгуу; 8) тергелип жаткан иш боюнча келип чыккан конкреттүү тергөө кырдаалын эске алуу менен пландарды дайыма оңдоп туруу мүмкүнчүлүгүн эске алуу менен башка кызыкдар кызматтар менен бирдикте тергөө ишин пландаштыруу; 9) тутумдук анализдин натыйжаларын эффективдүү пайдалануу, бул адам өлтүрүү боюнча тергөө учурунда пайда болгон ар кандай жетишерлик татаал маселелердин көп варианттуу аспектилерин эске алууга мүмкүндүк берет; 10) болжолдоонун сапатын жогорулатуу, жетекчиликти уюштурууну оптималдаштыруу, тергөөнүн ар бир этабында тергөө - криминалисттик жана БИИнин натыйжалары боюнча алынган маалыматтарга коллегиялдуу талдоо жүргүзүү жана баалоо, ошондой эле жалдоо менен жасалган өлтүрүүлөрдү иликтөөнүн жүрүшүндө көзөмөлдөө; 11) кызматтык өз ара аракеттенүүнү оптималдаштырууга, ага тете ички ведомстволук тоскоолдуктарды жана биргелешкен иштин жүрүшүндө келип чыгуучу локалдуу терс тенденцияларды жоюуга өбөлгө түзүүчү кырдаалды түзөт; 12) жалдоо менен жасалган өлтүрүүлөрдү териштирүүгө тартылган укук коргоо органдарынын өз ара аракеттенүүчү бөлүмдөрүнүн ишин так координациялоо, ошондой эле күчтөрдү жана колдо болгон каражаттарды дароо кайра бөлүштүрүү. Мындай маневр ыкчам кырдаал же ишти уюштуруунун формаларынын ыкмалары өзгөргөн учурда зарыл; 13) жалдама мүнөздөгү адам өлтүрүүлөр жөнүндө токтотулган жана архивдик кылмыш иштерине талдоо жүргүзүү; 14) криминалисттик жана ыкчам издөө эсептеринин маалыматтар базасын пайдалануу.

2. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө келип чыгуучу негизги көйгөйлөр: биринчиден, багыттама багыттарды аткарганга чейин бир катар

инстанциялардан өтүү жол-жобосу каралган; экинчиден, бул милдет жүктөлгөн конкреттүү адамдын аны аткарууга формалдуу мамиле кылган фактыларынын бар экендигин да жокко чыгарууга болбойт; үчүнчүдөн, иштин бул чөйрөсүндөгү башка катышуучулар менен өз ара аракеттенүү маселелерин тергөө кызматынын ыкчам кызматкерине тапшыруу тергөөчүнүн практикасы да терс кесепеттерге алып келет. Мындай кырдаалда: а) жалдоо менен адам өлтүрүүнү иликтөөдө тергөөчүнүн лидерлик ролу жокко чыгарылат; б) тергөөчүнүн маалыматты түздөн-түз анын булагынан кабыл алуу мүмкүнчүлүгү татаалдаса, өткөрүп берүү звенолорунун болушу иш боюнча чогултулган маалыматты өздөрү каалагандай чечмелөөдөн улам маалыматтардын туура эмес берилишине, ал тургай анын жоголушуна алып келиши мүмкүн; в) түзүлгөн кырдаалда ыкчам кызматкер коюлган милдеттерге жетишүү үчүн олуттуу убактылуу параметрлерди талап кылган жалдама адам өлтүрүүлөрдү иликтөө менен байланышкан БИИ жүргүзүүгө өзүнүн күч-аракетин толук өлчөмдө жумшоо мүмкүнчүлүгүнөн ажырайт.

3. Иштин артыкчылыктуу бөлүгүндө сотко чейинки өндүрүштүн баштапкы этабында тергөө органдары окуянын бир катар юридикалык маанилүү жагдайлары жөнүндө билишпейт, бул процессуалдык аракеттерди өткөрүүнүн жүрүшүн пландаштырууну уюштурууну татаалдандатат.

4. Тергөө жана алгачкы текшерүү органдарынын изделип жаткан объекттерди издөө жана чектеш аймакта жалдоо менен адам өлтүрүүнүн кошо катышуучуларын издөө боюнча ишин татаалдандаткан, мындай учурларда криминалдык кызматтардын башка кызматкерлеринин багыт алуусун аткаруу боюнча чаралар көрүлгөн.

5. Бул категориядагы иштер боюнча жүргүзүлүп жаткан процессуалдык, анын ичинде атайын тергөө аракеттеринин жана БИИ купуялуулугун сактоо зарыл, анткени маалыматтын чыгып кетиши кылмыштуу кошундарга тергөөнүн субъекттерине жетишээрлик ийгиликтүү каршы турууга мүмкүндүк берет, ошондуктан биз карап жаткан категориядагы адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууга тоскоолдук кылат. Ошондуктан түздөн-түз криминалдык окуя, тергөө процесси

жөнүндө маалыматка жол берүү тергөөчү тарабынан кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн катышуучусунун процессуалдык абалына, ошондой эле ээлеген жобосуна жана мыйзамдар тарабынан берилген башка кызыкдар жактардын укуктарына так ылайык аныкталууга тийиш. Тергөө жүргүзүүдө жашырындуулук режимин так сактоо тергөө жүргүзүп жаткан адамга жалпысынан тергөөнүн жүрүшү жөнүндө, жүргүзүлгөн иштин натыйжасында алынган маалыматтар жөнүндө, ошондой эле жүзөгө ашырылып жаткан чаралардын натыйжалуулугун камсыз кылуу жана ошону менен алардын максималдуу натыйжалуулугуна жетишүү үчүн тергөө органдары тарабынан пландаштырылган иш-чаралар жөнүндө кылмыштуу топтун мүчөлөрүнүн маалыматсыздыгын пайдаланууга мүмкүнчүлүк берет.

6. Сотко чейинки өндүрүштү жүргүзүүнүн татаалдыгы криминалдык өлтүрүүнүн курмандыгы кылмыш дүйнөсүнүн авторитети болуп калгандыктан да пайда болот. Кароо башталган учурда муктаж болгон башка адистердин (адис - автотехник, жана компьютердик технологиялар чөйрөсүндөгү адис, өрт иши боюнча адис, адис - биолог ж.б.) чакыруулусу дайыма эле күн мурунтан камсыздалбайт. Ошондуктан тергөөчү мындай учурларда тергөө амалдарын жүргүзүү үчүн алардын өз убагында келүүсүнүн мүмкүн эместигинен улам олуттуу кечигүү менен ОЖК өткөрөт, же болбосо аны анын катышуусуз эле жүргүзөт. Мындай жагдай экспертизанын натыйжалуулугуна таасир этет, ал тургай, тергелип жаткан адам өлтүрүү боюнча далилдердин таптакыр жоголушуна алып келиши мүмкүн.

7. Кылдаттык менен көңүл бурууну талап кылган маанилүү аспект жалдоо менен адам өлтүрүүнү тергөөнүн психологиялык компоненти экенин негиздейт, анткени ал алардын чечилишин талап кылган өзүнчө кыйынчылыктарды жаратат жана алардын негизгилери бул: а) өз ара аракеттенүү субъекттеринин жалдоо менен адам өлтүрүүнү иликтөөдө өзүнүн процессуалдык ролун кайра баалоосу, демек, башка тараптын иш чөйрөсүнө кийлигишүүгө умтулуусу, кээде чыр – чатактуу жагдайларга алып келет; б) белгилүү бир учурларда тергөө органдары тарабынан бул криминалдык жосунду тергөөдө өзүнүн

жетектөөчү жана координациялоочу ролун жоготуу болот; в) өз ара аракеттенүүнүн айрым субъекттери тарабынан аларга ченемдик актылар менен жүктөлгөн функционалдык милдеттердин формалдуу мамилеси, бул бири-бирине карата сын-пикирлерди жана өз ара жемелөөлөрдү жаратып, натыйжада, чыр – чатактуу кырдаалга алып келет; г) субъективдүү мүнөздөгү инсандык себептер да конфликттик кырдаал үчүн ыңгайлуу негиз болушу мүмкүн. Чыр – чатактуу кырдаалдар тергөө субъекттери түгөнгөндө, алардын көз карашында ресурстар түгөнгөндө, иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө кетирилген кемчиликтерди жана катачылыктарды талдоону каалабастан, жалдоо менен адам өлтүрүүнү андан ары иликтөө келечегин жоготкондо пайда болушу мүмкүн.

8. Төмөнкү позициялар негизделген: 1) БИИ төмөнкүдөй маанилүү белгилер мүнөздүү болгон ыкчам-иликтөө ишмрдүүлүктүн элементтеринин бирине киргизүү керек: а) мыйзамдарга ылайык анда бекитилген иш-чаралардын тизмегин өткөрүүгө ыйгарым укуктуу атайын субъекттердин (ачык жана ачык эмес) болушу; б) аларды жүзөгө ашыруу процессинде ченемдик актыларда так укуктук негизде бекемделген атайын каражаттар жана ыкмалар колдонулат; в) комплексте жүргүзүлүп жаткан ачык жана айкын эмес иш-аракеттер кылмыштуулукка каршы аракеттенүүдө жана укук тартибин чыңдоодо колдонулушу мүмкүн болгон маалыматтарды алууга гана багытталган; г) Ыкчам-иликтөө иш чара өзгөчө мүнөзгө ээ, анткени аларды өткөрүү кылмыштын бетин ачуу жана иликтөө менен байланышкан милдеттерди аларсыз чечүү кыйын же мүмкүн болбогон учурлар менен байланышкан. 2) операциянын негиз салуучу жоболорун негиздүү түрдө бөлүп көрсөтүү: а) анын жүйөлөштүрүлгөндүгү – башкача айтканда тактикалык операцияны пландаштырууда анын негизинде ишенимдүү маалымат (анын ичинде изин суутпай издөө) менен бекемделген далилдер болууга тийиш; б) тиешелүү жагдай максималдуу түрдө конкреттештирилиши, логикалык жактан түшүнүктүү, тактикалык жактан колдонулушу жана аткарылышы керек; в) мыйзамдуулук, башкача айтканда, тергелип жаткан кылмыш ишинин

алкагында жана укуктук актыларда көрсөтүлгөн ченемдерге ылайык жүргүзүлүүгө тийиш; г) шайкештик – ыкчам-тактикалык комбинацияны пландаштырууда тергөөдө болгон бардык күч жана каражаттар максималдуу түрдө эске алынышы жана колдонулушу керек; д) анын келечектүүлүгү, башкача айтканда зарыл болгон натыйжаны алууга багытталгандыгы; е) эквиваленттүү – кылмыштуу жосундардын башка курамдарында аны параллель колдонуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуу. 3) Каралып жаткан тергөө субъекттеринин ортосундагы өз ара аракеттенүү процессуалдык формалар менен катарлаш, криминалдык жосундарды, анын ичинде жалданма адам өлтүрүүлөрдү ачууда маанилүү түзүүчү катары анын уюштуруу формаларынын позициясынан да изилдениши керек экендиги толук негиздүү. Бул жерде тараптардын ортосунда жалданма адам өлтүрүү жөнүндө маалымат агымынын циркуляциясы өз ара аракеттенүүнүн ушул аспектисинен көз каранды экендигин эске алуу керек. Мында көп түрдүү мүнөздөгү чогултулган маалымат аткаруучулар тарабынан дайыма эле туура чечмелениши мүмкүн эмес, бул тергөөчүнүн тапшырмасын талаптагыдай эмес аткарууга алып келет. 4) ыкчам маалымат тергөөчүгө иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн түрүн аныктоого жана оптималдаштырууга мүмкүндүк берет, анын ичинде: пландаштырылган тергөө аракетинин кыйла натыйжалуу тактикасын иштеп чыгуу; анын өндүрүшүнүн жүрүшүндө психологиялык ыкмаларды, анын ичинде алынган далилдерди көрсөтүү жолу менен колдонуу; алынган маалыматтын жүрүшүндө көрсөтүлгөн эң ыктымалдуу версиялардын негизинде тергөөнү натыйжалуу пландаштырууга жардам берет. Албетте, ыкчам жол менен алынган маалымат каралып жаткан категориядагы кылмыш иштери боюнча далилдерде колдонулушу керек, жалпысынан далилдерге коюлуучу кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын талаптарын канааттандырган далил базасын түзүүгө көмөктөшүүгө тийиш.

3.2. Кылмыштуу топтордун катышуусу менен жалданма адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө сотко чейинки өндүрүш баскычында версияларды сунуштоонун өзгөчөлүктөрү

3.2.1. Кылмыштуу топ тарабынан жасалган жалданма адам өлтүрүүнүн жалдама мүнөзү жөнүндө күбөлөндүрүүчү жагдайларды белгилөөдө версияларды коюунун өзгөчөлүктөрү

Адатта, жалдоо менен адам өлтүрүү боюнча кылмыш иштерин иликтөөдө тергөөчүнүн тактикалык чечим кабыл алуу процесси алдыга жылдыруу жана версияны текшерүү менен алдын-ала аныкталат. Адам өлтүрүү боюнча тергөөнүн баштапкы этабында, адатта, иштин жагдайлары жөнүндө маалымат чектелүү. Колдо болгон маалыматты эске алуу менен тергөөчү болгон кылмыштын мүмкүн болгон өнүгүшү жөнүндө версияларды сунуштайт, ага ылайык милдеттерди жана аларды чечүүнүн эң оптималдуу жолдорун коет.

Ошол эле учурда, ыктымалдуу версияларды көрсөтүү тергөө процессинде пайда болгон көйгөйлүү кырдаалдардын пайда болушун алдын алат же мүмкүн болушунча натыйжалуу чечүүгө жардам берет.

Бул тергөө версия маселелерди иштеп чыгуу, тергөө пландаштыруу менен алектенген жана көптөгөн көрүнүктүү окумуштуулар менен алектенген изилдөө экенин белгилей кетүү керек. Версиялардын тергөө үчүн маанилүүлүгү белгиленгенден тышкары “..ал дагы эле аныктала элек фактылар жөнүндө божомолдорду камтыйт” деп аныкталат. Илимий криминалистикалык адабияттарды изилдөө жана талдоо процессинде биз “тергөө версиясы” терминин аныктоочу негизги үч позицияны таптык [126, 51-55 б.].

Биринчи учурда, тергөө версиясы иш үчүн маанилүү болгон факт, кубулуш же фактылардын тобу, кубулуштар жөнүндө билимдүү божомол катары аныкталат. Версия ушул фактылардын, кубулуштардын бар экендигин жана келип чыгышын, алардын мазмунун жана өз ара байланышын түшүндүрөт

ошондой эле иш боюнча чындыкты орнотуу максатын көздөйт [127, 186-190 б.]. Экинчи учурда, тергөө версиясы бул иш боюнча объективдүү чындыкты андан ары аныктоо үчүн кылмыш окуясынын ойдон чыгарылган, болжолдуу интегралдык модели жана гипотеза түрүндө көрсөтүлөт [128, 352-354 б.]. Үчүнчү учурда, бул тергөө бөлүмүнүн кызматкерлеринин фактылык негизделген божомолдору, бул тергөө үчүн маанилүү болгон кылмыш жагдайлары жана окуялары жөнүндө белгисиз маалыматты аныктоого мүмкүндүк берет [129, 6-15 б.].

Бул маселени иликтөөнүн жүрүшүндө версияны изилдөө эки этаптан турат: тергөө жана БШИИ жүргүзүү жолу менен версияларды талдоо жана текшерүү. Камтылган фактылардын жана жагдайлардын чөйрөсү боюнча криминалистикалык версиялар жалпы жана жеке болуп бөлүнөт: камтылган фактылардын жана жагдайлардын көлөмүнө жараша криминалистикалык адабияттын авторлору жалпы жана жеке деп бөлүшөт [130, 117 б.].

Жалпы версиялар жалпысынан кылмыш окуясынын өнүгүшүн жана кылмыштын бардык курамын камтыйт. Ошентип, жалпы версиянын мисалы болуп өткөн окуянын криминалдык маңызы, башкача айтканда, маңызы боюнча эмне болгону жөнүндө версия (божомол) болушу мүмкүн: адам өлтүрүү, суицид, кырсык; табигый өлүм же жалдоо менен адам өлтүрүү. Жеке версиялар кылмыштын айрым окуя фактылары, жагдайлар, кылмыш эпизоддору жөнүндө божомолдор болуп саналат. Аларга кылмыштын убактысы жана орду, адам өлтүрүү куралдары, кылмыштын шериктеринин саны боюнча версиялар кирет [131, 70 б.].

Ар кандай булактарды талдоо, адам өлтүрүүнүн жекече мүнөзүн көрсөткөн жана тиешелүү версиянын көрсөтүлүшүнө жол берген бир катар жагдайларды аныктоого мүмкүндүк берди. Мындай жагдайлар көп факт – индикаторлор болуп саналат, алар кылмыштуу жосун жөнүндө арызда камтылышы же тергөө аракеттерин жүргүзүүдө, анын ичинде тергөө кароосунда, суракта аныкталышы мүмкүн. Ошентип, адам өлтүрүүнүн жалдама мүнөзү жөнүндө версияны төмөнкү жагдайларды эске алуу менен коюуга болот:

1. Өлтүрүлгөндүн инсандыгы жана анын ээлеген орду. Мисалы, төмөнкү категориялардын бирине кирген адамды өлтүрүү жасалгандыгы аныкталды, атап айтканда:

а) саясий ишмер (анын ичинде оппозициялык депутат), алар оппозициялык саясий күчтөр ошол саясий оппоненттин жок болуп кетиши керек болгондо, жигердүү саясий ишмердүүлүктүн натыйжасында курман болушат. Бүтүндөй мамлекетте болуп жаткан саясий окуялардын фонунда кырдаалдын курчушу учурунда, адамдардын жалдоо менен өлтүрүлүшүнүн саны да көбөйөт. Муну бийликтин саясий кризисинин учурунда жана өлкөнүн экономикалык секторунда дал ушул мезгилге мүнөздүү болгон, жасалган “резонанстуу” адам өлтүрүүлөрдүн статистикалык маалыматтары ачык көрсөтүп турат. Ошентип, 2005-жылдагы саясий окуялардан кийин жалдама мүнөздөгү бир катар киши өлтүрүүлөр башталды. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн уюштуруучулары катары кээде өлкөнүн саясий ишмерлери да чыгаары жашыруун эмес, алар кийин тергөөнүн демилгечилери болушу мүмкүн. Юридикалык жактан тастыкталган маалыматтар боюнча буга чейин Президенттик аппараттын экс-жетекчиси М. Садыркуловду, депутаттар Б. Эркинбаевди, Ж. Сурабалдиевди, К. Кадыралиевди, Р. Нарботоевди, У. Кудайбергеновду кызматтан кетирүүгө өлкөнүн экс-жетекчилерин катыштыгы болгон;

б) криминалдык дүйнө менен активдүү кызматташтыкта турган, же тескерисинче, криминалдык чөйрө менен байланышы бар адамдарга каршы аракеттенип жаткан коммерциялык түзүмдөрдүн өкүлдөрү (бизнесте, коммерциялык ишканаларда көрүнүктүү абалды ээлеген адамдар, банкирлер, ишкерлер ж.б.). Бул тобокелдик тобуна үй-бүлө мүчөлөрү, тейлөөчү персонал, күзөтчүлөр болуп саналган адамдар, ошондой эле өзүнө алган милдеттенмелерин аткарбаган адамдар, алардын үй-бүлөлөрү, күзөтчүлөр ж. б. кирет. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаты Жыргалбек Сурабалдиевдин сөөгү Бишкек шаарынын Тыныстанов көчөсүнөн табылган. Анын өлтүрүлүшүнүн негизги версиясы, ишкердүүлүгү;

в) мамлекеттик түзүмдөрдүн укук коргоо органдарынын кызматкерлери өз ишинин жүрүшүндө кылмыштуулуктун өнүгүшүнө тоскоолдук жаратышат. Башкача айтканда, кылмышкерлердин кызыкчылыктарына тиешелүү болгон учурда жабырлануучунун кесиптик милдеттерин аткаруусунун натыйжасында (мисалы, мамлекеттик жана муниципалдык түзүмдөрдүн кылмышкерлерге каршы күрөшкөн кызматкери; финансылык махинациялардын мүмкүнчүлүктөрүн тоскон принципалдуу жетекчи). Ош шаарынын Совет көчөсүндөгү үйдүн аянтынан милициянын полковниги Уран Алиевдин сөөгү табылган, ал өлкөнүн түштүгүндө баңгизаттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө жолтоо болгону белгилүү.

г) колдо болгон маалыматтар боюнча ар кандай ведомстволордун кызматкерлери, тескерисинче, кылмыш дүйнөсү менен кызматташып жаткан алардын үй-бүлө мүчөлөрү. Ошентип, М. Ж. КРнын ИИМнин Кылмыш иликтөө башкы башкармалыгынын башчысы болуп иштеп жатып, өзүнүн кызматтык абалынан пайдаланып, кызматтын кызыкчылыгына каршы 2003 - жылы (ноябрь) уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрүнүн бири Э.Мамбеталиев менен алдын ала макулдашуу боюнча өзүнүн карамагындагы К. Т. уюшкан кылмыштуу топтун мүчөсү болгон Х. Заурбековду КР ИИМ кылмыш иликтөө башкы башкармалыгынын имаратына алып келүүнү тапшырган. Ыкчам кызматкер К.Т. Х. Заурбековду КРнын ИИМ КИББ алып барган. Ж - а м.алдын ала макулдашуу боюнча Э. Мамбеталиев менен М. Коноевдун уюлдук телефонуна чалып, ал жеткирилген адам менен сүйлөшүп, аны кое бергенин айткан. Алдын ала макулдашуу боюнча К. Ж. кармалган Х. Заурбековду Р. Акматбаевдин уюшкан кылмыштуу тобунун мүчөлөрү тарабынан уурдоого ыңгайлуу шарт түзөт. Мындай жардамдашуу Д.М. ишинде орун алган. Р. Акматбаевдин уюшкан кылмыштуу тобунун мүчөлөрүнө. ошондой эле “Токмок” криминалдык тобунун мүчөсү Н. Бердикеевди өлтүрүүдө 1-тергөө изоляторунун кызматкерлеринин буюртма мүнөзүндөгү арестантты өлтүрүүгө катышы бар экендиги тууралуу да ачык күбөлүк болуп төмөнкү жагдайлар эсептелет. Ошентип, башка камерада отурган беш камакка алуучу башка

камерага тоскоолдуксуз киришти, ал жерде жабырлануучу бар болчу, аны бурап, каротид артериясына сайып салышкан. Албетте, жогоруда келтирилген фактылар кылмыштын түрүнө каршы күрөшкөн адамдардын, анын ичинде жеке адамдардын аң-сезиминде болгон масштаб жана терс өзгөрүүлөр жөнүндө айтып турат.

д) таасир чөйрөлөрүн бөлүштүрүүгө катышкан криминалдык түзүмдөрдүн лидерлери жана мүчөлөрү, ички саясий “мафия ичиндеги” уруш-талаштар, алардын үй-бүлө мүчөлөрү. Мисалы, Р.Акматаевге кол салуу (ал автомат жана гранатомет менен атылган) А. Батукаевдин картежин атып өлтүрүүгө алып келген. Машинада өзү "авторитет" болгон эмес, бирок анын жардамчысы наристе жана майып инисин багып жаткан кароолчу каза болгон. Кийинчерээк борбор калаанын Ибраимов көчөсүнөн кара-балта шаарынын авторитети Д.Смаиловдун сөөгү табылган. “Восток – 5” өз үйүнүн кире беришинин жанында авторитет Толик Осетинди, ал эми Кой-Таштагы алма багында Батукаевдин күйөө баласы х.Заурбековду атып кетишкен. Башкача айтканда, 2005-жылдагы кыргыздын негизги авторитеттеринин бири да 2006-жылдын жай айларына чейин жашаган эмес. Албетте, кылмыш дүйнөсүнүн арасында адам өлтүрүүлөрдүн себеби катары экономикалык сектор да төмөнкү фактылар менен тастыкталат.

Ошентип, Бишкек шаарындагы жана Чүй облусундагы кылмыштуу топтордун арасында алдыңкы абалды ээлөө максатында уюшкан кылмыштуу топтордун финансылык туруктуулугу да көз каранды болгон таасир чөйрөсүн бөлүштүрүү үчүн А.Батукаевдин “мыйзамдагы ууру” кылмыштуу топтору менен “Талас” уюшкан кылмыштуу топторунун ортосунда тирешүү башталган. Бул топтордун ортосундагы тирешүү Бишкек шаары менен Чүй облусунун аймагында уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган бир катар жалдоо менен адам өлтүрүүлөргө алып келди. Тактап айтканда: 6-ноябрь, 2003-жыл “мыйзамдагы ууру” кылмыш тобунун мүчөсү А. Батукаев жана анын тууганы Х. Заурбековдун өлтүрүлүшү. 2004-жылдын февралында “Талас” уюшкан кылмыштуу тобунун мүчөсү Н. Бердикеевди бир тууганы Асылбеков өлтүргөн.

22-февраль, 2004-жыл А. Батукаевдин уюшкан кылмыштуу тобунун мүчөсү З. Турганбаевди өлтүрүү аракети болгон.

2. Зордук-зомбулук менен өлүмдүн белгилери менен өздүгү аныкталбаган субъекттин денеси табылды. Өлүктү кароодо табылган жабыркоолор, өлүктүн керебети, объекттер жана курчап турган жагдай бул өлтүрүү кылдат даярдалган, жасалган жерин, убактысын жана ыкмасын эске алуу менен эсептелген деген тыянак чыгарууга жол берет. Болгон жабыркоолор ошондой эле жабырлануучуга анын мүмкүн болгон каршылыгын басууга багытталган ыкмалар колдонулгандыгын күбөлөндүрөт (мисалы, денеси байланган, бети бузулган, колдору жок жана башка жабырлануучунун инсандыгын аныктоону татаалдаштырууга багытталган чаралар) [132, 32 б.].

3. Зордук-зомбулук менен өлүмдүн белгилери менен өздүгү аныкталбаган субъекттин денеси табылды. Өлүк адам өлтүрүү кылмышы болгон жерден табылган эмес, анткени өлүк табылган жерди кароо учурунда өлүктү жашырууга багытталган чаралардын издери табылган. Ошондой эле, табылган жерге сөөктү унаа менен алып келишкендигин көрсөткөн издер табылган [133].

4. Бар болгон бир нече жараат беттери жана кылмышкердин ырайымсыздыгынын, тайманбастыгынын далили болуп саналат (мисалы, башына, жүрөгүнө, маанилүү органдарга бычак сайган көптөгөн жаракаттар бар). Ошондой эле авторлордун көбү төмөнкүдөй жазган [51, 23 б.], [134, 76-85 б.] “...жалдама адам өлтүрүүлөрдүн дээрлик 90% дан ашыгы ок атуучу курал менен жасалган”. Ошентип, бир же башка курал-жарак менен адам өлтүрүү үчүн 100дөн ашык жолдорун алып келиши мүмкүн. Илимий адабияттарды жана укук колдонуу практикасын пайыздык катышта жүргүзгөн талдообуз көрсөткөндөй, 36% учурда ок атуучу курал колдонулган, 32% - миздүү курал, 14% - курал катары колдонулган буюмдар, 2 % - жабырлануучулар уу менен ууланган, 4 % - муунтулган жана асылган (анын ичинде алдын ала даярдалган боо менен), 2 % - токко урунган, 3% жабырлануучу бийиктиктен ташталган, 2 % - сууга чөгүп кеткен жана 5 % - башка ыкмалар менен өлтүрүлгөн. Ошондой эле: жабырлануучуну тирүү жерге көмүү; аны тирүү өрттөө; таш, таяк, темир

торлор колдонулганда ар кандай нерселер менен уруу; жабырлануучуну жылып бараткан транспорттун дөңгөлөктөрүнүн астына түртүү; унаа менен уруп өлтүрүү; ачкачылык менен өлтүрүү. Бирок, адам өлтүрүүнүн эң кеңири таралган түрү – бул ок атуучу курал же бычак колдонуу аркылуу адам өлтүрүү, бул жогорудагы маалыматтардан көрүнүп турат.

Ошентип, 14-апрель, 2009-жылы Чуйков көчөсүндөгү үйдүн короосунан Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаты С. К. Кыдыралиевдин башынын желкесине ок тийген сөөгү табылган.

Дагы бир мисал, белгисиз эки адам (1-август, 2006-жыл) Жидков көчөсүндөгү үйдүн короосунда жаран Р.К. Санатбаевге (ошол мезгилде Кыргыз Республикасынын спорт комитетинин директору болуп иштеген) ок атуучу курал менен көп ок чыгарышкан, акыркы адам октон алган жаракатынан улам каза болгон.

Бирок бул жерде биз өзгөчө адам өлтүрүү үчүн колдонулган ар кандай жарылуучу объекттерди жана атайын техникаларды колдонуу тенденциясын эске албай коюуга болбойт. Ошентип, В.Я Бухов колго жасалган жардыргыч заттар, эреже катары, зымдар аркылуу алыстан, радиоканал аркылуу башкарылат, үн механизмдери колдонулат деп жазган [135, 182 б.].

Украинада жасалган жалдоо менен адам өлтүрүүлөр буга айкын далил болуп саналат, анда “саясий оппоненттердин” буйругу менен белгилүү журналисттер, саясий ишмерлер, ошондой эле Донбасстагы жаңжалдашкан тараптын лидерлеринин өкүлдөрү четтетилген. Ошондой эле, “Шахида куру” деп аталган өлтүрүүнү жанкечтилер жасаган учурда колдонуу өзгөчөлүгү болуп саналат.

5. Жакынкы мезгилде батирди же башка турак жайды менчиктештирип алган адамдын сөөгү табылды. Мындай божомол үчүн төмөнкүлөр негиз болуп саналат: ошол турак жайга карата жасалган бүтүм жөнүндө билдирген үчүнчү жактардын курмандыктарынын батирде жашашы; жасалган бүтүмдү ырастаган документтер; жабырлануучунун жаңы жашаган жери боюнча каттоосунун жоктугу; жабырлануучунун тигил же бул тобокелдик тобуна катыштыгы бар – жогу (анын ичинде-жалгыз бой пенсионер, кары-картаң, алкоголизм менен

ооруган, наркоман, психикалык жактан толук эмес, жашы жете элек адам ж. б.); жабырлануучуда же анын жакындарында турак жай мүлкү менен түзүлгөн бүтүмдөн түшкөн ири акча суммасы (башка мүлк) болгон-болбогондугу; жабырлануучуга бүтүмдөн толук эмес акча суммасын алгандыгы жана бүтүмдү бузууну коркутуу менен аны төлөө жөнүндө талаптар жөнүндө маалыматтар; жабырлануучунун мурдагы жашаган жеринен жазып бергендиги жана жаңы дарекке катталгандыгы жөнүндө каттоо карточкасынын (арыздын) жоктугу, бул жабырлануучунун мурдагы жашаган дареги боюнча үчүнчү жактардын каттоосу үчүн негиз болуп саналат. Ошондой эле жабырлануучу бүтүмдү жокко чыгаргысы келген; жабырлануучу турак жайды сатууга мажбурланган; бүтүм жакында жасалганда жабырлануучу жашы жете элек; бул актылардын жасалышынын мыйзамдуулугун көзөмөлдөөчү муниципалдык органдардын кызматкерлери жок болгон учурда тобокелдик тобунун субъекттеринен турак жайларды алып коюу; жабырлануучунун турак жайды коммуналдык батирде жашаган кошунасына менчиктештирүүгө же жайгаштырууга макулдугунун жоктугу: өлүк табылгандан кийин ушундай документтер таризделген учурда (өзгөчө ишеним кат боюнча жабырлануучунун атынан жасалып жаткан бүтүмдөргө көңүл буруу керек).

6. Керээз, тартуулоо келишими жана башкалар түзүлгөндөн кийин жарандын өлүгүн табуу. Турак жай мүлкүн саткан жарандарды өлтүрүү менен байланышкан кылмыштарды иликтөө эң татаал болуп саналат, анда адам өлтүрүү кылмышкерлер тарабынан кырсык, суицид, кылмыштуулуктан тышкары зордук-зомбулук менен өлүм (алкоголдук ичимдиктерден уулануу), табигый өлүм (жүрөк жетишсиздиги, дары-дармектердин таасири ж.б.). Саналып өткөн жагдайлардын болушу адам каза болгонго чейин мүлктү сатууга байланыштуу бүтүм түзгөндүгү жөнүндө маалыматтар келип түшкөндө мажбурлап жалдоо менен адам өлтүрүү жөнүндө версияны текшерүү үчүн негиз болуп саналат. Мындай шартта жабырлануучунун мүмкүн болгон чыр-чатактарына, анын ичинде оройлугу менен айырмаланган, алкогольдук, баңгиликтен жапа чеккен субъекттер менен болгон чыр-чатактарга көңүл буруу

максатка ылайыктуу. Кийинки категория-үй-бүлөлүк жана сүйүү мамилелеринде карама-каршы келген адамдар. Бул жерде мотив өч алуу, көрө албастык, чыккынчылык жана башкалар. Буга байланыштуу биз Г.А. Густовдун [136, 43 б.] пикири менен бөлүшөбүз, ага ылайык, кылмыш жасоодо күнөөлүү адамды аныктоо, бул криминалдык окуянын жагдайларын, аны жасоонун жүйөсүн аныктоо, жосундун кылмыштын курамына ылайыктуулугун, күнөөлүү даражасын жана ошого жараша жоопкерчиликти, шектүүнү аныктоо үчүн жабырлануучунун анкеталык маалыматтарынан тышкары анын инсандык мүнөздөмөлөрүн да аныктоо максатка ылайыктуу. Ага ылайык, жабырлануучунун инсандыгын аныктап, анын психологиялык, психикалык, сексуалдык жактары жөнүндө толук маалымат чогултуу керек.

Колдо болгон маалыматтарды талдоо жабырлануучунун инсандыгын мүнөздөгөн маалыматтарды чогултуу төмөнкү багыттар боюнча максатка ылайыктуу экенин көрсөтгү:

а) Жабырлануучунун социалдык статусун жана мамилесин, коомдогу жүрүм-турумун мүнөздөөчү инсандык сапаттары, анын ичинде: физикалык жана психикалык саламаттыгы, кайраттуулугу, коркоктугу; маданияттын жана билимдин деңгээли, интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрү; мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрү: этияттык, намыскөйлүк, шектенүүчүлүк, көрөгөчтүк, кырдаалга объективдүү баа берүү, адекваттуу, чечимдерди кабыл алуу; ишенчээктик, башкаларга кайрымдуу же кастык мамиле кылуу, өжөрлүк, таарыныч, көрө албастык, ач көздүк, меркантилдүүлүк, конфликттик кырдаалда жүрүм-турум: жигердүүлүктү же пассивдүүлүктү, этияттыкты, агрессивдүүлүктү көрсөткөн, токтоолукту көрсөткөн. Инсандын бул касиеттери криминалдык окуяга, кылмышкерге карата жана окуянын башка жагдайларына байланыштуу кандайча көрүнүп турганын аныктоо зарыл.

б) Жабырлануучунун адаттары, хоббилери, анын ичинде асоциалдык: коллекциялык объектилер, спортко болгон кызыгуу жана анын түрү, аңчылык, балык уулоо; кумар оюндары, алкоголь, баңги заттар, сексуалдык жашоонун мүмкүн болгон өзгөчөлүктөрү.

в) Үй-бүлөлүк мамилелердин чегинен тышкары жабырлануучу менен байланышта болгон адамдар (мында узак мөөнөттүү жана кыска мөөнөттүү мамиледе болгон адамдарды да аныктоо керек): жашаган жери боюнча, кесиптик милдеттерин аткаруу, орто (жогорку) окуу жайларында окуу боюнча, Армиянын кызматташтары; хоббиси боюнча, сексуалдык өнөктөштөр; Коммерциялык, ишкердик ишмердүүлүк менен алектенүү же жарандык иштер боюнча.

8. Жабырлануучунун кылмыш дүйнөсү менен байланышын аныктоо;

9. Өлтүрүү куралдарын орнотуу (ок атуучу курал, миздүү курал, анын маркасы, тутуму, өндүрүлгөн өлкөсү ж. б., жардыруучу түзүлүш, же болбосо колдонуу дайыма жабырлануучунун өлүмүнө алып келүүчү башка ыкмалар);

10. Жабырлануучунун кылмыш жасоо, анын ичинде адам өлтүрүү боюнча криминалдык-кесиптик көндүмдөрү барбы, жеке ниеттери барбы же жокпу (жабырлануучунун баалуу буюмдары жана кийими сакталып турат, талап-тоноону күбөлөндүргөн издер барбы (чөнтөктөр, колдордогу жасалгалардын издери ж.б.), жабырлануучудагы кылмышкердин издеринин саны (минималдуу же баса белгиленген): жабырлануучунун чачылган баалуу буюмдарынын болушу, гильзалар, колдордун издери (манжалуу издери жок) бар же жок курал);

11. Жабырлануучудан же анын жакындарынан коркутуу, шантаж же башка каражаттар аркылуу мүмкүн болгон опузалап талап кылуу фактысын табуу; үй-бүлөдө же жумушта болгон чыр-чатактар; коркутуулар болгон фактылар: телефон чалуулар, каттар, ультиматумдар жана башкалар аркылуу.;

12. Адам өлтүрүүнүн демонстрациялык ыкмасы.

Кээде, кылмыштын буюртмачылары адегенде жабырлануучуну коркутууга аракет кылышат, бирок ал өз ишин “алар үчүн кабыл алынгыс” деп уланта берсе, жалданма киллерлер аркылуу пландарын жасашат.

Ошентип, 29-апрель 2005-жылы белгисиз адамдар тарабынан 22-саат 30 мүнөт ичинде “Кыргызфильм” имаратынын жанында турган депутат Б.Т. Эркинбаевге бир нече жолу ок атылып, жабырлануучу Кыргыз

Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин Улуттук госпиталына жеткирилген, жабырлануучу ок аркылуу жаракат алып, мурун сөөктөрү ачык сынган. Бул окуядан кийин ал өзү да коркутуп-үркүткүсү келгенин Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин жыйынында айтты. Жарым жыл өткөндөн кийин кайрадан белгисиз адамдар Горький көчөсү 111, 3-кире бериштин маңдайында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаты Б. Т. Эркинбаевге “Макаров” тапанчасы менен ок чыгарышкан, ал октон алган жаракатынан улам Кыргыз Республикасынын Улуттук госпиталында көз жумган. Натыйжада, эки негизги версия алдыга коюлган, бул анын ишкердүүлүгү, кийинчерээк – бул ошол мезгилдеги саясий кырдаалга болгон саясий көз карашы менен байланыштуу болгон.

13. Окуя болгон жер менен кылмыш болгон жердин айырмалангандыгынын фактыларында кылмыш болгон жерди табуу (жабырлануучунун жашаган жери андан алыс эмес жерде, лифтте, кире бериште, иштеген жеринде, кызматтык милдеттерин аткаруу учурунда же алар аяктагандан кийин). Алсак, айтылганды төмөнкү фактылар тастыктайт: 25-март 2004 - жылы Токтогул көчөсүндөгү 84-үйдүн маңдайында, “Кулинария” дүкөнүнүн жанында, “Мерседес Бенс-420” автомашинасынын салонунан И.А. Габбозовдун башы жана тулкусу ок тийип жаракат алган сөөгү табылган. Дагы бир мисал, 3-март, 2004-жылы Гоголь-Бөкөнбаев көчөсүнүн кесилишинде жайгашкан “Штайнбройн” кафесинин кире беришине жакын жерде жаран А. Курманалиевге бир нече жолу ок атылып, акыркысы окуя болгон жерде каза болгон.

14. Кылмыш жасоо убактысы – адам өлтүрүү убактысын аныктоо бир катар факторлор менен аныкталат, алардын ичинен эң негизгиси жоюлуп жаткан субъекттин орду жана кызмат орду, ишкердик жолугушууларга бөлүнгөн убакытты эске алуу менен анын жумуш убактысынын тартиби, анын ичинде жашаган жерине чейин ар кандай кыймыл.

Ошондой эле жабырлануучунун жумуштан кийин эс алган убактысы жана орду; кесипкөйлүгү, уюштуруу деңгээли жана аны кайтарган адамдардын саны,

же алардын жоктугу; адамдардын жумушчу, турак жайларда, анын ичинде алар менен чектеш жайларда болгон же болбогон убактысы да эске алынат. Ошондой эле, жабырлануучунун кыймылынын боштуктарындагы жерлер жана убакыттар, башка адамдардын болуу ыктымалдыгы эң аз болгон жерлер же такыр жок жерлер жөнүндө маалымат маанилүү болуп саналат.

15. Абдан таасирдүү адамдар, ошондой эле УКТ мүчөлөрү тарабынан тергөө органдарына каршы аракеттенүүнүн болушу маанилүү белгилер болуп саналат. Бул жосунду мүнөздөөчү белгилердин бирине таянуу менен кылмыштуу жосунду орнотуу көп учурда мүмкүн эмес экени түшүнүктүү. Жалдоо боюнча жасалган адам өлтүрүү фактысын эң так аныктоо көбүнчө жасалган жосундун бардык өз ара көз каранды жагдайларын ар тараптуу талдоодон кийин гана мүмкүн болот.

Иликтенип жаткан криминалдык окуяда жабырлануучунун ролун тактоо маанилүү деп ойлойм. Мисалы: кимдир бирөө өлтүрүлгөнүн көргөнбү; ал ким болгон, ал каза болгон адамды көргөн жер, убакыт жана жагдай. Ушуга байланыштуу, жабырлануучу кол салганга чейин жанында болушу мүмкүн болгон адамдарды, эмне менен алек болгонун, кандай кийим кийгенин, андагы буюмдарды, өлүктөгү кийим жабырлануучу көргөн кийим менен дал келер-келбесин аныктоо да маанилүү болуп саналат. Ошондой эле кылмыш болгон жерге жабырлануучу менен келген адамдардын себептерин, убактысын аныктоо маанилүү; жабырлануучу алардан тышкары байланышта болгон адамдарды, байланыштын түрүн жана ордун, анын ичинде жабырлануучунун тамак - ашынын ордун, убактысын жана мазмунун, алкогольдун, баңги заттарынын, уктатуучу дарылардын же башка медикаментоздук препараттардын болушун, алардын санын, эскиргендигин жана кабыл алуу ыкмасын, аларды алган жерин жана убактысын; өлгөн адамдын жыныстык байланышы болгон же болбогондугун аныктоо маанилүү. Эгер бар болсо, анда ким менен, байланыштын узактыгы жана жыныстык канааттануу жолу. Каза болгон адам гигиеналык, косметикалык, дарылоо же башка жол - жоболорду аткарганбы; бул процедураларды аткаруу убактысы жана орду; кол салууга

чейин ага ким барган; почта кызматы аркылуу каза болгон адамга кандай жазуу жүзүндө маалымат келген; анын телефон номерине кызыккан адамдар чалуулар болгонбу же анын жашаган жана иштеген жери боюнча же кошуналары менен телефон сүйлөшүүлөрү болгонбу же жокпу. Ошондой эле кол салуу учурунда жабырлануучунун жүрүм-турумуна ылайыктуу төмөнкү жагдайларды: ал күнөөлүүгө каршылык көрсөткөнбү; балким, ал үчүнчү адамды кол салуудан коргогон; Активдүү (пассивдүү) позицияны ээлегенби, көрсөтүлгөн позиция ден соолук абалына, моралдык, адеп-ахлактык мамилелерге, анын эркине ылайык келгенби, катышкан адамдарга карата урмат-сыйдын жоктугун (алыскы ээн жерде, мас абалында болгон ж.б.) билүү маанилүү.

Ошондой эле жабырлануучунун өлүмүнөн күнөөлүү адамдын инсандыгын байланыштыруу мүмкүнчүлүгүн белгилөө керек, атап айтканда: а) жабырлануучунун жоголушуна байланыштуу негизсиз болгонбу; б) сөөк коюу учурунда болгон адамдар. Жакындарынын жана туугандарынын эмоционалдык абалы кандай болгон, алардын өлүм фактысы боюнча реакциясы кандай болгон. Балким, кимдир бирөө кайдыгер болгон, же, тескерисинче, маркумга карата жасалма боор ооруу, ички тажрыйба же инфаркт болгон; в) жабырлануучуга таандык мүлктү тез арада сатуу болгонбу; г) жакын туугандарынын үй-бүлөлүк абалында кандайдыр бир шашылыш өзгөрүүлөр болгонбу; д) жабырлануучунун мүлкүнө байланыштуу башка бүтүмдөр болгонбу, мисалы, аны бөлүү, банкрот деп жарыялоо ж. б.; е) курман болгон адамга жакын адамдардын жүрүм-туруму жетиштүүбү, жалпы акылга каршы келген аракеттер белгиленгенби; жабырлануучу күнөөлүү адамдын коомго каршы мамилесинин пайда болушуна жана өнүгүшүнө түрткү боло турган эч кандай иш-аракет жасаган жокпу, бул андан ары жабырлануучуга кол салуу чечимине алып келет. Албетте, каралып жаткан иштер боюнча кылмышка күнөөлүү адамдарды аныктоого багытталган издөө иш-аракеттери субъекттердин кеңири чөйрөсүндө жүргүзүлөт жана олуттуу аймакка жайылтылат. Адам өлтүрүүнүн кардары, аткаруучусун, башка кошо катышуучуларын табуу ар дайым ыкчам – издөө иш-чараларынын жана тергөө аракеттеринин чоң көлөмүн аткаруу менен байланышкан, бул дароо эле

жетиштүү сандагы кесипкөй кызматкерлерди, техникалык каражаттарды тартууну жана укук коргоо органдарынын бардык тартылган кызматтарынын аракеттеринде макулдаштыкты билдирет. Ошондуктан жалдоо менен [137, 42 б.], [138, 82-84 б.], [139, 19-24 б.] адам өлтүрүүнү ачууда тез жана туура билүү олуттуу мааниге ээ болууда аларды жарандардын өмүрүнө жана ден соолугуна каршы багытталган башка оор кылмыштардан, каракчылык менен байланышкан, жеке кызыкчылыктан жасалган өлтүрүүлөрдөн айырмалоо, мында акыркы роль колдо болгон маалыматты талдоонун негизинде эң туура курууга жана версияларды чыгарууга таандык эмес.

Баштапкы этапта айрым субъекттердин буйругу боюнча адам өлтүрүүгө катышууга байланыштуу версияларды практикалоого келсек, биздин оюбузча, шектүүнүн төмөнкү изилдөө программасын колдонуу мүмкүн: а) шектүүнүн бул кылмыштуу жосунду жасоого реалдуу мүмкүнчүлүгү бар-жогу; б) шектүүнүн иликтенип жаткан криминалды жасоого зарыл сапаттары бар-жогу. Ошондой эле бул кылмыш жасаган кылмышкерге мүнөздүү болгон физикалык жана психикалык сапаттарды, кылмыш окуясын жасоо механизмин, жабырлануучунун жана күнөөлүүнүн тубаса жана алынган, атап айтканда, криминалдык жана криминалистикалык маанилүү өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле кылмыш болгон жерди кароонун натыйжасында жана өлүктү изилдөөнүн натыйжасында алынган маалыматтарды эске алуу менен бөлүп көрсөтүү зарыл. Шектүү адамдын тергелип жаткан кылмышка уюштуруучу, ортомчу же аткаруучу катары катышуу мүмкүнчүлүгүн текшерүү; в) кылмыш болгон учурда шектүү жабырлануучу менен жолугушуу мүмкүн болгонбу. Бул учурда шектүү кайда болгон, ал шаардын чегинде, кылмыштуу окуя болгон аймакта болгонбу. Жабырлануучунун жана шектүүнүн кыймыл жолдорун изилдөө, зарыл болгон учурда графикалык маршрутту чийүү, кылмышкер жана шектүү адам тарабынан көрсөтүлгөн жолду жасоо мүмкүнчүлүгүн убактылуу жана топографиялык текшерүү үчүн тергөө экспериментин жүргүзүү; г) шектүү адам тергелип жаткан окуяны жасоодо жана изин жашырууда кылмышкер колдонгон ыкмаларды, ошондой эле кылмыш болгон жерде кылмышкер жасаган

аракеттерди изилдөөнүн натыйжаларын эске алуу менен кылмыш жасаган аракеттерди жасоо үчүн жетиштүү убакыт бар-жогун билүү. Бул учурда шектүүнүн физикалык формасын жана даярдыгын жана анын бул иш-аракеттерди аткаруу үчүн зарыл болгон көндүмдөрү бар-жогун эске алуу зарыл; транспорт каражатынын болушу жана түрү; кылмыштын шериктери. Алынган маалыматтарды чогуу баалоо жана шектүү тарабынан тергелип жаткан кылмыш жасоо мүмкүнчүлүгү жөнүндө тыянак чыгаруу; д) жасалган жосунга байланыштуу шектүүнүн жүрүм-туруму болжолдонгон адамга шайкеш келеби; е) кылмыш окуясынын жүйөсүн, болот.

Ошентип, бул изилдөө кылмыш жосундарын ийгиликтүү ачуу программасы боюнча тергөө жана ыкчам иш менен алектенген бардык кызматкерлердин макулдашылган иш-аракет болуп саналат деп айтууга мүмкүндүк берет: инсандын жеке сапаттарын, жабырлануучунун өзүнүн жана анын айланасындагы адамдардын жашоо-турмушу менен байланышкан жагдайларды изилдөө, жабырлануучунун өлүмүнө кызыкдар болгон субъекттерди аныктоо үчүн өлтүрүү окуясына чейин болгон окуяларды аныктоо, башкача айтканда, ортомчунун ролун аткарган адамдын байланышын аныктоо жана иштеп чыгуу; тиешелүүлүгүнө жараша алардын жеке сапаттарын, турмуш-тиричилигине байланыштуу жагдайларын, алар менен байланышкан адамдарды өлтүрүүнү аткаруучуга же болбосо буюртмачыны жана криминалдык кутумга кандайдыр бир жол менен катышкан адамдарды андан ары аныктоо үчүн адамдардын тобун аныктоо.

Иштелип чыккан маалыматтык моделдин критерийлерине жооп берген адамдар табылганда, алар тергелип жаткан кылмышка катыштыгы, ошондой эле жалпысынан уюшкан кылмыштуу ишке катыштыгы бар экендиги дароо текшерилет. Көрсөтүлгөн иштин жүрүшүндө кылмышкер болушу мүмкүн болгон адамдардын чөйрөсүн кийинки текшерүүнү эске алуу менен, жүргүзүлгөн иштин натыйжасында түзүлгөн тизме боюнча, бул адамдардын тергелип жаткан криминалга катышы бар экендиги боюнча тутумдаштыруу максатка ылайык.

3.2.2. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө “алгачкы маалыматтарды чогултуу” боюнча соттук-тергөө иштери

Жалдоо менен адам өлтүрүү боюнча тергөөдө өзгөчө маанилүү болуп буюртмачыны жана анын аткаруучуларын аныктоо саналат. Кыргызстандагы жалдоо менен өлтүрүүлөрдүн статистикасына байланыштуу изилдөөчүлөрдүн берген суроосу логикалык болуп саналат жана бул жерде мындай кылмыштардын анча-мынча ачылбагандыгы маанилүү аспект болуп саналат.

Албетте, алдыга котормолорунда бул кылмыш окуясынын тергөө айрым этаптарынын ортосундагы байланыш болуп маалымат шилтеме саналат, анын жүрүшүндө бул кылмыш буюртмачынын жана башка катышуучулардын да кемчиликсиз өлтүрүүгө тиешеси бар экендигин аныктоого болот. Бул учурда, адам өлтүрүү боюнча тергөө практикасы негизги татаалдыгы аныктоо жана адам өлтүрүүгө буюртмачы болуп саналган адамдардын күнөөсүн далилдөө менен байланыштуу экенин көрсөтүп турат, анткени алардын адам өлтүрүүгө катышуусу көбүнчө аткаруучулардын же ортомчулардын көрсөтмөлөрүнүн негизинде далилденет. Бирок, аткаруучулардын же ортомчулардын көрсөтмөлөрү өзгөргөн учурда, буюртмачылар кылмыш окуясынан четтетилгендей бойдон калышат.

Мындай иштерди иликтөө боюнча ар кандай булактардан жана практикалык тажрыйба көрсөткөндөй, адам өлтүрүү боюнча буюртмачынын инсандыгын аныктоо үчүн, бир нече типтүү чыгаруу максатка ылайыктуу болуп саналат.

Ошентип, өзгөчө уюшкан кылмыштуу топтор катышкан болушу мүмкүн болгон атайын өлтүрүүлөрдү баса белгилөө керек. Талдоо көрсөткөндөй, жогорку ишеним менен, адам өлтүрүүнүн уюшкан мүнөзү төмөнкү жагдайлар менен далилдениши мүмкүн:

1) айрым квалификациялык мүнөздөмөлөрү боюнча окшоштуктары бар ачыкталбаган өлтүрүүлөрдүн болушу, анын ичинде: өлтүрүүнүн ыкмасы жана аны жасоонун квалификациялуу мүнөзү;

2) адам өлтүрүүнү ар тараптуу даярдоо, эреже катары, аны жасоодо өзгөчө тайманбастык жана криминалдык максатка максималдуу жетүү;

3) саясий ишмерлерге жана олуттуу материалдык байлыктары бар же эмгек эмес кирешеси бар, башка айтканда “тобокелдик” тобуна кирген адамдарга карата зомбулук мүнөздөгү криминалдык жосундарды жасоо;

4) криминалдык кол салуунун объектиси болгон адам жөнүндө жакшы кабардар болуу менен алардын иш-аракеттерин ролдук бөлүштүрүүгө ылайык так бөлүштүрүүнү эске алуу менен кылмыштуу окуяга катышкан бардык адамдарды жогорку деңгээлде даярдоо жетиштүү;

5) эреже катары, техникалык жабдуунун жана курал-жарактын жогорку деңгээли (мисалы, ок атуучу куралдардын жаңы түрлөрүнүн, татаал жардыруу механизмдеринин, байланыш каражаттарынын, угуучу түзүлүштөрдүн ж. б. болушу), ошондой эле криминалдык топтун мүчөлөрүндө укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин, ошондой эле көзөмөлдөөчү органдардын башка жарандардан айырмалоочу функциясы ишке ашырылган ар кандай буюмдардын болушу жана алардын пайдаланышы, мисалы: кызматтык күбөлүктөр, форма, тиешелүү символикасы бар автотранспорт ж. б.;

б) ыкчам – издөө жана тергөө маалыматтарынын болушу, ал жабырлануучунун криминалдык чөйрө менен тийиштүүлүгүнө жараша укук коргоо органдарынын кызматкерлери менен байланышы бар экендигин күбөлөндүрөт, же жабырлануучунун да, ошондой эле адамдардын, кылмыштуу окуянын же анын эпизодунун күбөлөрүнүн да кысымга алынгандыгы, тергөөгө жана укук коргоо органдарынын кызматкерлерине көмөк көрсөтүүнү каалабагандыгы;

7) кармалгандардын кылмыш окуясына катышы бар экендиги менен макул эместиги, ошондой эле шектүүлөрдүн тергөөчүгө жана ыкчам кызматкерлерге карата өтө баамдоочу мамилеси;

8) УКТ мүчөлөрүн коргоого багытталган механизмдердин болушу жана зарыл болгон учурда токтоосуз колдонуу, анын ичинде: жогорку квалификацияга ээ болгон жана акы төлөө акысы кыйла кымбат адвокаттар

алардын коргоочусу катары чыгышат, тергөө аппараттарынын ишине, анын ичинде укуктук жана мамлекеттик башкаруу секторундагы жооптуу кызматтарда кызматтык милдеттерин аткарган адамдар тарабынан кысым көрсөтүүнүн ар кандай формалары колдонулат, ошондой эле тергөөнүн жүрүшүн көзөмөлдөө аракеттери;

9) жабырлануучуларга жана кылмыш окуясынын күбөлөрүнө алардын көрсөтмөлөрүнө таасир этүү үчүн туруктуу “көңүл буруу”;

10) ошондой эле, кылмыштуу топтун лидеринин адам өлтүрүүнү уюштуруучунун ролун аткарышы кылмыш окуясынын катышуучуларынын жеке “кол жазмасын” тастыктай алат, алар жалпысынан согушкерлер. Муну менен бирге, кээ бир учурларда, алибини камсыз кылуу үчүн, өлтүрүү буйругу башка кылмыштуу топтун мүчөлөрү болгон субъекттерге өткөрүлүп берилерин эске алуу керек.

Кылмыштын мотивин аныктоого багытталган версия каралып жаткан кылмышты жасай турган адамдарды аныктоого байланыштуу маселелерди чечүүдө чоң роль ойнойт. Адам өлтүрүүнү иликтөөдө колдонулушу мүмкүн болгон эң кеңири таралган типтүү тергөө версияларынын айрым варианттарын талдап көрөлү.

Мисалы, версия № 1. Жабырлануучунун баалуулуктарын (акчалай жана материалдык) уурдоо максатында же анын турак жайын ээлеп алуу үчүн жеке пайда табуу максатында уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган адам өлтүрүү. Иликтенип жаткан категориядагы кылмыш иштерин иликтөө практикасы, бул учурда жабыр тарткандар көбүнчө акчалай суммасы жана башка материалдык баалуулуктары бар материалдык көз карандысыз субъекттер, мүмкүн автоунаа, искусство чыгармаларынын баалуу коллекциялары, сүрөттөр, зер буюмдары, эски китептер, музыкалык аспаптар ж. б. бар экенин көрсөтүп турат. Жалдоочулар келечектеги жабырлануучу менен эч кандай мамиледе болбогон адамдар болгондо, жабырлануучунун өз мүлкүнө ээ болуу үчүн жалдоо менен жасалган адам өлтүрүүлөрдү өзгөчө белгилеп кетүү керек.

Бул жагдайда, криминалдык функциялардын ролдук бөлүштүрүлүшүнө ылайык, пайдалуу маалыматтарды чогултуу менен алектенген криминалдык топтун тиешелүү мүчөлөрү туугандары жок батир ээлерин издешет. Бул, эреже катары, адамдар улгайган курактагы, алкоголизм же баңгилик менен жапа чеккен адамдар. Мындай адамдар табылгандан кийин, алардын батири алдамчылык мүнөздөгү ар кандай бүтүмдөрдү жасоонун натыйжасында же жасалма документтерди колдонуу аркылуу, ошондой эле опузалап талап кылуу процессинде күч колдонуу жолу менен кайра таризделет. Бүтүм жасалгандан кийин, мурдагы турак жай ээси жок кылынат. Мындай адам өлтүрүүлөрдө жабырлануучунун сөөгү көп учурда жок кылынарын же жашыруун көмүлөрүн эске алуу керек. Ошол эле схема боюнча, менчигинде кымбат баалуу автоунаалары бар адамдар өлтүрүлөт. Өзгөчө белгилей кетүүчү нерсе, жалдоо боюнча жасалган адам өлтүрүүлөрдүн бул категориясынын айырмалоочу өзгөчөлүгү жабырлануучу менен кылмышкердин ортосунда эч кандай байланыш жок. Экинчиден, адам өлтүрүү жабырлануучунун укукка каршы иш-аракетинин натыйжасы болушу мүмкүн. Кылмыштардын бул категориясын иликтөө практикасын изилдөө көрсөткөндөй, бул версия үчүн негиз болуп турак жайга кирүү механизминин ойлонуштурулгандыгын күбөлөндүргөн маалыматтын болушу саналат (мисалы, батирди суу, газ жана башкалар менен камсыз кылуу менен байланышкан тиричилик бузулууларын жоюу же алдын алуу үчүн пайда болгон авариялык кызматтын кызматкеринин кейпин кийип кирүү; шыптан суу агып жатат делген төмөнкү квартиранын кошунасынын атын жамынып кирүү. Бул белине чейин чечинген эркек же халат жана тапочка кийген аял болушу мүмкүн) турак жайга кирүүгө тоскоол болгон жабырлануучулардын каршылыгын нейтралдаштыруу үчүн колдонулган өтө катаал ыкмалар, анын ичинде физикалык зомбулук көрсөтүү, курал атуу, жабырлануучуну муунтуп өлтүрүү, үй-бүлөнүн башка мүчөлөрүн, анын ичинде балдарды, жабырлануучунун көзүнчө ата-энелерди өлтүрүү, аялдарды күйөөсүнүн же атасынын көзүнчө зордуктоо. Ошондой эле баалуулуктарды же алардын турган жери жөнүндө маалыматты алуу үчүн кыйноолор колдонулат

(мисалы, электр тогун, жылытуучу тиричилик приборлорун, целлофан пакеттерди колдонуп муунтуу, моюнду кысуу ж.б.).

№ 2. Версия. Уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрү тарабынан жабырлануучунун ишкердик ишин андан ары көзөмөлдөө максатында жасалган адам өлтүрүү. Бул жагдайда, жабыр тарткандар көп учурда ийгиликтүү соода жана ишкердик иш менен алектенген адамдар болуп саналат. Мындай адамдар, эреже катары, коомдун орто катмары болуп саналат, жана бийлик органдарынын өкүлдөрү менен эч кандай ишкердик мамилелери бар. Мындай адамдар, кылмыштуу адамдар жаратышы мүмкүн болгон татаалдыктарга тоскоол болуу жана ийгиликтүү бизнести андан ары өнүктүрүү үчүн, көбүнчө кылмыштуу адамдарга кирешесинен белгилүү бир акча суммасын төлөп берүүгө макул болушат. Белгилей кетүүчү нерсе, мындай бизнести текшерүүдө, эреже катары, бул адамдардын ишкердик ишинде салык, бажы, административдик мыйзамдарга байланыштуу мыйзам бузуулар бар экендиги аныкталат. Мындай жактардын ишинин чөйрөсү болуп кылмыш жасоо менен байланышкан бизнес багыттары же криминалдык схемаларды жана механизмдерди (мисалы, нефтини кайра иштетүү продуктуларын, алкогольдук ичимдиктерди, автотранспорт каражаттарын, кыймылсыз мүлктү ж. б. сатуу) пайдалануу аркылуу бизнес жүргүзүүнүн өзү саналат, бул тиешелүү түрдө бул тармакта иштеген криминалдык топтор менен байланышты болжолдойт, муну айрым кыйыр белгилер тастыктап турат (мисалы, ишкердик иш менен алектенген адам кыска убакытка гана иш алып барган, бирок ишкердик менен алектенген адам кылмыш ишин, ошол эле учурда, чоң киреше, бул өз кезегинде кылмыш түзүмдөрүнүн көңүл буруусуна себеп болду.

Ошондой эле, ишкерлердин кылмыштуу топтор менен байланышын накталай акча каражаттары (көбүнчө валюталык эквивалентте) аркылуу бүтүмдөр боюнча төлөмдөр да тастыктап турат. Ошондой эле мындай ишкерлер тарабынан алмашуу (бартердик) операциялары колдонулат; жабырлануучу үчүн жагымсыз шарттарды камтыган мурда түзүлгөн келишимдердин жоболорун олуттуу түрдө өзгөртө турган кошумча макулдашуулар; өндүрүштө

иштеп жаткан кызматкерлердин эмгек акысы аткарылып жаткан милдеттерге туура келбеген кызматкерлер, тийиштүү милдеттерди аткарууга ылайык келген билими же квалификациясы жок жумушчулар.

Комплекстүү талдоо көрсөткөндөй, каралып жаткан контекстте адам өлтүрүүнүн негизги жүйөлөрү төмөнкүдөй: 1) баш ийүүнү каалабаган жана кирешенин пайызын төлөөдөн баш тарткан субъекттердин каршылыгын жеңүү; 2) башка кылмыштуу топтун камкордугуна кетүүгө аракет кылгандыгы үчүн өч алуу; 3) башка криминалдык топтон келип түшкөн коркунучка бөгөт коюу менен байланышкан кызмат көрсөткөндүгү үчүн же жабырлануучунун кызыкчылыгында карыздарды кайтарып берүү менен байланышкан иштерди аткаргандыгы үчүн криминалдык топко келишимдик акчалай сумманы төлөө; 4) криминалдык топтун өкүлүн өзүнүн коммерциялык ишканасынын штаттык кызмат ордуна алууга адамдын каршылык көрсөтүүсү; 5) криминалдык топ тарабынан колдоонуп келе жаткан башка коммерциялык ишкананы же фирманы өзү жүзөгө ашырып жаткан ишкердик ишинин механизминде киргизүүгө адамдын каршылык көрсөтүүсү; 6) жабырлануучунун өзүнө таандык ишкананы криминалдык түзүмдүн менчигине кайра жол-жоболоштурууга каршылыгы; 7) кыргын салуу коркунучу келип түшкөндүгү жөнүндө укук коргоо органдарына кайрылгандыгы, рэкет жасагандыгы, жеңилдетилген кредиттерди берүүдөн баш тарткандыгы үчүн ж. б. 7) кыргын коркунучу келип түшкөндүгү жөнүндө укук коргоо органдарына кайрылгандыгы үчүн өч алуу, рекет, жеңилдетилген кредиттерди берүүдөн баш тартуу ж.б. Бул жерде террор көрсөтүү аркылуу кылмыштуу үстөмдүк жагдайын түзүү болуп саналган дагы бир максат маанилүү болуп саналат, бул криминалдык субъекттерге ишкердикти жүзөгө ашыруучу ишканалардын жетекчилигине өз эрежелерин диктант кылууга мүмкүндүк берет, бул алар үчүн катуу милдеттүү болуп саналат. Кылмыш иштеринин изилденген материалдарына ылайык, бул кырдаалда криминалдык топтун мүчөлөрүнүн жүрүм-туруму өзгөчө чечкиндүү, тайманбас, ишенимдүү катары мүнөздөлөт. Көбүнчө, белгиленген максаттарга жетүү үчүн, жумуш ордунда бир нече

адамды эл алдында атып түшүрүү, жабырлануучуларды кийинчерээк физикалык жактан жок кылуу үчүн ачык уурдоо. Бул учурда бир нече адам тарабынан курал менен атылат, туугандарынын же жумуш боюнча кызматкерлердин катышуусунда атылган учурлар көп кездешет.

№ 3. Версия. Уюшкан кылмыштуу топтордун ортосундагы криминалдык “уруш-талаштардын” натыйжасында же топтун ичиндеги чыр-чатакты чечүүнүн натыйжасында уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган адам өлтүрүүлөр.

Адам өлтүрүү фактыларын жасоодо, эреже катары, “мыйзамдагы уурулар” деп аталган кылмыштуу бийликтер, алдыңкы жана катардагы позицияларды ээлеген кылмыштуу топтун башка мүчөлөрү жабырлануучу болуп саналат. Бул адам өлтүрүүлөр тигил же бул УКТ таасир этүү чөйрөсүнө туура келген жана талаш болуп жаткан аймактагы коммерциялык уюмдардын ишине көзөмөлдү орнотуу жана тиешелүү түрдө алардын пайдасынын белгиленген пайызын алуу аркылуу канааттандырылышы мүмкүн болгон финансылык кызыкчылыктар менен жүйөлөнгөн аймактарды кайра бөлүштүрүүнүн натыйжасында жасалат. Мындай адам өлтүрүүлөр, эреже катары, каршылаш кылмыштуу топтун мүчөлөрү тарабынан өз тобунун мүчөлөрүн өлтүргөндүгү үчүн өч алуу менен жасалат.

Ошондой эле мындай адам өлтүрүүлөр көп учурда карама-каршы топтордун мүчөлөрүнүн ортосунда криминалдык “уруш-талаштардын” пайда болушунун натыйжасында массалык мүнөзгө ээ болорун эске алуу керек.

Укук колдонуу тажрыйбасына жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, каралып жаткан адам өлтүрүүнүн жүйөсү карама-каршы криминалдык топторго кирген адамдардын ортосунда пайда болгон кадимки чатак болушу мүмкүн. Ошондой эле тигил же бул топтун мүчөлөрүнүн этникалык же диний таандыктыгы жана бул белги боюнча жактырбоо сезими да жүйө катары кызмат кыла алат. Башка жүйө болуп кылмыштуу топтун субъекттеринин бүтүндөй криминалдык түзүмдүн ичинде да, аны түзгөн айрым адамдарда да криминалдык жүрүм-турум эрежелерин белгилеген ченемдерге ыктоо жана кармануу саналат.

Ошентип, “түшүнүктөр” жана “эрежелер”, чындыгында, жүрүм-турумдун укуктук, моралдык жана адеп-ахлактык социалдык ченемдерин алмаштыруу жана криминалдык субъекттердин жүрүм-турумун “тийиштүү” белгилөө, алардын бардык аракеттерин алдын ала аныктайт. Каралып жаткан жосундардын укук колдонуу практикасын талдоо бул версияны көрсөтүү үчүн негиз болуп окуя болгон жерден көптөгөн өлүктөрдү, аскердик куралды, анын ичинде ок атуучу куралды, жардыргыч түзүлүштөрдү колдонуу далилин табуу, жабырлануучулар кылмыштуу топтун мүчөлөрү болгондугу, ошондой эле адам өлтүрүү бир нече адам тарабынан жасалгандыгы тууралуу маалыматтар эсептелээрин көрсөттү. Атаандаштарды коркутуу үчүн, тиешелүүлүгүнө жараша, “кандуу кагылышуулар” деп аталган кийинки жооп акцияларына жол бербөөгө кепилдик берилгенин эске алуу керек, мындай өлтүрүүлөр өзгөчө тайманбастык, уятсыздык жана баса белгиленген ырайымсыздык менен мүнөздөлөт. Ошондуктан, алар ачык кол салуу менен мүнөздөлөт көп учурда күндүз эл көп чогулган жерде, бул кылмыш болгон жер ресторандар, түнкү клубдар, шаар көчөлөрү жана аянттары, мончолор жана башка жалпы пайдалануудагы жерлер тандалат; тиешелүү күчтөгү куралдары колдонушат; атаандаш кылмыштуу топтун жарадар болгон субъектилери медициналык мекемелерде “бүтүрүлөт”. Бул адам өлтүрүүнү демилгелеген, коомдо же бизнесте көрүнүктүү орунду ээлеген, кесипкөйлүгү жана даярдыгы менен айырмаланган каршы кылмыштуу топтун лидерин физикалык четтетүү өзгөчө ойлонуу, анча маанилүү эмес деталдарга да көңүл буруу менен ишке ашырылат. Бул үчүн ар кандай күбөлөрдүн болушун жокко чыгарган жер жана убакыт тандалат. Адам өлтүрүү ата мекендик же чет өлкөлүк өндүрүүчүлөрдүн жогорку сапаттагы курал-жарактарын колдонуу аркылуу ишке ашат, көбүнчө глушитель менен жабдылган оптикалык же лазердик мылтык. Жабырлануучуга биринчи (жалгыз) ок менен жабыр тартат. Андан кийин, эреже катары, курал ок атылган жерге ыргытылат, анда манжа издери болбойт (жуулат же мээлей колдонулат).

Көргөзүлгөн жагдайлар пайдаланылган куралдын жогорку наркын, аны сатып алуунун жана жеткирүүнүн татаалдыгын эске алуу менен буюртмачынын мафиялык түзүмдөргө таандыктыгын күбөлөндүрөт (чет өлкөлүк өндүрүштөгү курал-жарак колдонулган учурда ишенимдүү текшерилген контрабандалык канал талап кылынат), муну УКТ тарабынан гана ишке ашыруу реалдуу.

Жаштардын криминалдык түзүмдөрү өзгөчө ырайымсыздык, тайманбастык жана баамдоо менен мүнөздөлөт, бул көбүнчө өзүнчө максат жана абдан урматталат. Ошентип, бул субъекттер тарабынан адам өлтүрүү учурунда жабырлануучуга бир нече жолу бычак же ок тийип зыян келтирилсе, жабырлануучуну шылдыңдаган учурлар көп байкалат. Кылмыштар күндүз эл көп жүргөн жерлерде да жасалат. Жогорудагы белгилердин жыйындысында жаштар тобу тарабынан адам өлтүрүү жасалгандыгы тууралуу божомолдоого болот.

4-версияга келсек, бул жагдайда адам өлтүрүү уюшкан кылмыштуу топтун ичиндеги жаңжалдын кесепети болуп саналат. Мындай шартта жабырлануучу бул топтун субъекттеринен кимдир бирөө же анын жетекчиси менен конфликттик мамиле түзгөн бул криминалдык топтун мүчөсү болуп калат. Бул жагдайда, ал кандай себептер менен иликтенип жаткан адам өлтүрүү жасалганын аныктоо максатка ылайыктуу болуп саналат.

Көбүнчө бул төмөнкүлөр болушу мүмкүн: топтун ичиндеги ролдорду кайра бөлүштүрүү, жетекчиге жакын же түздөн-түз лидер болууну каалоо, “общакты” көзөмөлгө алууну каалоо; криминалдык ишмердүүлүктүн ыкмаларын четке кагуу жана криминалдык кирешелерди бөлүштүрүү менен байланышкан топтордун бөлүнүшү, буга байланыштуу жеке кылмыштуу топту уюштуруу үчүн өзүнчө болууну каалоо; топтун криминалдык ишмердүүлүгүнө коркунуч туудурган жүрүм-турум, укук коргоо органдарынын кызматкерлери менен кызматташтыкта камакка алуу; кылмыштуу “общактан” акча короткону үчүн жазалоо; жалдоо менен адам өлтүрүүнүн “билинип калган” аткаруучусун физикалык жактан четтетүү, топтун лидеринин буйругун аткаруудан баш

тартуу, кылмыштуу акцияга катышуудан баш тартуу же болбосо үзгүлтүккө учуратуу ж. б.

Албетте, уюшкан кылмыштуу топко тиешеси жок үчүнчү жактар да кылмышка тиешеси болушу мүмкүн. Ошондуктан, кылмыш окуясынын реалдуу жагдайларын аныктоо жана тапшырык мүнөздөгү адам өлтүрүүлөрдү тергөөдө кылмыш ишин жасаган күнөөлүү адамдарды жоопкерчиликке тартуу бир катар өзгөчөлүктөргө ээ. Версияларды көрсөтүүдө жана текшерүүдө жабырлануучунун өлтүрүлгөнгө чейинки жүрүм-туруму жөнүндө, жабырлануучунун кызматтык милдеттерин аткаруусунун сапаты жөнүндө, социалдык-пайдалуу иш-аракеттери жөнүндө, үйдөгү жүрүм-туруму, интимдик жана башка мамилелери жөнүндө маалыматтар олуттуу мааниге ээ болушу мүмкүн. Бул кылмышты иликтөөдө биринчи кезекте жабырлануучунун жашоосунда болуп өткөн окуялардын катарын белгилөө максатка ылайыктуу.

Версияларды көрсөтүүдө жана текшерүүдө криминалдык кол салуудан жабыркаган адамдын жана ошол жосунду аткаруучунун турган жеринин хронологиясын аныктоо, башкача айтканда, алардын болуу убактысы жана мейкиндик параметрлери кылмыштуу жосун жасалган учурда дал келеби же жокпу, чоң мааниге ээ. Бул учурда биз А.П. Телцовдун [140, 9 б.] пикири менен бөлүшөбүз, ал кылмыштын мейкиндик-убактылуу мүнөздөмөсүнүн ролун жана маанисин комплекстүү позициядан кароонун максатка ылайыктуулугу жөнүндө айткан, анткени криминалдык окуянын криминалистикалык жактан маанилүү компоненти болуу менен бул маалыматтар багыт берүүчү жана далилдөөчү маалымат катары бирдей мааниге ээ.

Биздин оюбузча, адам өлтүрүү мамлекеттик бийлик өкүлдөрүнүн жалдоосу боюнча уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалганда, биз сунуштаган 5-версияны өзгөчө белгилеп кетүү керек. Уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрүнүн каалаган саясий натыйжаларга жетишүүгө умтулуусу көбүнчө саясий жактан алыс, жана жалпысынан моралдык-адеп-ахлактык принциптерден алыс, саясий лидерлер тарабынан өз саясий амбицияларын жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон материалдык-финансылык колдоо алып,

анын ордуна криминалдык топтордун кызыкчылыктарын ар тараптуу колдоогон, анын ичинде уюшкан кылмыштуу топтордун катышуучуларын саясий партиялардын мүчөлөрүнүн тизмесине киргизишет, ошондой эле криминалдык түзүмдөргө дагы башка саясий жардамдарды көрсөтөт деп жазган А. Б. Чокобаеванын пикири менен макул болуу керек. Ошондой эле, мамлекеттик бийлик өкүлдөрү уюшкан кылмыштуулуктун криминалдык мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен өздөрүнүн максаттарына жетишкен, анын ичинде: мамлекеттик башкаруу тутумунда каалаган кызмат ордуна атаандашты физикалык түрдө (тергөөнүн версиясы боюнча, М. Садыркуловду жалдоо менен өлтүрүү) четтетүү; атаандаш лидердин шайлоо компаниясын үзгүлтүккө учуратуу (мисалы, шайлоого катышуу үчүн өз талапкерлигин билдирген адамдарды физикалык четтетүү (өлтүрүү), мисалы, депутат К. Кадыралиевдин өлтүрүлүшү); жабырлануучуга таандык болгон ишкананы менчикке алуу каалоосун ишке ашыруу, көбүнчө рейдерлик басып алуу (М.Сурабалдиевди өлтүрүү) менен байланышкан курч-чыр-чатактуу мүнөздөгү кырдаалды пайдалануу; саясий ишмерден, ЖМКнын кызматкеринен анын аброюна шек келтирген же каалаган максаттарына жетүүгө тоскоол болгон маалыматтарды тараткандыгы үчүн өч алуу (журналист Г. Павлюкту өлтүрүү).

Үй-бүлөлүк себептер боюнча адам өлтүрүүлөргө келсек, версиялардын эки негизги тобу айырмаланат:

1. Версия. Жеке кызыкчылык максатында тиричилик негизинде жалдоо менен адам өлтүрүү. Мындай кылмыштар, эреже катары, жабырлануучунун жакын чөйрөсүндөгү адамдар тарабынан жасалат жана анын негизинде тигил же бул пайда табуу максаттарына жетет, анын ичинде: турак жайды, жабырлануучуга таандык мүлктү, ажырашуу же мамилелер токтотулган учурда менчикке алуу; мурастоо укугун ишке ашыруу катары жабырлануучунун мүлкүн алуу, мураскорлордун ичинен үчүнчү жакты четтетүү ж. б. Бул учурда, жалдоо менен адам өлтүрүүнүн уюштуруучулары көбүнчө жабырлануучу менен туугандык мамиледе болгон адамдар, ошондой эле мурда үй-бүлөлүк мамиледе болгон адамдар, чогуу жашагандар жана финансылык, жеке жана

мүлктүк максаттарды көздөгөн башка адамдар болуп саналат. Ошентип, мисалы, Баткен облустук сотунун төрагасы менен үйбүлөлүк мамиледе болгон жарандын анын эжесинин катышуусунда жалдоо менен адам өлтүрүлүшү жасалган.

2. Версия. Жабырлануучу менен айыпталуучу жактырылбаган мамиледе болгондо, үй-бүлөлүк негизде жалдоо менен адам өлтүрүү. Мындай учурларда айыпталуучу төмөнкү максаттарга жетүүнү каалайт: деспоттон жана жакындарына жасалган зордук-зомбулуктан кутулуу; же карылыкка жетүү үчүн ооруга чалдыккан тууганынан кутулуу; атаандашынан кутулуу, же үй-бүлөлүк мамилелердеги ишенимсиздиктен өч алуу, көрө албастыктын негизинде жана башкалар. Турмуш-тиричилик жүйөлөрүнүн негизинде жасалган учурларда жалдоо боюнча өлтүрүүнүн мүмкүн болуучу буюртмачыларына карата версияларды иштеп чыгуу, эреже катары, өзгөчө кыйынчылыктарды жаратпайт (жалдоо менен адам өлтүрүү хулигандык себептерден улам жасалган адам өлтүрүү, каракчылык кол салуу катары маскараланган учурлардан тышкары), бул ушул категориядагы иштерди ачуунун жетишээрлик жогорку натыйжалуулугу менен тастыкталат.

Ар кандай булактардын анализи көрсөткөндөй, адам өлтүрүү боюнча кардардын инсандыгын аныктоо үчүн төмөнкү жагдайлар эске алынышы керек: биринчиси, криминалдык окуянын жүйөсү, ыктымалдуулуктун чоң үлүшү менен жабырлануучунун кесиптик же кызматтык иши болуп саналат. Бул версияны ырастоо же төгүндөө үчүн жабырлануучунун ишмердигинин бардык түрлөрүнө тиешеси бар маалыматтар; жабырлануучунун жана башка адамдардын таламдарынын кагылышуусунун мүмкүн болгон фактылары, жабырлануучу катышуучулардын катарында болгон талаш-тартыш жагдайлардын себептери жана келип чыккан кесепеттери жөнүндө маалыматтар; кылмыш жасалганга чейин коркутуулар болгонбу же жокпу негиз болуп саналат. Алсак, мисалы, журналисттерге, өзгөчө криминалдык темаларды чагылдырууга адистешкен, мамлекеттик аппараттын, укук коргоо органдарынын, армиянын кызматкерлеринин кызматтык милдеттерин

аткарууда орун алган кыянатчылыктарды жана коррупцияны күбөлөндүргөн фактылар боюнча өздөрүнүн журналисттик “иликтөөлөрүн” жүргүзгөн журналисттерге карата жалдоо боюнча адам өлтүрүү учурлары орун алган. Мындай адам өлтүрүүлөрдүн буюртмачылары көбүнчө мындай кылмыштарда кармалган субъектилер болуп калышат-мында жүйө жарыяланган макала үчүн өч алуу же кийин мындай басылмаларга бөгөт коюу болуп саналат.

Экинчиден, тергөө жана сот ишинин практикалык материалдарын талдоо тапшырык өлтүрүүлөрдүн курмандыктары көп учурда тигил же бул криминалдык ишке тиешеси бар же түздөн-түз катышкан субъекттер болуп калаарын көрсөттү. Ошондуктан, берилген иш-аракеттерге байланыштуу жагдайларды мүмкүн болушунча белгилөө өтө маанилүү, анткени бул маалымат бир жагынан жасалган адам өлтүрүүнүн бардык катышуучуларын (кардар, аткаруучу) аныктоо үчүн, экинчи жагынан, тергелип жаткан адамга байланыштуу кылмыштарды жана башка ушул сыяктуу кылмыш окуяларын ачуу жана иликтөө үчүн пайдалуу.

Үчүнчү, тергөөнүн кийинки кадамы – адам өлтүрүү максатын аныктоо зарылдыгы. Иштин ушул этабында, негизги милдетти чечүүдөн тышкары, жабырлануучу башка субъектке карата кылмыш жасалышы керек болгон учурда, аткаруучунун кетирген катасынан улам жабырлануучу болуп чыкты деген божомолго байланыштуу версияларды кылдат текшерүү керек. Ошондой эле, жабырлануучу дагы бир оор кылмыш окуясына күбө болушу мүмкүн. Балким, жасалган адам өлтүрүүнүн негизги максаты жабырлануучунун өзү эмес, анын өлүмү менен үй-бүлө мүчөлөрүнө, досторуна же жабырлануучу катышкан атаандаш кылмыштуу топко зыян келтириши мүмкүн.

Төртүнчүсү, жогоруда айтылгандай, жалдоо менен адам өлтүрүү жабырлануучунун өзүнүн криминалдык ишмердүүлүгүнүн натыйжасы болушу мүмкүн, бул болуп жаткан кылмыштуу кызыкчылыктардын кагылышуусунун натыйжасы, ошондуктан мыйзамсыз кызыкчылыктары жабырлануучунун криминалдык кызыкчылыктарына карама-каршы келген субъекттер өлтүрүүнүн кардарлары болушу мүмкүн.

Бешинчи, жалдоо менен адам өлтүрүү жеке кызыкчылыгы бар же башка себептер менен (жабырлануучу менен жактырылбаган мамиле, мураска кирүүнү каалоо, өч алуу, атаандашын четтетүү, көрө албастык ж.б.) тиричилик негизде жасалышы мүмкүн. Бул версияны иштеп чыгуу адам өлтүрүүнүн болжолдуу кардарына мүнөздүү инсандык сапаттарды орнотууну камтыйт, бул кылмыштын жасалышын аныктоодо, ошого жараша адам өлтүргүчтөрдү аныктоодо пайдалуу болушу мүмкүн.

Алтынчы, болуп өткөн криминалдык окуянын бардык жагдайларын кылдат талдоонун натыйжалары менен бекемделген, адам өлтүрүүнүн субъектиси кесипкөй өлтүргүч болушу мүмкүн деген негиздүү божомолдор болгон учурларда, башкача айтканда: киши өлтүрүүнү жасоодо олуттуу күчтөр колдонулган, техникалык каражаттар тартылган, кылмыш окуясын жасоодо иш-аракеттердин так пландалышы, бардык катышуучулардын иш-аракеттеринин координациясы жана так ырааттуулугу ж. б., адам өлтүрүүнүн буюртмачысы адам болуп саналган версияны көрсөтүү максатка ылайыктуу, зарыл каражаттарды сатып алууга жана тиешелүү түрдө аткаруучунун кызмат көрсөтүүлөрүнө акы төлөөгө жетиштүү болгон олуттуу финансылык мүмкүнчүлүктөрү барларга.

Мындай жагдайларда, тергөө жүргүзүү процессинде эсептешүү банктык эсебинен кыйла акча суммасын алып алган, автотранспорт каражатын кайра жол – жоболоштурган же кошумча финансы каражаттарын алууга байланыштуу кандайдыр бир башка операцияларды жүргүзгөн адамдар жөнүндө маалыматтарды алуу зарыл. Өлтүрүүнүн “наркы” жөнүндө маалыматтын болушу субъекттердин тизмесин кыскартууга мүмкүндүк берет, мүмкүн болгон кылмыш кардарлары тууралуу. Жогоруда айтылгандарга байланыштуу, биз жалдоо менен адам өлтүрүү иштери боюнча тергөө материалдарын изилдөө менен байланышкан аналитикалык иш кесипкөй жалданма адам өлтүрүүнү аткаруу боюнча кызмат көрсөтүүлөргө “баалар” деп аталгандардын бар экендигин көрсөтөт, бул сумма жабырлануучунун финансылык, коомдук, кызматтык абалына, кылмыштуу топтун иерархиясында

ээлеген орунга, криминалдык ишке катышуу даражасына, жашаган жерине, коргоону уюштурууга жана башкаларга жараша өзгөрүп турат. Акы үчүн жасалган жалдоо менен адам өлтүрүү криминалдык ишмердүүлүктүн жаңы түрү эмес, бирок анын мурда болгон, өзүнчө мүнөзгө ээ болгон кылмыштуу көрүнүштөрдөн олуттуу айырмасы, анын барган сайын социалдашуусу байкалат.

Белгилей кетчү нерсе, жалдоо менен адам өлтүрүүнү жүзөгө ашыруу үчүн төлөмдөрдүн өлчөмү биздин мамлекетте дайыма өсүп жатат. Ошентип, КРнын МЖАК башчысы генерал-майор Ш. Байзаковдун маалыматы боюнча, И. Кнын өлтүрүлүшүнө эле жалпы 75 миң АКШ доллары бөлүнгөн жана көрсөтүлгөн булактан көрүнүп тургандай, жалдоо менен адам өлтүрүүгө 8-колониянын мурдагы башчысы А. А. катышкан. Өлтүрүү үчүн эсептешүү транспорт каражатын кайра тариздөө, кымбат баалуу техниканы жана башка материалдык баалуулуктарды өткөрүп берүү аркылуу жүргүзүлгөн, бирок бул негизинен аткаруучулар катары кесипкөй эмес адамдар тартылган учурларга тиешелүү болгон көптөгөн фактыларды да белгилей кетүү керек.

Эң төмөнкү акы тууган-туушкандары, чогуу жашагандар, жубайлар болгон адамдарды физикалык четтетүү үчүн төлөнөт. Мында жабырлануучу менен жакын же туугандык байланышта турган адам өлтүрүүнүн кардарлары өлтүрүүнүн даярдык этабында жабырлануучунун мүлкү сатылгандан кийин же аткаруучуга анын мүлкүнүн бир бөлүгүн, анын ичинде автоунааны же тиешелүү баалуу башка мүлктү өткөрүп берүү жолу менен төлөп берүү жөнүндө аткаруучу менен макулдашаарын белгилейбиз.

Жалдоонун наркынын алдын ала бөлүгү, алдын ала салым деп аталат, кылмыш жасалганга чейин адам өлтүрүү боюнча кардар тарабынан жүргүзүлөт, бул кардар өзүнүн кылмыштуу ниетин ишке ашыруу боюнча акыркы чечимди тастыктоонун бир түрү болуп саналат.

Адам өлтүрүүнүн сандык суммасы жана төлөө ыкмасы жөнүндө маалыматтын болушу айрым версияларды көрсөтүү процессинде да, зарыл болгон тергөө аракеттерин жүргүзүүдө да криминалистикалык мааниге ээ, бул

тергөөнүн баштапкы этабында өзгөчө маанилүү. Мисалы, акы төлөөнүн предмети болгон объекттерде кардардын, ортомчулук кызмат көрсөткөн адамдын же болбосо өлтүрүүнү түздөн-түз аткаруучунун колунун манжаларынын же алаканынын дактилоскопиялык издери табылышы мүмкүн.

Адам өлтүрүү үчүн төлөнүүчү буюмдарды өткөрүп берүү, адатта, тиешелүү юридикалык документтер менен жүргүзүлөт, мисалы: сатып алуу келишими, тартуулоо келишими, пайдаланууга берүү жөнүндө келишим (автотранспорт каражатын башкарууга жана тескөөгө укук берүүчү ишеним кат), аларды аныктоо көрсөтүлгөн кызматтарга акы төлөө болуп саналган объекттерди орнотууга жана түздөн-түз мүмкүндүк берет. Адам өлтүрүү үчүн акы катары алынган объекттер, мындай учурларда, кылмыш окуясын жасоонун жана кардардын жана аткаруучунун инсандыгын аныктоонун негизги далилдөөчү каражаты (автотранспорт каражаты, турак жай, башка кыймылсыз мүлк ж.б.) болуп саналат.

Кылмыш буюртмачынын шектенүүсү үчүн жүйөлүү негиздер болгон, бирок криминалдык окуяны аткаруучулар белгисиз бойдон кала берген учурларда тергөө бөлүмүнүн кызматкеринин ишинде айрым өзгөчөлүктөр бар.

Мындай шартта, үч типтүү версиясын көрсөтүү акылга сыярлык:

- жалданма адам буюртмачыга мурда тааныш болгон субъект, аны моралдык, адеп-ахлактык жана физикалык жактан мүнөздөгөн сапаттары боюнча мындай тартипти ишке ашырууга жөндөмдүү;

- адам өлтүрүүнүн аткарычуусу – бул кесипкөй киллер, ал үчүн адамды сыйлык үчүн өлтүрүү акча табуунун негизги жолу болуп саналат;

- киллер уюшкан кылмыштуу топтун мүчөсү болуп саналат, анын активинде адам өлтүрүү категориясын уюштурууга жана аткарууга багытталган атайын даярдоо бар.

Биринчи топко тиешелүү версияны иштеп чыгууда жана текшерүүдө тергөөчү өлтүрүүнүн буюртмачысы ушундай сунуш менен кайрылууга мүмкүнчүлүк ала турган субъекттердин чөйрөсүн аныктоо максатка ылайыктуу. Мындай жагдайларда ыкчам ыкмаларды колдонуу аркылуу

тергелип жаткан криминалдык окуяны аткарууга белгиленген адамдардын катыштыгын аныктоо максатка ылайыктуу. Адамдын криминал жасоо фактысына тиешеси жок экендиги анык аныкталган учурда ага ушундай сунуш менен жана ага тиешелүү түрдө кайрылган жак менен кайрылуу мүмкүндүгүн аныктоо зарыл.

Ишти иликтөө үчүн криминалистикалык мааниге ээ болгон маалыматтардын негизги маалыматтык алып жүрүүчүлөрү болуп кылмыш окуясынын механизмдин мүнөздөгөн кылмыштын жагдайлары жөнүндө маалыматтар саналат, анын ичинде: өлтүрүү ыкмасы, колдонулган курал жөнүндө маалыматтар, өлтүрүүнү аткаруучунун жана уюштуруучунун жеке мүнөздөмөлөрү, алар жалпысынан тергөө амалдарын жүргүзүү процессинде алынган: тергөө кароосу (окуя болгон жер, өлүк, курал ж. б.), суракка алуу (күбөлөрдү, мүмкүн болгон башка жабырлануучуларды ж. б.), заттарды жана материалдарды жүргүзүлгөн эксперттик изилдөөлөр, ошондой эле башка атайын тергөө аракеттеринин өндүрүшүнүн жана тергөө субъекттеринин аныктоого багытталган ыкчам – издөө иш-чараларынын - жалданып жасалган өлтүрүүнүн мүмкүн болгон аткаруучулары, өлтүрүүнүн кардарына белгилүү адамдардын чөйрөсүнө кирет.

Экинчи версия текшерүү, адис тарабынан адам өлтүрүүгө байланыштуу, жалдоо менен адам өлтүрүү боюнча аткаруучу, өткөрүп берүү жана кабыл алуу, төлөө механизмдин жана жол-жобосун чыгаруу боюнча кардардын мүмкүнчүлүгүн аныктоо кирет. Бул жерде мүмкүн болгон аткаруучуларды издөө жана ийгиликсиз (жыйынтыксыз) кайрылуу мүмкүнчүлүгүн, мындай сунуштан баш тартуу келип түшкөн жагдайларды эске алуу керек. Мындай учурда, субъекттерди аныктоо жана алардан күнөөлүүлөрдү аныктоо үчүн пайдалуу маалыматтарды алуу жана кылмыш иши боюнча зарыл болгон далилдерди алуу маанилүү.

Үчүнчү версияны өзгөчө белгилеп кетүү керек, ага ылайык адам өлтүрүү уюшкан кылмыштуу топтун мүчөсү тарабынан жасалган.

Бул кырдаалда жабырлануучу көбүнчө “тобокелдик” тобун түзгөн адамдар болуп саналат. Жогоруда айтылгандай, бул категориядагы адамдар саясий ишмерлерден, депутаттардан, журналисттерден, ишкердик, коммерциялык, банктык ишмердүүлүк менен алектенген ишканалардын башчыларынан, өндүрүштүк бирикмелердин ээлеринен, ири ишкерлерден, мамлекеттик башкаруу секторунда көрүнүктүү кызматты ээлеген кызматкерлерден, бийликтин мыйзам чыгаруу же сот бутагынын өкүлү болгон адамдардан, укук коргоо органдарынын кызмат адамдарынан, уюшкан кылмыштуу топтун лидерлеринен турат.

Ошентип, укук коргоо органынын жетекчисинин же кызмат адамынын өлтүрүлүшүнө буюртмачы уюшкан кылмыштуу топтун лидери болушу мүмкүн. Төмөнкү жагдайлар бул жерде жүйөө болушу мүмкүн: УКК мүчөлөрүнүн криминалдык ишмердүүлүгүнө активдүү каршы турган укук коргоо органдарынын кызматкерлерин коркутуу; ошол кызматкердин ээлеген кызматынан четтетилишине же ыкчам, тергөө-криминалистикалык ишмердигин аткаруудан четтетилишине жетишүү; уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрүнө карата тергөөнү токтотуу; мыйзамга каршы иш-аракеттерди токтоткондугу үчүн өч алуу.

Мындан тышкары, жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн уюштуруучулары катары жетекчилер, атаандаш өндүрүштүк ишканалардын жана фирмалардын жетекчилери, банкирлер жана башкалар боло алышат.

Мындай учурда жалдоо менен адам өлтүрүүнүн негизги жүйөсү болуп атаандаш ишкананы товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр рыногунан чыгаруу, ошондой эле пайдалуу грантты же болбосо мамлекеттик бюджеттен бөлүнүүчү финансылык каражаттарды алуу каалоосу саналат. Ошондой эле, каржылык карызды кайтаруудан баш тарткандыгы үчүн өч алуу же буюртмачыга же анын айланасындагы адамдарга карата жабырлануучунун жасаган жосуну жана башка жүйөө болушу мүмкүн.

Бул версияны көрсөтүү үчүн төмөнкүлөр негиз болушу мүмкүн: оптикалык жана лазердик көрүнүшү бар ок атуучу куралдын заманбап түрлөрүн колдонуу,

түнкү көрүү приборлорун колдонгон үн чыгаргыч, жабырлануучунун коммерциялык иши, анын мурдагы соттуулугу же криминалдык түзүмдөр менен байланышы жөнүндө маалыматтарга ээ болуу менен бирге модификацияланган жардыруу түзүлүштөрү.

Болгон кылмыштуу аракеттин жүйөсүнө байланыштуу башка версияларды да ортого салуу мүмкүнчүлүгүн эске алуу зарыл. Мисалы, укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин, жабырлануучу жана күбө катары тартылган кылмыш-жаза процессинин катышуучуларынын, тергөөдө жаткан кылмыш окуясын жасоого шектелген же айыпталган адамдардын ортосунда чыр-чатактардын келип чыккан учурлары көп кездешет. Бул шектүүлөр же айыпталуучулар менен жаңжалдашкан адамдарды өлтүрүүгө буйрук бергендер өздөрү мүчө болгон кылмыштуу топтун жетекчилери болуп саналат.

Бул жерде жүйөө өч алуу, же тергөөнүн катышуучуларын алардын көрсөтмөлөрүнөн баш тартууга же өзгөртүүгө мажбурлоо каалоосу болуп саналат, бул кылмыш субъекттерин бошотууга же жасалган жосунду кайра классификациялоо менен жазаны жеңилдетүүгө өбөлгө түзөт. Жабырлануучулар, күбөлөр же алардын жакындары тарабынан кылмыштуу топтордун мүчөлөрүнөн же алардын өкүлдөрүнөн үзгүлтүксүз коркутуулар бул сценарийде окуялардын өнүгүшүнүн далили болуп саналат. Укук коргоо органдарынын кызмат адамдары, уюшкан кылмыштуу топтордун мүчөлөрү, эреже катары, өч алууга байланышкан себептер боюнча же уюшкан кылмыштуу топтор менен кызматташуудан баш тартуу үчүн, тергелип жаткан конкреттүү кылмыш иши боюнча да, туруктуу негизде да өлтүрүлөт.

Өзгөчө белгилей кетчү нерсе, уюшкан кылмыштуу топ тарабынан жасалган мамлекеттик же саясий ишмерлерди жалдоо менен өлтүрүү боюнча версиясы.

Саясий партиянын, коомдук же жаштар кыймылынын лидерин же жигердүү өкүлүн, же шайлануучу кызматка талапкерди өлтүрүү жасалган учурларда, адам өлтүрүүгө буйрук берген адам көп учурда ошол эле кызматка талапкер болуп саналат. Бул иштин жүйөөсү, жогоруда айтылгандар менен бирге: саясий тирешүү, сын үчүн өч алуу, добуштар үчүн күрөш, шайланган кызмат үчүн

атаандашын жок кылуу каалоосу, мыйзамсыз аракеттерди жашыруу каалоосу, ишке ашпай калганы үчүн өч алуу болуп келет.

Адам өлтүрүүгө буйрук берген адам, ошондой эле атаандаш талапкердин, көбүнчө ушул топтун колдоогон жактоочусунун кызыкчылыгын көздөгөн уюшкан кылмыштуу топтун лидери болушу мүмкүн. Түрткү берүүчү жүйөөлөр: а) криминалдык топ тарабынан көрсөтүлүп жаткан адам тарабынан талапкер болуп жаткан кызмат ордуна алдынкы атаандашты четтетүү; б) адамдарды криминалдык жол менен коркутуу; в) депутаттар тарабынан жеңилдиктерди, каржылык колдоо көрсөтүүнү, криминалдык ишти жаап-жашырууну уюштурууну убада кылуу.

Массалык маалымат каражаттарынын өкүлү өлтүрүлгөн кырдаалда. Адам өлтүрүүнүн уюштуруучусу мамлекеттик бийликтин өкүлү да, уюшкан кылмыштуу топтун лидери да болушу мүмкүн. Себептери: а) уюшкан кылмыштуу топтун криминалдык ишин күбөлөндүргөн маалыматтарды жарыялаганы же көрсөткөнү үчүн өч алуу; б) конкреттүү адамга карата айыптоочу материалдарды жарыялоодон баш тартуу; в) криминалдын мүчөлөрүнүн уюштуруучулардын, ири акционерлердин, ЖМКнын, айрыкча электрондук уюмдун жетекчилигинин мүчөлөрүнүн курамына кирүүсүнө тоскоолдук кылгандыгы үчүн өч алуу.

Бул версиялар, эреже катары, көп убакытты жана күч-аракетти талап кылган стандарттуу, башкача айтканда, биринчи кезекте тергөө же ыкчам – издөө иш-чараларын жүргүзүү аркылуу текшериле тургандыгын эске алуу менен, жалданма адам өлтүрүү жөнүндө иштер боюнча сунушталып жаткан версиялардын бөлүгү бай эмес экендигин моюнга алуу керек. Мындай божомолдорго төмөнкүдөй билдирүүлөрдү текшерүү кирет: “мурда соттолгон кылмышкер”, “жабырлануучу менен достук мамиледе болгон кылмышкер” ж.б. жалдоо менен адам өлтүрүү боюнча кылмыш иштеринде көрсөтүлгөн версиялар артыкчылыктуу мааниге ээ болбошу керек, ошону менен бирге бул версияларды текшерүүнүн максатка ылайыктуулугун белгилейбиз. Эреже

катары, кылмышка шектүү адамдын соттуулугу бар экендиги жөнүндө версия тастыкталбайт.

Ошентип, жалдоо менен адам өлтүрүү жөнүндө иштердин материалдарында кесиптик криминалдык иштин тигил же бул элементтери кездешиши мүмкүн, бирок бул элементтер жосун жасоого шектүү адамдын криминалдык тажрыйбасынын натыйжасы гана болбостон, анын жашоо-турмушунун натыйжасы жана башка тармактары да болушу мүмкүн. Бул учурда, изилдөө аракет предмети жана маалымат менен байланышкан кылмыштарды аныктоого багытталган максатка ылайыктуу болуп, түздөн-түз өзү менен байланышкан аракет предмети (бул тергөөнүн негизги милдеттеринин бири болуп саналат жана күнөөсүн далилдөө үчүн базаны да түзөт), бирок, ошондой эле мындай мүнөздөгү эмес жагдайларды издөө саналат.

Атайын илимий адабияттарга жүргүзүлгөн талдоо криминалист - окумуштуулар криминалистика илиминде жаңы багытты иштеп чыгуунун максатка ылайыктуулугун көрсөтүп, жалпы кабыл алынган криминалистикалык жана ыкчам методдор иш жүзүндө натыйжасыз болгон учурда, кылмыш жасоодо күнөөлүүлөр жөнүндө конструктивдүү версияларды түзүү жөнүндө окуу изилдөө жана иштеп чыгуу тармагы болуп саналаарын көрсөтү. Криминалистикалык билимдердин бул тармагынын негизги багыты болуп кылмыш окуясынын криминалистикалык мүнөздөмөсүнүн болгон элементтик курамын талдоонун негизинде кылмыш жасоодо күнөөлүү болгон субъекттин инсандыгын аналитикалык реконструкциялоого багытталган методдорду иштеп чыгуу болууга тийиш.

Адаттагыдай эле мындай милдет инсандын психологиялык портретин түзүү жөндөмү болуп келген, бирок, маңызы боюнча, укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин көндүмдөрү криминалдык субъекттин издөө портретин иштеп чыгууга багытталууга тийиш. Биз бул түшүнүктөр, албетте, бири-бирине жакын, ал тургай, кээ бир бөлүгү менен байланышкан, бирок синоним эмес деген пикирге кошулабыз. Кылмышка, анын ичинде адам өлтүрүүгө күнөөлүү адамдын мындай портретин реконструкциялоонун негизинде түздөн-түз

криминалистикалык мүнөздөгү белгилер эмес, тескерисинче, аларды ар кандай вариативдик схемаларда айкалыштырууда пайда болгон мүмкүнчүлүктөр турат, бул өз кезегинде маалымат базасынын вариацияларына жана ошого жараша тергөө өндүрүшүнүн схемаларына мүмкүндүк берет, бул максималдуу эффективдүү баштапкы (жана кийинки) тергөө-ыкчам линиясын түзүүгө өбөлгө түзөт. Албетте, мындай ой жүгүртүү, алдыга чыгаруу үчүн пайдалуу болгон олуттуу билим базасын практикалык кызматкерлерди талап кылат.

Ошентип, биз жүргүзгөн изилдөөнүн негизинде төмөнкү позициялар такталат:

1. жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү тергөөнүн натыйжалуулугун жогорулатуу жана күнөөлүүлөрдү аныктоо перспективалары негизинен адамдар жөнүндө версиялардын белгисиздик чарасын азайтуу менен байланышкан, бул өз кезегинде криминалдык окуянын белгилери менен бет белгилеринин кеңири чөйрөсүнүн өз ара байланышы жөнүндө билимге таянат. Муну менен бирге криминалистиканын жаңы тармагын түзүүнү максатка ылайыктуу деп табуу керек, ал жерде салттуу криминалистикалык жана ыкчам – издөө чаралары маалымат булагы катары аз натыйжалуу болуп жатат, б.а. бул багытта конкреттүү иштеринин материалдары боюнча күнөөлүүнүн инсандыгын издөө портретин аналитикалык реконструкциялоо ыкмаларын өнүктүрүү зарыл. Адатта, бул милдет психологиялык портреттин курулушу деп аталат, бирок кеп издөө портретинин түзүлүшү жөнүндө болушу керек, бирок ал бири-бирине байланыштуу, бирок бирдей эмес. Мындай реконструкция криминалистикалык белгилердин өзүнө эмес, тескерисинче таянат дын ар кандай варианттарда айкалыштыруу, бул тергөөнүн маалыматтык базасын өзгөртүүгө мүмкүндүк берет, натыйжада эң келечектүү алгачкы тергөө-ыкчам маалыматты түзөт. Мунун баары адистерден жана практиктерден салттуу эмес ой жүгүртүүнү, алдыга коюлган божомолдорду негиздөө үчүн тартылуучу кеңири билимди талап кылат.

2. Азыркы мезгилдеги версиялардын концепцияларына таянып, ишенимдерди куруу жана жагдайларды аныктоо үчүн төмөнкүлөрдү аткаруу

максатка ылайыктуу экенине макул болуу керек: биринчиден, бардык мүмкүн болгон булактардан иликтенип жаткан адам өлтүрүү менен байланышкан маалыматтарды жана объектилерди мүмкүн болушунча көбүрөөк аныктоо жана алуу; экинчиден, кылмыштын жагдайлары жөнүндө колдо болгон маалыматтарды баалоо, талдоо жана андагы кемчиликтерди тактоо менен тергөөчү иштин жашыруун жагдайлары боюнча мүмкүн болгон бардык түшүндүрмөлөрдү берүүгө милдеттүү. Ошентип, бул учурда мүмкүн болгон бардык версияларды куруп, бир гана версияга таянбастан, эң ишеничтүү болсо да, демек, версияларды көрсөтүүдө кылмыштын өнүгүшүнүн потенциалдуу "сценарийинин" бардык варианттарын эске алуу керек. Жогоруда көрсөтүлгөн эсепке алуу жана аткаруу кылмыш тергөө татаалданткан киши өлтүргүч-кесиптик же уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган учурларда өзгөчө зарыл болуп саналат. Үчүнчүдөн, сунушталып жаткан версиялар, албетте, шайкештүүлүк принцибине ылайык келиши керек, башкача айтканда, адам өлтүрүү жөнүндө иштер боюнча тергөөнүн ар бир өзүнчө этабында сунушталган бардык версиялар ошол эле анча белгилүү эмес жагдайга карата божомолдорду камтышы керек. Төртүнчүдөн, тергөөнүн ар бир этабында көрсөтүлгөн бардык версиялар иштин жагдайларына ылайык келүүгө, башкача айтканда реалдуу болууга тийиш.

3. Жасалган жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн уюшкан мүнөзүн көрсөткөн негизги жагдайлар деп төмөнкүлөрдү эсептейбиз: а) айрым квалификациялык мүнөздөмөлөрү боюнча окшоштуктары бар ачыкталбаган өлтүрүүлөрдүн болушу (өлтүрүүнүн ыкмасы жана аны жасоонун квалификациялуу мүнөзү); б) адам өлтүрүүнү ар тараптан даярдоо, эреже катары, аны жасоодо өзгөчө тайманбастык жана криминалдык максатка максималдуу жетүү; в) саясий ишмерлерге жана олуттуу материалдык байлыктарга ээ болгон б. а. “тобокелдик” тобуна кирген адамдарга карата зомбулук мүнөздөгү криминалдык жосундар жасалганда; г) криминалдык кол салуунун объектиси болгон адам жөнүндө жакшы кабардар болуу менен алардын иш-аракеттерин ролдук бөлүштүрүүгө ылайык так бөлүштүрүүнү эске алуу менен кылмыштуу

окуяга катышкан бардык адамдарды жетиштүү деңгээлде даярдоо; д) эреже катары техникалык камсыздоонун жана курал-жарактын жогорку деңгээли (мисалы, ок атуучу куралдардын заманбап түрлөрүн, татаал жардыргыч түзүлүштөрдү, байланышты камсыз кылуу үчүн пайдаланылуучу каражаттарды, угуучу түзүлүштөрдү ж.б. колдонуу). Ошондой эле криминалдык топтун мүчөлөрүндө укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин, ошондой эле көзөмөлдөөчү органдардын айырмалоочу функциясы жүзөгө ашырыла турган ар кандай буюмдардын болушу жана алардын пайдаланышы, мисалы: кызматтык күбөлүктөр, форма, тиешелүү символикасы бар автотранспорт ж. б.; е) ыкчам – издөө жана тергөө маалыматтарынын болушу, ал жабырлануучунун криминалдык чөйрө менен болгон байланышы жөнүндө күбөлөндүрөт; ж) кармалгандардын кылмыш окуясына катыштыгы бар экендиги менен макул эместиги, ошондой эле шектүүлөрдүн тергөөчүгө жана ыкчам кызматкерлерге карата өтө циникалык мамилеси; з) УКТ мүчөлөрүн коргоого багытталган механизмдердин болушу жана зарыл болгон учурда токтоосуз колдонуу, анын ичинде: жогорку квалификацияга ээ болгон жана акы төлөнүүчү жетишерлик кымбат адвокаттар алардын коргоочусу катары чыгышат, тергөө аппараттарынын ишине, анын ичинде мамлекеттик башкаруу кызматтарында көп учурда жооптуу кызматтарды ээлеген кызмат адамдары тарабынан кысым көрсөтүүнүн ар кандай формалары колдонулат, ошондой эле тергөөнүн жүрүшүн көзөмөлдөөгө, демилгенин артыкчылыктарын ээлөөгө жана пайдаланууга умтулуу аракеттери; и) жабырлануучуларга жана кылмыш окуясын күбөлөндүргөн адамдарга алардын көрсөтмөлөрүнө таасир этүү үчүн дайыма “көңүл буруу”; к) ошондой эле, кылмыштуу топтун лидеринин өлтүрүүнү уюштуруучунун ролун мүмкүн болгон аткаруусу, эреже катары, согушкер болуп саналган кылмыш окуясынын катышуучуларынын жекече “кол жазмасы” менен ырасталышы мүмкүн. Муну менен бирге, кээ бир учурларда мүмкүн болгон шектенүүлөрдү жоюу үчүн башка криминалдык топтун субъектилери өлтүрүүгө чакырыларын эске алуу зарыл.

4. адам өлтүрүү боюнча кардардын инсандыгын аныктоо үчүн төмөнкү жагдайларды эске алуу керек: биринчиси, криминалдык окуянын жүйөсү, ыктымалдуулуктун чоң үлүшү менен жабырлануучунун кесиптик же кызматтык иши болуп саналат. Бул версияны ырастоо же четке кагуу үчүн жабырлануучунун ишмердигинин бардык түрлөрүнө тиешеси бар маалыматтар, жабырлануучунун жана башка адамдардын кызыкчылыктарынын кагылышуусунун мүмкүн болгон фактылары жөнүндө маалыматтар, жабырлануучу катышуучулардын катарында болгон талаш-тартыш жагдайлардын себептери жана кесепеттери, кылмыш жасалганга чейин коркутуулар болгонбу же жокпу, негиз болуп саналат. Ошондуктан, бул иш-аракетке байланыштуу бардык жагдайлар белгилениши керек, анткени бул маалымат бир жагынан жасалган адам өлтүрүүнүн катышуучуларынын чөйрөсүн аныктоо үчүн (кардар, аткаруучу), экинчи жагынан, тергелип жаткан адам менен байланышкан кылмыштарды, ошондой эле башка ушул сыяктуу кылмыш окуяларын ачуу жана иликтөө үчүн пайдалуу. Экинчиси, адам өлтүрүүнүн максаттарын аныкташ керек. Иштин ушул этабында, негизги милдетти чечүүдөн тышкары, жабырлануучу башка субъектке карата кылмыш жасалышы керек болгон учурда, аткаруучунун кетирген катасынан улам жабырлануучу болуп чыкты деген божомолго байланыштуу версияларды кылдат текшерүү керек. Үчүнчү, жалдоо менен адам өлтүрүү болуп жаткан кылмыштуу кызыкчылыктардын кагылышуусунун натыйжасы катары жабырлануучунун өзүнүн криминалдык ишинин натыйжасы болушу мүмкүн, ошондуктан мыйзамсыз кызыкчылыктары жабырлануучунун криминалдык кызыкчылыктарына карама-каршы келген субъекттер адам өлтүрүүнүн кардары болушу мүмкүн. Төртүнчү, жалдоо менен адам өлтүрүү жеке кызыкчылыктан же башка себептерден улам (жабырлануучу менен жактырылбаган мамиле, мураска кирүүнү каалоо, өч алуу, атаандашын четтетүү, көрө албастык ж.б.) тиричилик негизде жасалышы мүмкүн. Бул версияны иштеп чыгуу адам өлтүрүүнүн болжолдуу кардарына мүнөздүү инсандык сапаттарды орнотууну камтыйт, бул кылмыштын жасалышын аныктоодо, ошого жараша адам

өлтүргүчтөрдү аныктоодо пайдалуу болушу мүмкүн. Бешинчи, болуп өткөн кылмыш окуясынын бардык жагдайларын кылдат талдоонун натыйжалары менен бекемделген, адам өлтүрүүнүн субъектиси кесипкөй адам өлтүргүч болушу мүмкүн, ошондуктан кызмат адамын же жетекчини өлтүрүүнүн кардары уюшкан кылмыштуу топтун лидери болушу мүмкүн. Мында: УКТ мүчөлөрүнүн криминалдык ишмердүүлүгүнө активдүү каршы турган укук коргоо органдарынын кызматкерлерин коркутуу; бул кызматкердин ээлеген кызматынан четтетилишине же ыкчаам, тергөө-криминалистикалык ишмердигин аткаруудан четтетилишине жетишүү; уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрүнө карата тергөөнү токтотуу; мыйзамга каршы иш-аракеттерди токтоткондугу үчүн өч алуу себеп болушу мүмкүн. Алтынчысы, саясий партиянын, социалдык же жаштар кыймылынын лидерин же активдүү өкүлүн, шайлануучу кызматка талапкер адамды өлтүрүү болгон учурда, өлтүрүүнүн буюртмачысы көбүнчө ошол эле кызматка талапкер болгон атаандаш болот. Бул учурда жүйө жогоруда каралгандар менен катар: саясий тирешүү, сын үчүн өч алуу, шайлоочулардын добушу үчүн күрөш, шайлануучу кызмат ордуна атаандашын жоюуга умтулуу, мыйзамсыз иш-аракеттерди жашыруу каалоосу, шайлоо өнөктүгүнүн ийгиликсиздиги үчүн өч алуу болушу мүмкүн. Адам өлтүрүүнүн буйрутмачысы уюшкан кылмыштуу топтун лидери болушу мүмкүн, ал талапкердин кызыкчылыгында иштейт. Түрткү берүүчү жүйөөлөр: а) талапкер болуп жаткан кызмат ордуна алдынкы атаандашты криминалдык топ тарабынан көрсөтүлгөн адам четтетсе; б) адамдарды криминалдык коркутуу; в) депутаттар тарабынан жеңилдиктерди, финансылык колдоо көрсөтүүгө, криминалдык ишти жаап-жашырууну уюштурууга убада берүү. Жетинчи, массалык маалымат каражаттарынын өкүлү өлтүрүлгөн кырдаалда. Адам өлтүрүүнүн уюштуруучусу мамлекеттик бийликтин өкүлү да, уюшкан кылмыштуу топтун лидери да болушу мүмкүн. Жүйөөлөрү: а) уюшкан кылмыштуу топтун криминалдык ишин күбөлөндүргөн маалыматтарды жарыялаганы же көрсөткөнү үчүн өч алуу; б) конкреттүү адамга карата айыптоочу материалдарды жарыялоодон баш тартуу; в) криминалдын

мүчөлөрүнүн уюштуруучулардын, ири акционерлердин, ЖМКнын, айрыкча электрондук уюмдун жетекчилигинин мүчөлөрүнүн курамына кирүүсүнө тоскоолдук кылгандыгы үчүн өч алуу.

5. УКК катышуусу менен жалданып жасалган адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө сотко чейинки өндүрүш баскычында тергөөчүнүн ишмердүүлүгүнүн негизги багыттарынын модели иштелип чыккан жана жумушта баяндалган, белгилей кетсек:

5.1. кылмыштын курмандыгынын инсандыгын мүнөздөөчү маалыматтарды чогултуу боюнча: а) жабырлануучунун криминалдык окуяга байланыштуу пайда болгон жеке сапаттары, кылмыш жасоого тиешеси бар адамдарга жана окуянын башка жагдайларына карата; б) кылмыш дүйнөсү менен криминалдык байланыштар; в) адаттар, кызыккандар, анын ичинде УКТ тарабынан кызыгуу көрсөтүүгө таасир этиши мүмкүн болгон адаттар; г) жабырлануучунун жакын чөйрөсүнөн кылмыш жасоого тиешеси бар адамдарга карата;

5.2. жабырлануучунун сөөгү табылганда: а) өздүгү тактала элек зомбулук белгилери менен өлүм, б) зомбулук белгилери жок өлүм (мында керээз, тартуулоо келишими ж. б. түзүлгөндөн кийин жакында эле батирди же башка турак жайды менчиктештирип алган), в) адам өлтүрүүнүн тайманбастыгын, тайманбастыгын жана катаалдыгын күбөлөндүргөн көп сандаган жарааттардын болушу;

5.3. Кылмышкердин инсандыгы жөнүндө маалыматтарды чогултуу боюнча маалыматтык модель: а) кылмыш жасоонун криминалдык-кесиптик көндүмдөрүнүн болушу, б) кылмыштын курмандыгы менен байланыштын болушу, в) башка УКТ менен криминалдык байланыштын болушу, г) өлтүрүүнүн демонстрациялык мүнөзүнүн, анын ичинде өзгөчө катаалдык менен болушу, д) адам өлтүрүү менен катар башка кошумча кылмыштарды жасоо, е) адам өлтүрүүнүн жүйөөсүн изилдөө, ж) бүтүндөй УКТнын сапаттык курамын жана өзгөчөлүктөрүн изилдөө, ошондой эле УКТнын лидерин аныктоо, з) УКТнын активдүү катышуучусу катары жалданма адам өлтүрүүлөрдү жасоодо адамдын ролун аныктоо.

5.4. Уюшкан кылмыштуу топтор катышкан адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө айрым далилдүү же башка маалыматтарды чогултуу боюнча маалыматтык модель.

5.5. Жалдоо менен адам өлтүрүүнүн жагдайларын (убактысын, ордун, ыкмасын) аныктоо боюнча маалыматтык модель, ошондой эле төмөнкү версияларды көрсөтүүдө жүйөөлүк компонент

5.5.1. Адам өлтүрүү жабырлануучунун баалуулуктарын уурдоо же анын турак жайына ээ болуу максатында жеке кызыкчылыктан улам уюшкан кылмыштуу топ тарабынан жасалган,

5.5.2. жабырлануучунун ишкердик ишин андан ары көзөмөлдөө максатында УКК мүчөлөрү тарабынан жасалган адам өлтүрүү. Мындай жагдайда, жабыр тарткандар көбүнчө коммерциялык жана ишкердик ишмердикти ийгиликтүү жүргүзгөн адамдар болуп саналат,

5.5.3. уюшкан кылмыштуу топтордун ортосундагы кылмыштуу “уруш-талаштардын” натыйжасында же топ ичиндеги чыр-чатакты чечүүнүн натыйжасында уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган адам өлтүрүү,

5.5.4. адам өлтүрүү мамлекеттик бийлик органдарынын тапшырыгы боюнча уюшкан кылмыштуу топ тарабынан жасалган,

5.5.5. уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан сотко чейинки өндүрүш субъекттеринин каршылыгы бар экендигинин белгилерин аныктоо боюнча,

5.5.6. жабырлануучунун өлүмүнө кызыкдар болгон адамды (кардарды) жана анын криминалдык кутумга катышкан УКТ менен байланышын аныктоо боюнча маалыматтык модель.

3.3. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө “алгачкы маалыматтарды чогултуу” боюнча тергөө – криминалистикалык ишмердүүлүк

Талдоо көрсөткөндөй, адам өлтүрүү боюнча тергөөнүн баштапкы этабы тергөө үчүн маанилүү болгон кылмыш ишинин элементтери жөнүндө маалыматтын курч жетишсиздиги менен мүнөздөлөт. Тергөөнүн бул этабы издөө мүнөзүнө ээ экендиги илимий булактарда туура белгиленет, буга байланыштуу алынган маалыматтардын маалыматтык мүнөзү биринчи кезектеги мааниге ээ болот. Бул этапта, кылмыш болгон жерди кароо учурунда ишке ашырылуучу маалыматтык маанилүү объектилерди толук чогултуу абдан маанилүү. Тергөө кароосунун өндүрүшүнүн өз убагында, толуктугуна жана объективдүүлүгүнө, ошондой эле алынган натыйжалардын кийин кесиптик сабаттуу пайдаланылышына жалдоо боюнча жасалган адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууга кетирилген натыйжалуулук жана убакыт көз каранды. Криминалдык жосун жасоо ар дайым материалдык кырдаалда да, адамдын аң-сезиминде да айрым өзгөрүүлөргө алып келет. Кылмыш окуясынын жасалышына байланыштуу болгон жагдайдын ар кандай өзгөрүүлөрү аныкталууга, тийиштүү түрдө бекитилүүгө жана тергөөдө ошол иш боюнча далилдөөчү маалымат катары кийин пайдалануу үчүн изилденүүгө тийиш.

Авторлордун эмгектерин изилдөө экспертизанын бир аз башкача максатын, тактап айтканда, кылмышкердин антропологиялык жана биологиялык мүнөздөмөлөрүн гана эмес, психологиялык портретин түзүү максатында болуп өткөн кылмыш окуясынын механизмин моделдөөсүн күбөлөндүрөт [141, 16 б.], [142, 13 б.], [143, 21 б.]. Тергөө экспертизасынын өндүрүшүнө мындай мамиле адегенде жалдоо менен адам өлтүрүүнүн катышуучуларын издөө үчүн базистик компонентти салууга мүмкүндүк берет.

Окуя болгон жерди кароонун мүнөздүү өзгөчөлүгү (мындан ары ОЖК) бул тергөө аракетин өндүрүшү кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарда

каралган башка аракеттерден бөлүп турган максаты болуп саналат, анын маңызы далилдүү мааниси бар жана ошол кылмыш жосун жасоонун өзгөчөлүктөрүн чагылдырган конкреттүү объекттерди, ошондой эле криминалдык жосунду жасоонун ыкмаларын жана кылмыштын изин жашырууга багытталган ыкмаларды табууда турат. Тергөө кароосунда тергөөчү тарабынан алынган маалыматтын мыкты жосунга тиешелүүлүгү жөнүндө маселе чечилет, бул окуя болгон жердин курчап турган жагдайында сакталып калган материалдык издер боюнча болгон окуялардын кесепеттерин талдоо зарылдыгын алдын ала аныктайт.

ОЖКнун көп сандаган туюндурмаларына карабастан, Р.С. Белкин сунуш кылган окуя болгон жерди кароонун колдо болгон аныктамасын кыйла толук жана негиздүү деп эсептейбиз, атап айтканда: “ЫИИ – бул окуя болгон жердин абалын, кылмыштын жана кылмышкердин издерин аныктоого, белгилөөгө жана изилдөөгө багытталган кечиктирилгис тергөө аракети жана башка далилдер менен бирге окуянын механизми жана тергелип жаткан окуянын башка жагдайлары жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берүүчү фактылык маалыматтар”. Белгилей кетсек, акыркы убакта криминалсит илимпоздор көпчүлүк учурда окуя болгон жерди “кароо” терминин окуя болгон жерди “изилдөө” термини менен алмаштыра башташты. Балким, мындай пикир негизге ээ болушу мүмкүн, анткени “текшерүү” деген сөздүн семантикалык мааниси, “Изилдөө” деген сөздөн айырмаланып, иштеп жаткан субъекттин таанып-билүү мүнөзүндөгү максаттуу издөө иш-аракетин билдирген таанышуу мүнөзүндөгү ой жүгүртүү аракетин билдирет.

Кылмыш болгон жерде жүргүзүлгөн тергөө экспертизасынын өндүрүшүнүн ыкчамдыгы негизги талаптардын бири болуп саналат, анын так аткарылышы анын максималдуу натыйжалуулугун камсыз кылат. Мындай учурда ыкчамдык деп адам өлтүрүү окуясы жөнүндө кабарлангандан тартып ал болгон жерди кароо башталганга чейин эсептелүүчү минималдуу убакыт аралыгы түшүнүлөт. Бул жобону аткарбоо көпчүлүк учурда терс кесепеттерге алып келет. Алсак, мисалы, кызмат адамы криминалдык окуя болгон жерге келген учурда бул

кылмыштын издери өзгөрүшү мүмкүн, анын ичинде: өлүктүн турган жери, анын турпаты, ар кандай материалдык объектилер турган жер, соттук териштирүүдө далилдүү күчкө ээ болушу мүмкүн болгон ар кандай издердин турган жери. Мындай өзгөрүүлөр субъективдүү жана объективдүү мүнөздөгү бир катар жагдайлар боюнча болушу мүмкүн, мисалы, аба ырайынын өзгөрүшү (тактар жамгыр менен жуулуп кетиши мүмкүн, кокустуктар же кызыкдар адамдар тарабынан жок кылынышы мүмкүн). Ошого карабастан, жалдоо менен адам өлтүрүүнүн далилденген фактысы менен байланышкан кылмыш иштерине жүргүзүлгөн талдоо 28% учурда тергөө жана ыкчам бөлүмдөрдүн кызматкерлери кылмыш болгон жерге өлүктүн табылгандыгы жөнүндө маалымат алгандан кийин 1 сааттан кеч эмес, 63% учурда – 2 сааттан кеч эмес, 9% учурда – 3 сааттын ичинде келишкендигин аныктады.

Жалдама адам өлтүрүү жөнүндө иштер боюнча сотко чейинки өндүрүштүн алгачкы этабында ыкчам бөлүмдүн кызматкери тергөөчүнүн тапшырмасы боюнча тергелип жаткан окуяга байланыштуу мүмкүн болушунча көбүрөөк маалымат алууга багытталган комплекстүү мүнөздөгү иш-чараларды жүргүзөт. Практикалык ишти талдоо бул иш-чаралардын мазмуну тергөө кырдаалынан көз каранды экендиги жөнүндө бекитүүгө мүмкүндүк берет, ушуга байланыштуу бул иш-чаралардын мүнөзү ар кандай болушу мүмкүн, бирок, кандай гана жагдай болбосун, биринчи кезектеги иш-чаралар катары төмөнкүлөр каралышы керек: өлүктү тапкан жердин кол тийбестигин камсыз кылуу; издерди табуу үчүн жанаша аймакты кароону кийинкиге калтырбоо жана мүмкүн болушунча адам өлтүрүүгө күнөөлүү адамды кармоо; адам өлтүрүүгө күбө болгон адамдарды аныктоо жана алдын ала сурамжылоо; кылмышка күнөөлүүнү “ыкчам издер менен” куугунтуктоо; кинолог адис издөөчү итти пайдалануу; иш-чаралардын планы боюнча бөгөт коюу мүнөзүндөгү иш-чараларды жүзөгө ашыруу, кылмыш субъектинин окуя болгон жерден кетиши ыктымал болгон жолду тосуу.

Мындан тышкары, А. А. Бессонов “...издөө иштери кылмышкердин денесинде, кийиминде кандай издер калганын, кылмышкерлер окуя болгон

жерге кокусунан же атайлап таштап кеткен кандай буюмдарды, кылмыш куралдарын аныктоого багытталууга тийиш” деп адилеттүү белгилеген [144, 93 б.].

Ошондой эле, кылмыштуу жосун жасалган жер татаал түзүлүш болуп саналуу менен “түйүндөр” деп аталган түйүндүү элементтердин бүтүндөй бир катарын камтыйт, алардын айрым объекттери бири-бири менен өз ара байланышкан, аларды кылдат изилдөө, иликтенип жаткан окуянын жагдайларын объективдүү, максималдуу толук изилдөөгө өбөлгө түзөт. Жалданып жасалган адам өлтүрүү жөнүндө иштер боюнча өлүктү тапкан жердеги мындай элементтер, “түйүндөр” болуп төмөнкүлөр эсептелет:

а) жиктелген адамдын өлүгү же денесинин айрым бөлүктөрү;

б) кылмыштуу окуянын издери локалдуу табылган жер, жай (турак же турак эмес);

в) адам өлтүрүү фактысын күбөлөндүргөн издер, ошондой эле адам өлтүрүү фактысын жашырган белгилер;

г) кылмыштуу жосун жасаган субъекттин кылмыш болгон жерде болгондугун же болбосо башка адамдардын бар экендигин көрсөткөн издер.

Каралып жаткан өлтүрүүнүн түрүн жасоонун жагдайларын аныктоо маселелеринде өлүктү карап чыгуу өзгөчө мааниге ээ. Жалдоо менен адам өлтүрүүгө байланышкан иштер боюнча өлүктү кароо учурунда каза болгон адамдын денесинде өлүктүн тактары жайгашкан жерине, күйүк, көө бар-жогуна, өлүктүн катыш калуу даражасы кандай экендигине, кандын тактарынын болушуна жана мүнөзүнө өзгөчө көңүл буруу максатка ылайык.

Ошондой эле адам өлтүрүүнүн жалдама мүнөзүн күбөлөндүрө турган мүнөздүү белгилердин болушуна (жоктугуна) көңүл буруу керек. Ошондой эле, эреже катары, өлүктү карап чыгуу жабырлануучунун коомдук, социалдык, криминалдык статусу, материалдык абалы, анын сырткы көрүнүшүн, кийиминин, жасалгасынын сапатын, аткаруунун сапатын, татуировканын жайгашкан жерин жана маанисин, чөнтөктөн, баштыктан табылган буюмдарды жана башкаларды эске алуу менен божомол жасоого мүмкүндүк берет.

Ошентип, окуя болгон жерде табылган адамдын күчтүү физикалык жактан өнүккөн дене түзүлүшү, өнүккөн булчуңдары, кыска спорттук чач жасалгасы, денедө өзгөчө татуировкалардын болушу, кийимдин мүнөздүү стили, алтын чынжырдын болушу, ок атуучу (атайын жасалган муздак) куралдын болушу жана башка мүнөздүү өзгөчөлүктөрдүн болушу, жасалган кылмыш жосуну боюнча табылган кылмыш жосундарынын натыйжасында жалдама адам өлтүрүү жөнүндө версияны иштеп чыгууга жетиштүү негиз болушу мүмкүн. Бул этапта маанилүү болуп адам өлтүрүүдө уурдалган объектилер, кийим-кече, башка баалуу буюмдар жана алардын белгилери тууралуу маалымат саналат. Ошентип, мисалы, жабырлануучунун зергер буюмдарынын, кымбат сааттардын, акчалардын жоктугу “жеке кызыкчылык”, “турмуш-тиричилик” деп окшоштурулган адам өлтүрүү жөнүндө версияны кийинки текшерүүгө негиз берет. Тергөө кызматкерлери тарабынан өлүмдүн ушул себебин табууга өзгөчө көңүл бурулушу керек, бул жалдануу боюнча адам өлтүрүүнүн ыкмасын иштин маңызы боюнча белгилүү болгон башка жагдайларды эске алуу менен кароо маанилүү экенини көрүнөт.

Айтылгандарды эске алуу менен, кылмыш жасалган учурда келтирилген жабыркоолордун мүнөзүн аныктоо зарыл, бул алынган жабыркоолорду келтирүү механизми жөнүндө версияларды андан ары калыптандыруу үчүн негиз болуп саналат, анын ичинде: ыкма, колдонулган курал, кылмышка катышкан адамдардын саны, адам өлтүрүүгө чейинки жана түздөн-түз жүргөн жери, мындан тышкары, бул кароонун чектерин аныктоо үчүн пайдалуу болушу мүмкүн. Бул учурда тергөөчү тарабынан кароонун жүрүшүндө алынган маалыматтарды максималдуу пайдалануу тергөөнүн кийинки этабын пландаштыруу үчүн шарттарды түзөт, ошондой эле БИИ жүргүзүү үчүн маалыматтык база түзүлөт.

Белгилей кетчү нерсе, изилдөөнүн көлөмүнүн чектелгендигине байланыштуу, биз тиркеме катары кылмыш болгон жерде өлүктү текшерүүнүн кеңири программасын жана экспертизасын сунуштайбыз.

Адистердин катышуусу менен өлүктү изилдөөдө төмөнкүлөр изилденет жана фиксацияланат:

1) өлүктү жылдырбастан: абалды жана аны курчап турган издерди-объекттерди эске алуу менен өлүктүн турган жери; бүтүндөй өлүктүн абалы, же болбосо ал дененин айрым бөлүктөрүн бөлүп алган учурда жайгашуусу; кийимдин денеде же окуя болгон жерде турган жери жана абалы, аларда издердин жана предметтердин бар-жогу;

2) өлүктү жылдыруу менен: өлүк табылган жер (жатык); өлүктө болгон кийим жана өлүктүн астындагы предметтер; өлүктү жынысын, кыйла ыктымалдуу жашын, келтирилген жабыркоолордун мүнөзүн аныктоо үчүн аны толук текшерүү, убакытты (тирүү же өлгөндөн кийин), жабырлануучунун каршылык көрсөткөндүгүн, денеси өлгөндөн кийин жылгандыгын же жылбагандыгын; жабыркоолорду жайгаштыруу орду, каза болгондун болжолдуу убактысы, өлүмгө алып келген мүмкүн болгон себептер, өзгөчө белгилер изилденет.

Айрыкча, көп учурда кылмыш иши түздөн-түз жасалган жер тергелип жаткан кылмыштын белгилери табылган жер менен дал келбей турганын да эске алуу керек. Мындай жагдайларда тергөөчү кылмыш жосуну жасалган түздөн-түз жерди андан ары карап чыгуу үчүн табышы керек.

Жалдоо менен адам өлтүрүүлөргө байланыштуу кылмыш иштерин биз жүргүзгөн талдоо көрсөткөндөй, 82% кылмыш орду өлүк табылган жер менен дал келет, калган 18% учурларда кылмыш жасагандар кылмыштын изин жашырууга жана өлүктү жылдырууга же болбосо аны жок кылууга чара көрүшкөн. Прокуратура кызматкерлеринин жүргүзгөн сурамжылоосу адам өлтүрүү орду менен өлүктү тапкан жердин 58% дал келгенин көрсөткөн, ал эми өлүктү башка жерге көчүрүү 42% учурларда катталган.

Берилген сандарга карабастан, уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрү тарабынан адам өлтүрүү жасалганда, көп учурда жасалган кылмыштын издерин ар кандай жолдор менен жашырууга багытталган чаралар көрүлүп жатканын белгилей кетүү керек, анын ичинде: өлүктү жылдыруу, көмүү, криминалдык

окуя болгон жерди башка кылмыштуу жосундар катары жашыруу, же башка жүйөсү бар адам өлтүрүү (мисалы, турмуш-тиричиликте өлтүрүү, жеке пайда табуу максатында өлтүрүү ж.б.), жалган издер түзүлөт, пайда болгон издерди же кылмыш жасалган жердин өзүн жок кылуу боюнча чаралар көрүлөт (мисалы, жайды өрттөө жолу менен ж. б.). Ошентип, биз жүргүзгөн талдоо көрсөткөндөй, адам өлтүрүүнү кылмыштуу жосундун башка түрлөрүнө окшоштууру 11% учурларда болгон.

Жеринде же имарат жайында тергөө кароосун жүргүзүү процессинде айлана-чөйрө, ошондой эле кылмыштуу жосунду жасоонун жүрүшүндө пайда болгон издер ар кандай себептерден улам өзгөрүп турат, анын ичинде: аба ырайынын шарттары (нымдуулук, жамгыр, кар айрым издерди олуттуу өзгөртүшү же жок кылышы мүмкүн, күн нурунун жылуулугу чубурма беттердеги көлөмдүү издерди жок кылууга жөндөмдүү) жаныбарлардын, адамдардын таасири астында. Көбүнчө мындай өзгөрүүлөр адамдардын кылмыштын кесепеттерин жоюуга багытталган максаттуу иш-аракеттеринде болот. Бул жагдайды эске алуу менен, тергөө кароосун баштоонун алдында кылмыш окуясынын күбөсү болгон, же анын терс кесепеттерин жоюуга катышкан, же окуя (кылмыш) болгон жерди же өлүктү, балким анын бир бөлүгүн тапкан адамдарды сурамжылоо жүргүзүү, кылмыш болгон жердин макетин мүмкүн болушунча так кайра чыгаруу, кырдаалга кандай өзгөрүүлөр киргизилгенин жана ошол эле учурда кайсы максат көздөлгөнүн тактоо максатка ылайыктуу.

Өлүктү тапкан жерди жана жалдоо менен адам өлтүрүү түздөн-түз жасалган жерди текшерүүнүн максаты болуп уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрү тарабынан жалданма адам өлтүрүү жөнүндөгү версияларды теориялык жана практикалык иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгү үчүн жетиштүү баштапкы маалыматтарды алуу саналат.

Илимий-теориялык булактарды жана укук колдонуу практикасын изилдөө жалпы милдеттерди чечүү менен бирге андан ары төмөнкүлөрдү белгилөө зарыл экенин көрсөттү:

1. Кол салуунун жыйынтыгы чыккан жер;

2. Кылмыш болгон жерде болгон субъекттердин саны, аларды мүнөздөгөн белгилер жана мүмкүн болсо-алар кимдер;

3. Кандай жагдайлар жана объекттер бул кылмыш окуясын адамдардын тобу жасады деп тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет;

4. Адам өлтүрүү үчүн мүмкүн болушунча жакын убакыт;

5. Уюшкан кылмыштуу топтун субъектилери жана жабырлануучу адам өлтүрүү болгон жерде канча убакыт болгон;

6. Ок чыгарган криминалдык субъекттер жайгашкан жер (ок атуучу түзүлүштү алыстан башкаруу жүргүзүлгөн) же жардыруучу түзүлүш башкарылган жер (көп учурда кылмыштуу кол салуу болгон жерге дал келет);

7. Кылмышкер менен жабырлануучунун бири-бирине карата адам өлтүрүү болгон жерде турган жери;

8. Уюшкан кылмыштуу топтун субъектилери келип-кеткен жол жана маршрут, алар кылмыш болгон жерден келүү жана кетүү үчүн колдонгон транспорт каражаттары;

9. Криминалдык окуя болгон жерде кылмышкерлер калтырган объекттер;

10. Кылмыш болгон жерде пайда болгон жана адам өлтүрүү жасалган денеде, кийимде жана куралда сакталып калышы мүмкүн болгон издер;

11. Кылмыш максатын ишке ашырууга багытталган кылмыш болгон жердеги негизги субъекттерден тышкары 1 кылмыштуу субъект тарабынан жасалган мүмкүн болгон аракеттер (инсценировка, белгилерди өзгөртүү жана жашыруу аракети).

Албетте, адам өлтүрүү болгон жерди тергөө экспертизасынын өндүрүшүнүн сапаты текшерилүүчү аймактын чектери менен да аныкталат. Бул жерде бир жагынан бул маселени чечүү (башкача айтканда, адам өлтүрүү болгон жерди текшерүүнүн чектерин аныктоо), негизинен, эгерде тергөө жүрүп жаткан жосундун кырдаалын жана ордун түздөн-түз талдоо жүргүзбөсө, анда аны объективдүү баалоо үчүн текшерилүүчү аймакты чектөө үчүн жетиштүү жана аныкталган маалыматтар жок болсо, бул маселени ачык калтырат. Экинчи жагынан, бул кырдаалда иш боюнча мааниси бар кандайдыр бир объекттерди

көңүл сыртында калтырганга караганда, кароону жүргүзүүдө максималдуу чоң аймакты камтуу максатка ылайык деген принципти кармануу туура.

Жогоруда баяндалгандарды көңүлгө алуу менен төмөнкү суроолорго жооп берүүгө мүмкүндүк берүүчү дээрлик маанилүү жана конкреттүү сунуштарды сунуштоо максатка ылайыктуу деп эсептейбиз: а) тергөө кароосунун чектерин кеңейтүү үчүн кандай жагдайлар негиз болушу мүмкүн; б) адам өлтүрүү болгон жерди кароонун чектерин кеңейтүү чектерин чектөө үчүн кандай негиздер жетиштүү болушу мүмкүн.

Албетте, бул маселени чечүүдө уюшкан кылмыштуу топтун субъекттеринин буйругу боюнча жасалган адам өлтүрүүлөр өз өзгөчөлүктөрүнө ээ.

Ошентип, кароону жүргүзүү үчүн зарыл болгон аймакты белгилөөдө тергөөчү, биринчиден, иликтенип жаткан кылмыш иши даярдыктын кылдаттыгы менен мүнөздөлгөн УКТ субъекттери тарабынан жасалгандыгын эске алууга тийиш. Бул алардын адам өлтүрүү үчүн алдын ала даярдыктан өткөндүгүн көрсөтүп турат (жабырлануучуну андып, убактылуу чек араларды аныктап, буктурма уюштуруу максатында пландалып жаткан жерди алдын ала белгилеп, карап чыгышкан, транспорт каражаттарын даярдашкан, криминалдык окуя болгон жерден жакындоонун жана кетүүнүн убактысын жана маршрутун эсептешкен ж. б.), экинчиден, адам өлтүрүү үчүн ролдор бөлүштүрүлүп, адам өлтүрүүгө бир нече адам катышкан, алар жетиштүү деңгээлде иш алып барган. Мындай кырдаалда адам өлтүрүү жасалган жерди кароо аянтын тарытуу ыктымалдуулуктун чоң үлүшү менен издердин, иликтенип жаткан кылмыш окуясы менен байланышкан объекттердин, алардын жайгашкан жери кароонун аймагын чектөөнүн чегинен тышкары жерде болушу мүмкүн болгон объекттердин жоголушуна алып келет.

Каралып жаткан кылмыштын өзгөчөлүгүн эске алуу менен, экспертизанын чектерин белгилөөгө тергөөчү окуя болгон жерди текшерүүнүн жүрүшүндө бир нече жолу кайрылып, тактап же болбосо, көпчүлүк учурда аларды көбөйтүп жиберээрине көңүл буруу керек [145, 33 б.]. Уюшкан кылмыштуу топтордун субъектилеринин жалдоосу боюнча жасалган адам өлтүрүүлөрдү иликтөө

практикасынын калыптанып калган тажрыйбасын эске алып, кылмышкерлер тарабынан буюртма болгон жерде изин жашырууга багытталган жетиштүү чаралар көрүлүүдө [146, 11 б.]. Буга карабастан, тергөө органдары кийинчерээк кылмыштуу элементтер ачыкка чыга турган издерди табууга аракет кылышат. Кылмыш иштери боюнча жүргүзүлгөн изилдөөлөр көрсөткөндөй, 35% учурларда адам өлтүрүү болгон жерди сапаттуу текшерүүдөн улам далилдүү мааниси бар объекттер алынган, аларды сот отурумунда колдонуу адам өлтүрүүгө күнөөлүү адамдарды аныктоону алдын ала аныктаган.

Мисалы, адамдардын тобу тарабынан жасалган кылмыштын белгиси катары жабырлануучулардын көп саны, өзгөчө ырайымсыздык көрсөтүлөт, буга өлүктө табылган жабыркоолордун көптүгү, кенендиги, өлүктүн үстүндө каралоо белгилеринин болушу, зордуктоодон кийин адам өлтүрүү болгон жагдайларда жабырлануучунун денесине оор залал келтирүү көрсөтүлөт.

Адам өлтүрүү бир нече адам тарабынан жасалгандыгын жана өлүккө кесилген, майдаланган жана ок тийген жараларды жайгаштырууну көрсөтүшү мүмкүн. Мисалы, эгерде кароонун жүрүшүндө жабырлануучунун денесинен жабырлануучунун кыймылы жок болгон учурда жайдын ар кайсы жеринен алынган бир нече жолу ок тийип жаракат алганы аныкталса, анда жалдоо менен адам өлтүрүүгө адамдардын тобу катышкан деген тыянак чыгарууга болот. Албетте, адам өлтүрүү ыкмасы менен тыгыз байланышкан куралдар жана кылмыш жасоо каражаттары бар, алардын кесепеттери кылмыштын топтук мүнөзүн да көрсөтө алат. Мындай болушу мүмкүн адам өлтүрүү болгон жерде табылган издер, ар кандай түрлөрдү, тутумдары, курал моделдерин колдонууда пайда болгон издер, ар кандай хакердик куралдарга мүнөздүү издер, адам өлтүрүү учурунда болушу шексиз болгон бир нече транспорт каражаттары калтырган издер ж.б. Бул жөнүндө биз мурда жазганбыз.

Адам өлтүрүүнүн топтук мүнөзү жөнүндө алынган биологиялык мүнөздөгү объекттерде (мисалы, канда, шилекейде, чачта ж.б.) эң аз дегенде эки ушундай аталыштагы топтук факторлорду эске алганда жабыр тарткан адамдын

мүнөздүү белгилеринин окшош эместиги күбөлөндүрүлүшү мүмкүн, бул андан ары эксперттик изилдөөлөрдүн тиешелүү түрлөрүн жүргүзүүдө аныкталат.

Кылмыш иштеринин материалдарын изилдөөдө баалуу маалыматтар көбүнчө экспертизанын жүрүшүндө тамеки чегүүнүн издери алынаары аныкталган. Кылмышкер жалгыз эмес экенин тамеки же ар кандай маркадагы папиростордун болушу, өчүрүү ыкмасынан айырмаланып турушу, фильтрге тамеки тартуу ыкмасы же тамекинин капкагын көбүрөөк же азыраак узундукта калтыруу адаты, помада издерин бырыштыруу мүнөздүү.

Айырмачылыктарды кылмыш болгон жерден алынган тамекинин калдыктарын изилдөө аркылуу да табууга болот. Эгерде бир аталыштагы сигареттик (папирос) тамеки калдыктары табылса, бир адамдын катышуусу жөнүндө болжолдоого болот, бирок мында аларда болгон товардык белги маанилүү болуп саналат, ал айырмаланган учурда алардын ар кандай тамеки фабрикаларында жасалгандыгы жөнүндө күбөлөндүрөт, ушуга байланыштуу тамекинин калдыгы ар кандай адамдарга таандыгы жөнүндө, тиешелүү түрдө окуя болгон жерде бир эмес, бир нече адамдын катышуусу жөнүндө күбөлөндүрө алат. Окуя болгон жерди кароодо курчап турган чөйрөнүн айрым элементтерин да эске алуу максатка ылайык экендиги ар кандай булактарда көрсөтүлгөн, мисалы, тамак-аштын калдыктары, дасторкондогу даярдалган орундардын саны, алкогольдук ичимдиктерди колдонуунун саны жана даражасы, чай (кофе) чыныларында, стакандарда, рюмкаларда эриндин көрүнбөгөн же боелгон (Эрин помадасынан) тактарынын болушу, бул белгилүү ыктымалдуулук даражасы менен кылмышкерлердин санын жана жынысын аныктоого мүмкүндүк берет.

Кылмыш окуясы адам өлтүрүү менен уурдоонун айкалышынан турган учурларда, топтук кылмыштын белгиси көп учурда чоң салмактагы жана ири көлөмдөгү уурдалган мүлктүн чоң көлөмү болуп саналат, ал чоң көлөмдөгү оор нерселерди тартуу жана жылдыруу менен белгиленет.

Бирок, тергөө кызматкери адам өлтүрүүнүн топтошуп жасалгандыгын түздөн-түз күбөлөндүргөн буюмдук далилдерди табуу жана алуу менен

чектелбеши жетиштүү, ал болжолдуу түрдө тергөөчүнүн пикири боюнча иликтенип жаткан криминалдык окуяга тиешелүү болушу мүмкүн болгон издерди аныктап жана жазып алышы керек дегенге биз макулбуз. Бул жагдайда, кийинчерээк кылмыш жөнүндө маалымат бере турган деталды өткөрүп жиберүүдөн көрө, анын көз карашы боюнча, кылмыш ишин тергөө үчүн олуттуу мааниге ээ болбогон издерди сактоо максатка ылайыктуу экенин эстен чыгарбоо керек.

Биз “инсандыкты криминалистикалык аныктоонун маңызы болуп социалдык, демографиялык, психофизикалык жана анатомоморфологиялык белгилердин жыйындысы менен мүнөздөлгөн өзүнчө адамдык индивидуалдуулукту аныктоо максатында адам жөнүндө ар кандай маалыматтарды талдоого багытталган иш-аракеттер саналат” деген пикир менен бөлүшөбүз, алардын болушу издөө иш-аракеттерин уюштурууга мүмкүндүк берет. Бул үчүн алынган белгилердин бар экендиги боюнча криминалдык окуяга күбө болгон адамдарды сурамжылоо аркылуу кылмышкерлердин белгилерин аныктоо жана күбөлөрдүн жардамы менен фотороботту иштеп чыгуу, криминалисттик жана ыкчам эсепке алууда бул белгилердин болушун текшерүү маанилүү.

Жалдоо менен адам өлтүрүүнүн шериктерин жана иликтенип жаткан кылмыш окуясынын толук сүрөтүн аныктоодо өзгөчө маани издерди ойнойт, алардын болушу кылмыш окуясы менен байланышкан ар кандай өзгөрүүлөрдү аныктоого мүмкүндүк берет.

Адам өлтүрүү боюнча тергөө иштерин жүргүзгөн учурда, кылмыш субъекти тарабынан ордунда калтырылган объектилердин изи өзгөчөлүгү, шек жок, иликтенип жаткан криминалдык окуянын түрүнүн өзгөчөлүктөрү менен түздөн-түз байланыштуу экендиги мүнөздүү. Бул издер төмөнкү негиздер боюнча топтоштурууга болот: 1) субъекттер болуп кылмыштуу окуянын уюштуруучусу; ортомчу; кылмышты аткаруучу саналган тергөө пайда болуу субъекти боюнча; 2) тергөө объектисинин пайда болуу баскычында жараша: башкача айтканда – кылмыш окуясын даярдоо баскычында; аны аткаруу баскычында; кылмыш окуясын жашыруу процессинде.

Кылмыш болгон жерде табылган издердин мүнөзүн да эске алуу маанилүү, анткени кылмышкердин издери аныкталган объекттерде, заттарда, буюмдарда, издерде табылышы мүмкүн; жабырлануучунун тигил же бул аракеттеринин натыйжасында калган издер көбүнчө адам өлтүрүүгө күнөөлүү субъекттер менен түздөн – түз байланышкан; криминалдык субъекттердин аракеттери менен байланышкан издер, эреже катары, адам өлтүрүүгө күнөөлүү субъект алардын чөйрөсүндө турган адамдар менен байланышкан. Талдоо көрсөткөндөй, жалдоо менен адам өлтүрүүлөр даярдыктын кылдаттыгы менен мүнөздөлөт, бул кылмышкерлер калтырган издердин минималдуу санын шарттайт. Өлтүрүүнүн башка түрлөрү жөнүндө иштер боюнча тергөө ишинин жүрүшүндө далилдөөчү базаны түзгөн жетиштүү көлөмдөгү маалыматты алып жүрүүчү болгон издер жалдама адам өлтүрүүлөрдү тергөөдө жетиштүү маалыматтык жүктү тартпаганы маанилүү. Мисалы, субъекттин күнөөсүн далилдөө үчүн жасалган кылмыштын бетин ачууда кылмышкердин издеринин болушу менен кылмыш жасоонун куралын табуу маанилүү болуп саналат. Мурда баса белгиленгендей, жалданма адам өлтүрүүлөргө мүнөздүү белгилердин бири – адам өлтүрүү болгон жерде түздөн-түз калтырылган куралды табуу, бирок, эреже катары, мындай курал катталбаган курал экенин жана көпчүлүк учурда анда кылмышкердин инсандыгын аныктоо үчүн идентификациялык изилдөөлөрдү жүргүзүүгө ылайыктуу болгон издердин жоктугун эске алсак, анда мындай куралдын болушу тергөө үчүн анча деле пайдалуу эмес.

Кылмыш болгон жерден эң көп табыла турган издер болуп төмөнкүлөр саналат: издер-дисплейлер (буттар; транспорт каражаттары); издер-заттар (биологиялык - кан, шилекей, адам организмнен чыккан башка секрециялар); микроиздер, катмарлардын издери, микро бөлүкчөлөр.

Ошондой эле, кылмыш даярдоо менен байланышкан иштин көлөмү жана түрлөрү жөнүндө маалымат алуу үчүн, балким, адам өлтүргүчтүн таандык болгон ар кандай жазууларды, пландарды, схемаларды, ошондой эле башка заттар адам өлтүрүү болгон жерде табылган.

Белгилүү болгондой, каралып жаткан кылмыш категориясына мүнөздүү болгон терс белги – бул өлтүрүү болгон жерде манжа изинин жоктугу, анткени кылмышкерлер кол кап кийип өлтүрүшөт же адам өлтүрүү жасалган куралдын үстүнкү бөлүгүн кылдаттык менен сүртүшөт.

Иш процессинде жүргүзүлгөн тергөө жана сот ишинин практикасын талдоо кылмыш болгон жерде 12% учурларда гана субъектти идентификациялоо үчүн жарактуу дактилоскопиялык издер табылганын көрсөттү. Адамды идентификациялоо үчүн колдонууга мүмкүн болгон ар кандай издердин бир кыйла көп түрү тиричилик келишпестиктеринин негизинде жасалган жалданма адам өлтүрүү болгон жерде табылган, анткени мындай адам өлтүрүү көбүнчө кесипкөй эмес адамдар тарабынан жасалат. Одорологиялык издерди табууга жана андан кийин колдонууга байланыштуу мүмкүнчүлүктөрдү унутууга болбойт. Кылмыштын даярдык этабында криминалдык субъекттер жабырлануучуну 1-3 күн бою көзөмөлдөп турушат жана анын максималдуу натыйжалуулугун камсыз кылуу үчүн ар кандай транспорт каражаттарын колдонушат. Бул жагдайды эске алуу менен, жалданма адам өлтүрүү болгон жерди карап чыгууда бул издер белгилүү бир ыктымалдуулук менен болушу мүмкүн болгон объекттерден одорологиялык издерди алуу жана аларды ачыла элек иштер боюнча базадагы жыт издери менен салыштыруу маанилүү (тилекке каршы, алар республикада жок). Ошондой эле кылмыш иштери өзгөчө мааниге ээ эмес жана издерди аныктоо үчүн жасалган жардамы менен куралдарын аныктоо сыяктуу эле, мазмуну белгилүү бир предмети бар адабияттарды изилдөө жана талдоо табылган. Ошол эле нерсе кылмышкерлер колдонгон автотранспортту табууга карата колдонулат, ал эми кылмышкерлер көп учурда өрттөлүүчү издердин маалыматтарын жок кылуу үчүн ар кандай чараларды көрүшөт. Тергөө кызматкерлери тарабынан мурда криминал жасоодо колдонулган бузулбаган транспорт каражатын аныктоо тергөө үчүн чоң мааниге ээ, анткени анда кылмышкерге таандык издер, анын ичинде биологиялык издер, одорологиялык издер, микроиздер жана идентификациялык

изилдөөлөрдү алып коюуга жана жүргүзүүгө мүмкүн болгон башка объекттер болушу ыктымал.

Микроскопиялык объектилер жалпысынан кылмыштарды жана өзгөчө адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө чоң мааниге ээ экени талашсыз. Мындай объектилердин кичинекей көлөмүн эске алганда, кылмышкерге аларды табуу жана жок кылуу кыйын, эреже катары, мүмкүн эмес.

Муну менен бирге жалдоо менен адам өлтүрүүнү аткаруу көп учурда аткаруучунун жабырлануучуга жакын жерде болушун болжой тургандыгын эске алуу менен (мисалы, жерге ок атуунун натыйжасында, дүрмөттөлбөгөн куралды колдонуу менен зыян келтирүүдө, кылмыш ишинин изин жашыруу үчүн манипуляция жасоодо ж.б.) микроскопиялык бөлүкчөлөр (объекттер) аткаруучунун кийиминен жабырлануучуга жана тескери тартипте өткөрүлүп берилиши мүмкүн. Бул учурда, издөө жана микроскопиялык бөлүкчөлөрдү (объекттерди) кийин колдонуу мүмкүнчүлүгү, эреже катары, тергөөнүн баштапкы этабында мүмкүн экенин эстен чыгарбоо керек, кылмышкердин өз кийимин жана бут кийимин, ал эми кээ бир учурларда жабырлануучунун кийимин жана бут кийимин жок кылуу ыктымалдыгын.

Мындан тышкары, тергөө кызматкерлеринин өндүрүшү токтотулган, бирок тергелип жаткан окуяга окшош белгилери бар кылмыш иштери жөнүндө маалыматка ээ болушу максатка ылайыктуу. Буга байланыштуу биз өз ишинде белгилеген “...ыкчам издөө иш-чараларын жүргүзүүдө кылмыш жасаган адамдын табуудан баш тартуусунун типтүү ыкмаларын эске алуу керек: атайын жабдылган жашыруун жайларда жашынуу; жашаган жерин тез-тез алмаштыруу; сырткы көрүнүшүн өзгөртүү: чач жасалгасы, мурут, сакал, боенуу, макияж колдонуу же дене-бой кемчилигин жасалмалоо; өздүгүн күбөлөндүргөн жасалма документтерди колдонуу; анкеталык-биографиялык маалыматтарды өзгөртүү (фамилиясы, аты, атасынын аты, туулган жылы жана жери, улуту ж. б.б.)” деп белгилеген Н.Е. Мерецкийдин пикирин колдойбуз [147, 21-22 б.].

Ошондой эле, ыкчам издөө мүнөзүндөгү иш-чараларды жүргүзүү аркылуу кылмышкердин инсандыгын аныктоо процессинде тергөөчү кылмыш жасалгандан кийин кылмышкер башка региондун тургуну болушу мүмкүн болгондуктан же тергөөдөн жашыруу үчүн кылмыш окуясынын регионунан чыгып кетиши мүмкүн экендигин эске алышы керек. Ушуга байланыштуу, аны белгилөө боюнча чараларды максималдуу кыска мөөнөттө жүргүзүү зарыл.

Издөө иш-чаралары криминалдык окуяны жасоого шектүү (айыпталуучу) адамдарды кармоо менен аяктайт. Заманбап илимий укуктук булактарда кармоонун ар кандай аныктамалары камтылган, анын ичинде камакка алуу кыска мөөнөттүү эркинен ажыратуу катары мүнөздөлөт; камакка алуунун баштапкы этабы катары; кыска мөөнөттүү камакка алуу катары; шектүү субъектти кармоо, андан кийин аны изоляциялоо.

Ошентип, төмөнкүлөрдү айтууга болот:

1. жалдоо менен адам өлтүрүү болгон жерде тергөө текшерүүсүнүн сапаттуу өндүрүшүнүн маанисин ашыкча баалоо кыйын деп эсептейт. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөр жөнүндө иштер боюнча тергөө, эреже катары, кылмыш болгон окуя жөнүндө маалыматтардын катуу тартыштыгынын шартында жүргүзүлөт жана кылмыш болгон жерди текшерүүнүн максималдуу так өндүрүшүнүн жүрүшүндө табылган жана кылмыш болгон жерден алынган издерден жана объекттерден кийинки тергөө өндүрүшү үчүн жетиштүү маалыматтарды алууга болот. Ошентип, окуя болгон жерди текшерүүнүн жүрүшүндө, жалпысынан кылмыш окуясы жана жалдоо менен жасалган адам өлтүрүүнүн айрым түзүмдүк элементтери жөнүндө криминалисттик жактан маанилүү маалыматтарды алууга болот – атап айтканда, анын ичинде: криминалдык окуянын өнүгүү этаптары жөнүндө (мисалы, жалдоо менен адам өлтүрүүнү даярдоо, аны жасоо механизми, натыйжалары, жашырууга багытталган аракеттер менен байланышкан иш-аракеттер); криминалдык түзүмдүн ичинде болгон байланыштар жөнүндө, ошол криминалдык түзүмдүн субъекттеринин башка кылмыштуу тутумдар менен өз ара аракеттенүү фактылары жөнүндө;

аткаруучунун, айрым учурларда – түздөн-түз кылмышкердин инсандык мүнөздүү өзгөчөлүктөрү жөнүндө; өлтүрүүнүн себептери жөнүндө.

2. Жалдоо менен адам өлтүрүү боюнча тергөө практикасына жүргүзүлгөн талдоо кылмыш болгон жерде тергөө экспертизасын жүргүзүү учурунда жол берилген айрым кемчиликтерди бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет, бул тергөөнүн бүткүл жүрүшүнө терс таасирин тийгизет. Аларды төмөнкүдөй топтоштурууга болот: биринчи, тергөө экспертизасына даярданууда тергөөчү тарабынан жетиштүү көңүл бурулбайт жана бул кылмыш болгон жерге келгенге чейин да, этаптарга тиешелүү. Бул жерде, баарынан мурда, окуя болгон жерге өз убагында келбегендигин жана ок атуучу курал менен жасалган жалдоо адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө кылмыш болгон жерди кайтаруунун туура эмес уюштурулгандыгын белгилей кетүү керек. Мындай кырдаалда адам өлтүрүү окуясы, айрыкча категориянын автору тарабынан каралып жаткан окуя ар дайым көптөгөн адамдардын, анын ичинде тергөө иштерин жүргүзгөн укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин жана башка кызматтардын өкүлдөрүнүн, ошондой эле болуп өткөн окуяга күбө болгон жана жөн гана кызыккан адамдардын көңүлүн бурарын эске алуу керек. Экинчи, андан кем эмес терс жагдай болуп окуя болгон жерди карап чыгуунун тутумсуз, башаламан мүнөзү, же тергөөчү объекттерди тандап карап чыккан учурларда эсептелет, бул жүргүзүлүп жаткан тергөөнүн толуктугу жана объективдүүлүгү жетиштүү эмес экендигин, тергөөчүнүн пикири боюнча криминалдык жосундун жасалышы мүмкүн болгон версиясынын бирин текшерүү жөнүндө күбөлөндүрөт. Терс мүнөздөгү үчүнчү жагдай тергөө кароосун жүргүзүүнүн үстүртөн мүнөзү болуп саналат. Мындай учурда кийин далилдүү мааниге ээ болушу мүмкүн болгон издөөчү объекттердин кыйла саны тергөөчү тарабынан тийиштүү көңүл буруусуз калат. Берилген шарттарда кылмышкер кылмыш болгон жерге баратканда жана андан жашырынып жүргөндө мүмкүн болгон жолдор көңүл сыртында калууда. Төртүнчү терс жагдай катары биз окуя болгон жерди кароодо тергөөчүлөр жол берген методиканын жоктугун белгилейбиз. Жалдоо менен адам өлтүрүүлөр боюнча кылмыш иштерин, атап айтканда окуя

болгон жерди кароо протоколдорун жана өлүктү карап чыгуу протоколдорун талдоо төмөнкүдөй типтүү каталарга жол берүү менен жүргүзүлөрүн аныктады:

а) жабырлануучунун тышкы белгилери оозеки портрет ыкмасы үчүн иштелип чыккан эрежелерди жана принциптерди эске албастан сүрөттөлөт (мисалы, толуктугу, ырааттуулугу, атайын терминологияны колдонуу ж. б.); б) кийимдерди жана бут кийимдерди текшерүүгө жана изилдөөгө жетиштүү көңүл бурулбайт; в) микрокаптоолордун же жабырлануучунун кийиминдеги башка издердин сакталышын камсыз кылууга багытталган чаралар жетишсиз, же таптакыр көрүлбөйт, эң начар кырдаалда мындай издер таптакыр алынбайт; г) адам өлтүрүүнүн курмандыгы дайыма эле дактилоскопиядан өтпөйт, көбүнчө сигналдык сүрөткө тартуунун талаптарын сактабастан сүрөткө тартылат; д) жабырлануучунун денесинде болгон жабыркоолор тийиштүү көңүл бурулбастан изилденет; е) жабырлануучунун денеси өлүктү курчап турган жагдайды изилдөөнү синхрондоштурбастан каралат. Терс факторлордун бешинчи тобуна биз ыкчам – иликтөө иш-чараларынын жүрүшүндө табылган издөөчү (предметтик) объекттердин, заттардын тергөө үчүн маанисине жетишсиз баа берүүнү, ошондой эле бул объекттерди деталдуу, максаттуу карап чыгууга жетишсиз көңүл бурууну киргиздик. Алтынчы топ криминалистика, соттук психиатрия жана медицина жаатында атайын билими бар адистердин жардамына көңүл буруудан келип чыккан терс факторлордон турган, бул киши өлтүргүчтү активдүү издөөдө да, натыйжалуулукта да, жалпысынан тергөөнү оптималдаштырууда да пайдалуу боло турган толук, максималдуу ишенимдүү маалыматты алууну чектейт. Жетинчи, илимий-техникалык каражаттардын жетишсиз пайдаланылышы же аларды БИИде колдонуу үчүн зарыл квалификациянын жоктугу. Сегизинчи, кароонун акыркы баскычына тийиштүү түрдө көңүл бурулбайт, анын терс мааниси процесстин өзүн жана БИИ натыйжаларын ушул тергөө аракетинин протоколунда толук эмес жана так эмес жазып алууда көрсөтүлөт. Биз тергөө экспертизасынын протоколдору көп учурда кыска экенин белгилеп жатабыз, аларда аныкталган объекттердин сыпаттамасы жок, аларда тергөө үчүн олуттуу мааниге ээ болгон

издер жөнүндө маалыматтар сейрек кездешпейт. Мындай протоколдорду кийин кылмыш окуясынын жагдайларын белгилөө үчүн же далилдөө процессин камсыз кылуу үчүн колдонууга болбойт. Кароо протоколун толтуруу КР КЖПКнин талаптарын бузуу менен (айрым катышуучулардын колтамгаларынын жоктугу, алынган предметтердин баарын көрсөтпөө ж.б.) белгиленген деп толуктоого болот деп эсептейбиз. Тогузунчу, табылган буюм далилдерин алып коюу өндүрүшү көп учурда КР КЖПК тарабынан коюлган талаптарды бузуу менен жүрөт.

Көрсөтүлгөн бир катар кемчиликтер далилдерди жол берилгис деп таанууга алып келерин эске алуу зарыл, бул адам өлтүрүүнүн мындай түрүнө кошо катышуучулардын күнөөсүн далилдөөнү татаалдантат.

КОРУТУНДУ

Диссертациялык изилдөөнүн негизинде диссертант тарабынан төмөнкүдөй тыянактар жана сунуштар сунушталат:

1. Жалданма адамдар жасаган адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууда жана териштирүүдө ар кандай техникалык – криминалистикалык каражаттар колдонулушу мүмкүн. Бул жагынан алганда, абдан туура жол багыттарын жана аларды иштеп чыгуу келечегин аныктоо болуп саналат. Биздин пикирибиз боюнча, алар төмөнкүлөр менен аныкталат: а) техникалык – криминалистикалык каражаттардын жана методдордун жардамы менен чечилүүчү маселелердин татаалдыгы жана ар түрдүүлүгү, бул бир жагынан алардын адистешүүсүн, экинчи жагынан – көчмө криминалистикалык лабораториялар түрүндө комплектөөнү шарттайт; б) уюшкан кылмыштуу коомдоштуктардын мүчөлөрү тарабынан жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү (басымдуу көпчүлүгүндө) жасоо менен, дегеле кылмыш ишин жана айрым кылмыштарды жашырууга чара көрүү менен. Көрсөтүлгөн жагдай маалыматты чогултуунун жана изилдөөнүн атайын техникалык-криминалисттик каражаттарын жана методдорун, атап айтканда жытты, үндү, микрообъекттерди, канды, урукту, чачты ж. б. чогултуу жана изилдөө каражаттарын жана методдорун иштеп чыгуу зарылдыгын талап кылат. в) кылмыш жасаган адамдарды тез арада аныктоо зарылдыгы, бул коллекция түрүндөгү маалымат сактоочу жайларды, маалыматтык-издөө тутумдарын түзүү зарылдыгын шарттайт. г) төмөнкү параметрлер боюнча техникалык-криминалисттик каражаттарды жана методдорду иштеп чыгууну аныктоочу илимий-техникалык прогрессти өнүктүрүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү менен: - маалымат алуу мүмкүнчүлүгүн жакшырткан принципалдуу жаңы каражаттарды жана методдорду колдонуу: көлөмдүү жана жалпак издердин көчүрмөлөрүн алуу үчүн полимердик материалдар; циакринди - колдун манжаларынын издерин аныктоо үчүн; бөлүкчөлөрү жука көмүртек кабыгы менен капталган магниттелүүчү ферромагниттик порошокторду - бир эле

мезгилде жыт жана трасологиялык издерди алуу үчүн - колдун издерин табуу үчүн; каражаттар жана аныктоо ыкмалары жана тирүү адамдардын жана өлүктөрдүн терисинен колу манжаларынын издерин алуу, ж. б.; - кандын, уруктун, атуунун, жарылуунун издерин табуу жана алуу методикасын өркүндөтүү; - колдонулуучу техникалык-криминалисттик каражаттардын жана методдордун иштөө мөөнөтүн жана сапатын жогорулатуу: кыйла сезимтал фото жана видео тасмаларды, термовизиондук тутумдарды жана түзүлүштөрдү колдонуу. д) криминалистика илиминин өнүгүшүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү, атап айтканда, табигый жана техникалык илимдердин жетишкендиктерин ишке ашыруу. Ошентип, адамдын тукум куучулук затынын - дезоксирибонуклеин кислотасынын (ДНК) касиеттеринин индивидуалдуулугунун ачылышы генетикалык “дактилоскопиянын” өнүгүшүнө алып келди. ДНК ар бир тирүү клеткада болгондуктан, адамды кыртыштын жана суюктуктун ар кандай макро жана микро бөлүгүнөн аныктоо үчүн принципиалдуу мүмкүнчүлүк пайда болду, бул аларды чогултуу жана изилдөө каражаттарын жана ыкмаларын иштеп чыгууга түрткү берди.

2. Медициналык-криминалисттик издөө маалыматынын генотиптик түрү алуу, берүү жана пайдалануу өзгөчөлүгүнө ээ, ошондуктан жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө генотиптик маалыматты натыйжалуу пайдалануу максатында алынган натыйжаларды чогултуу, изилдөө жана баалоо үчүн генотипоскопия тармагындагы адисти милдеттүү түрдө тартуу зарыл. Издөө тутумуна генотиптик идентификация ыкмасын киргизүү үчүн төмөнкү милдеттерди чечүү керек: 1) криминалистика максаттары үчүн стандартташтырылган жана адаптацияланган канды изилдөөнүн бирдиктүү методикасын алдын ала иштеп чыгуу жана лабораторияларда киргизүү; 2) керектүү реактивдерди жана керектүү сапаттагы жабдууларды чыгарууга же аларды чет өлкөлөрдөн туруктуу жеткирүүнү камсыз кылууга мүмкүндүк берген өздүк технологияны киргизүү, ошондой эле тиешелүү кызматтардан алынган маалыматтарды иштеп чыгуунун жана коддоштуруунун бирдиктүү тутумун киргизүү; 3) Кыргыз Республикасында ыкчам кызыкчылык туудурган

жактардын ДНК маалыматтар базасын түзүү; 4) республика боюнча гана эмес, КМШ өлкөлөрү менен да маалымат алмашуунун потенциалдуу мүмкүнчүлүгүн уюштуруу; 5) кодировкалоонун бирдиктүү форматын камсыз кылуу үчүн ДНК профилин эл аралык стандарттарга ылайык унификациялоо талап кылынат; 6) трансулуттук кылмыштардын бетин ачуу үчүн ДНК изилдөөлөрүнүн жыйынтыктарын криминалистикалык маалымат базасына бириктирүүгө карата чараларды көрүү.

3. Төмөнкүлөр далилденген: 1) криминалисттик каттоо жөнүндө окуу реалдуу дүйнөнүн объекттеринин жана кубулуштарынын белгилүү чөйрөсү жөнүндө тутумдаштырылган билимди билдирет, атап айтканда: криминалисттик каттоонун түрлөрү, алардын өз ара жана башка техникалык-криминалисттик каражаттар менен байланыштары, катталуучу (чогултулуучу) маалыматтын мүнөзү жана мазмуну, аны тутумдаштыруунун, сактоонун, издөөнүн жана берүүнүн принциптери, ыкмалары жана формалары, каттоо аппараттарын оптималдуу уюштуруу жана башкаруу жөнүндө. Кеңири мааниде алганда, бул теориянын объектиси каралып жаткан чөйрөдөгү кылмыштуулукка каршы иш-аракеттердин практикалык түрү катары криминалистикалык каттоо болуп саналат. 2) Криминалистикалык каттоонун артыкчылыктуу максаты болуп жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууда пайдаланылышы мүмкүн болгон учеттук маалыматтарды топтоо саналат. Маалымат массивин көбөйтүү криминалистикалык каттоо – тергелип жаткан иштер боюнча далилдөө процессин жана БИИ маалыматтык камсыздоо болгон максаттарга жетүү үчүн зарыл. Бул күрөөнүн натыйжалуулугу криминалистикалык каттоо тутумунда топтолгон маалыматтын толуктугуна гана эмес, эсептик маалыматтардын так тутумдаштырылышына, актуалдуу мүнөзгө ээ болгон маалыматтардын гана топтолушуна жана сакталышына көз каранды, ал өз кезегинде максаттуу, убактылуу жана аймактык чектер менен чектелген алардын мазмунуна жараша болот. 3) Ошол эле учурда жалдоо менен адам өлтүрүүлөрдү ачуунун жана териштирүүнүн жүрүшүндө төмөнкүлөр тууралуу маалыматтарды алуу биринчи кезектеги мааниге ээ: 1) жалдоо менен

кылмыш жасаган же жасашы мүмкүн болгон адамдар жөнүндө; 2) чечилбеген жалдоо менен адам өлтүрүүлөр жөнүндө; 3) табылган буюмдук далилдердин, анын ичинде жалданма адам өлтүрүүлөр менен байланышкан издердин ар кандай түрлөрүнүн келип чыгышы жана таандыктыгы жөнүндө; 4) ушул категориядагы адам өлтүрүүлөрдү жасоо ыкмасына жараша табылган же алынган объекттердин мүнөзү жөнүндө. Эсеп базаларындагы бардык маалыматтар ар кандай иш – аракеттерде колдонулушу мүмкүн-тергөө, издөө жана ыкчам-криминалистикалык, бул адам өлтүрүүлөрдү ачуу, тергөө жана алдын алуу үчүн маанилүү жагдайларды аныктоого жардам берет.

4. Жалдоо менен киши өлтүрүүгө каршы күрөштү уюштурууну активдештирүү максатында төмөкүлөр ыйлайыктуу: а) ИИМдин кылмыш-жаза издөө аппараттарынын деңгээлинде тергөө кызматкерлеринин катышуусу менен квартал сайын жыныстык, садистикалык жана башка жүйөөлөр болгон кылмыштарга өзгөчө көңүл буруу менен ушул түрдөгү ачылбаган кылмыштарга тутумдуу талдоо жүргүзү. Мындай талдоону өткөн жылдардагы ачылбаган кылмыштар менен салыштыруусуз жүргүзүү мүмкүн эмес; б) жалданма адам өлтүрүүлөргө талдоо жүргүзүүдө эксперт катары прикладдык илимдердин өкүлдөрүн криминалисттердин, психиатрлардын, психологдордун, дарыгерлердин, кол жазмалардын адистерин жана башка адистерди тартуу практикасын кеңейтүү зарыл. Криминалист-психиатр же криминалист-психолог сыяктуу адистерди даярдоо зарыл.; в) инсанга каршы кылмыштарды жасоонун мотивациясынын негизинде жаткан көрүнүштөрдүн көп кырдуу жана татаал экендигин эске алуу керек, ошондуктан укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин алдына ведомстволук инструменттерди гана эмес, демилгени жана ой жүгүртүүнүн кеңдигин көрсөтүү менен колдонмо илимдердин мүмкүнчүлүктөрүнө мүмкүн болушунча көбүрөөк таянуу милдетин коюу керек.

5. Төмөнкү позициялар негизделген: 1) БИИ төмөнкүдөй маанилүү белгилер мүнөздүү болгон ыкчам-иликтөө ишмрдүүлүктүн элементтеринин бирине киргизүү керек: а) мыйзамдарга ылайык анда бекитилген иш-чаралардын

тизмегин өткөрүүгө ыйгарым укуктуу атайын субъекттердин (ачык жана ачык эмес) болушу; б) аларды жүзөгө ашыруу процессинде ченемдик актыларда так укуктук негизде бекемделген атайын каражаттар жана ыкмалар колдонулат; в) комплексте жүргүзүлүп жаткан ачык жана айкын эмес иш-аракеттер кылмыштуулукка каршы аракеттенүүдө жана укук тартибин чыңдоодо колдонулушу мүмкүн болгон маалыматтарды алууга гана багытталган; г) Ыкчам-иликтөө иш чара өзгөчө мүнөзгө ээ, анткени аларды өткөрүү кылмыштын бетин ачуу жана иликтөө менен байланышкан милдеттерди аларсыз чечүү кыйын же мүмкүн болбогон учурлар менен байланышкан. 2) операциянын негиз салуучу жоболорун негиздүү түрдө бөлүп көрсөтүү: а) анын жүйөлөштүрүлгөндүгү – башкача айтканда тактикалык операцияны пландаштырууда анын негизинде ишенимдүү маалымат (анын ичинде изин суутпай издөө) менен бекемделген далилдер болууга тийиш; б) тиешелүү жагдай максималдуу түрдө конкреттештирилиши, логикалык жактан түшүнүктүү, тактикалык жактан колдонулушу жана аткарылышы керек; в) мыйзамдуулук, башкача айтканда, тергелип жаткан кылмыш ишинин алкагында жана укуктук актыларда көрсөтүлгөн ченемдерге ылайык жүргүзүлүүгө тийиш; г) шайкештик – ыкчам-тактикалык комбинацияны пландаштырууда тергөөдө болгон бардык күч жана каражаттар максималдуу түрдө эске алынышы жана колдонулушу керек; д) анын келечектүүлүгү, башкача айтканда зарыл болгон натыйжаны алууга багытталгандыгы; е) эквиваленттүү – кылмыштуу жосундардын башка курамдарында аны параллель колдонуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуу. 3) Каралып жаткан тергөө субъекттеринин ортосундагы өз ара аракеттенүү процессуалдык формалар менен катарлаш, криминалдык жосундарды, анын ичинде жалданма адам өлтүрүүлөрдү ачууда маанилүү түзүүчү катары анын уюштуруу формаларынын позициясынан да изилдениши керек экендиги толук негиздүү. Бул жерде тараптардын ортосунда жалданма адам өлтүрүү жөнүндө маалымат агымынын циркуляциясы өз ара аракеттенүүнүн ушул аспектинен көз каранды экендигин эске алуу керек. Мында көп түрдүү мүнөздөгү чогултулган маалымат аткаруучулар тарабынан

дайыма эле туура чечмелениши мүмкүн эмес, бул тергөөчүнүн тапшырмасын талаптагыдай эмес аткарууга алып келет. 4) ыкчам маалымат тергөөчүгө иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн түрүн аныктоого жана оптималдаштырууга мүмкүндүк берет, анын ичинде: пландаштырылган тергөө аракетинин кыйла натыйжалуу тактикасын иштеп чыгуу; анын өндүрүшүнүн жүрүшүндө психологиялык ыкмаларды, анын ичинде алынган далилдерди көрсөтүү жолу менен колдонуу; алынган маалыматтын жүрүшүндө көрсөтүлгөн эң ыктымалдуу версиялардын негизинде тергөөнү натыйжалуу пландаштырууга жардам берет. Албетте, ыкчам жол менен алынган маалымат каралып жаткан категориядагы кылмыш иштери боюнча далилдерде колдонулушу керек, жалпысынан далилдерге коюлуучу кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын талаптарын канааттандырган далил базасын түзүүгө көмөктөшүүгө тийиш.

6. Бул категориядагы иштер боюнча жүргүзүлүп жаткан процессуалдык, анын ичинде атайын тергөө аракеттеринин жана БИИ купуялуулугун сактоо зарыл, анткени маалыматтын чыгып кетиши кылмыштуу кошундарга тергөөнүн субъекттерине жетишээрлик ийгиликтүү каршы турууга мүмкүндүк берет, ошондуктан биз карап жаткан категориядагы адам өлтүрүүлөрдүн бетин ачууга тоскоолдук кылат. Ошондуктан түздөн-түз криминалдык окуя, тергөө процесси жөнүндө маалыматка жол берүү тергөөчү тарабынан кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн катышуучусунун процессуалдык абалына, ошондой эле ээлеген жобосуна жана мыйзамдар тарабынан берилген башка кызыкдар жактардын укуктарына так ылайык аныкталууга тийиш. Тергөө жүргүзүүдө жашырындуулук режимин так сактоо тергөө жүргүзүп жаткан адамга жалпысынан тергөөнүн жүрүшү жөнүндө, жүргүзүлгөн иштин натыйжасында алынган маалыматтар жөнүндө, ошондой эле жүзөгө ашырылып жаткан чаралардын натыйжалуулугун камсыз кылуу жана ошону менен алардын максималдуу натыйжалуулугуна жетишүү үчүн тергөө органдары тарабынан пландаштырылган иш-чаралар жөнүндө кылмыштуу топтун мүчөлөрүнүн маалыматсыздыгын пайдаланууга мүмкүнчүлүк берет.

Практикалык сунуштар

1. Автор тарабынан иштелип чыккан жана сотко чейинки өндүрүш баскычында тергөөчүнүн негизги иш-аракеттеринин моделдери баяндалган, алар УКК катышуусу менен жалданган адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө практикалык мааниге ээ:

- кылмыштын курмандыгынын инсандыгын мүнөздөөчү маалыматтарды чогултууда: а) жабырлануучунун криминалдык окуяга байланыштуу көрсөтүлүүчү инсандык сапаттары, кылмыш жасоого тиешеси бар адамдарга жана окуянын башка жагдайларына карата; б) кылмыш дүйнөсү менен криминалдык байланыштар; в) адаттар, хоббилер, анын ичинде уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан кызыгуу көрсөтүүгө таасир этиши мүмкүн; г) жабырлануучунун жакын чөйрөсүнөн кылмыш жасоого тиешеси бар адамдарга карата;

- жабырлануучунун жансыз денеси табылганда: а) зомбулук менен өлүм белгилери бар, анын инсандыгы аныктала элек, б) зомбулук менен каза болгондугунун белгилери жок (мында керээз, тартуулоо келишими түзүлгөндөн кийин жакында эле батирди же башка турак жайды менчиктештирип алган), в) демонстрацияны, тайманбастыкты жана өлтүрүүнүн ырайымсыздыгын күбөлөндүргөн көп сандаган жарааттардын болушу.

2. Автор тарабынан сунушталган маалымат модели кылмышкердин инсандыгы жөнүндө маалыматтарды чогултуу үчүн төмөнкү маселелерди тактоодо практикалык мааниге ээ: а) кылмыш жасоонун криминалдык-кесиптик көндүмдөрүнүн болушу, б) кылмыштын курмандыгы менен байланыштын болушу, в) башка уюшкан кылмыштуу топтор менен криминалдык байланыштын болушу, г) адам өлтүрүүнүн демонстрациялык мүнөзүнүн болушу, анын ичинде өзгөчө катаалдык менен болушу, д) адам өлтүрүү менен катар башка кошумча кылмыштарды жасоо, е) адам өлтүрүүнүн жүйөсүн изилдөө, ж) бүтүндөй уюшкан кылмыштуу топтун сапаттык курамын жана өзгөчөлүктөрүн изилдөө, ошондой эле уюшкан кылмыштуу топтун лидерин аныктоо, з) уюшкан кылмыштуу топтун активдүү катышуучусу катары жалдоо

менен адам өлтүрүүлөрдү жасоодо адамдын ролун аныктоо; и) УКТун экинчи катышуучусу катары адамдын ролун аныктоо үчүн.

3. Автор тарабынан чыгармада, атап айтканда, адам өлтүрүүнү иликтөөдө практикалык мааниге ээ моделдер көрсөтүлгөн: уюшкан кылмыштуу топтор катышкан адам өлтүрүүлөрдү иликтөөдө айрым далилдүү же башка маалыматтарды чогултуу боюнча маалыматтык модель; жалдоо менен адам өлтүрүүнүн жагдайларын (убактысын, ордун, ыкмасын) белгилөө боюнча, ошондой эле төмөнкү версияларды көрсөтүүдө жүйөлүү компонент боюнча маалыматтык модель: а) Жабырлануучунун баалуулуктарын уурдоо же анын турак жайына ээлик кылуу максатында жеке кызыкчылыктан улам уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган адам өлтүрүү; б) Жабырлануучунун ишкердик ишин андан ары көзөмөлдөө максатында УККдун мүчөлөрү тарабынан жасалган адам өлтүрүү (мындай кырдаалда курмандыктар көбүнчө коммерциялык жана ишкердик ишмердикти ийгиликтүү жүргүзгөн адамдар болуп саналат); в) уюшкан кылмыштуу топтордун ортосундагы кылмыштуу “уруш-талаштардын” натыйжасында же топ ичиндеги чыр-чатакты чечүүнүн натыйжасында уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган адам өлтүрүү; г) Мамлекеттик бийлик органдарынын тапшырыгы боюнча уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган адам өлтүрүү; д) уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан сотко чейинки өндүрүш субъекттеринин каршылыгы бар экендигинин белгилерин аныктоо боюнча; ж) жабырлануучунун өлүмүнө кызыкдар болгон адамды (кардарды) жана анын криминалдык кутумга катышкан УКК менен байланышын аныктоо боюнча маалыматтык модель.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР ТИЗМЕСИ

1. Isayeva K.A., Seylkhanova S.A., Shimeyeva Zh.Sh., Oskenbay G. The main factors causing the need for international cooperation to combat criminal phenomena in the cis countries / K.A. Isayeva, S.A. Seylkhanova, Zh.Sh.Shimeyeva, G. Oskenbay // В сборнике: Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives 8th International symposium. 2015. – С. 126-135.

2. Осмоналиев, К. М. Уголовная политика Кыргызстана: вопросы теории и практики [Текст]. Монография / К.М. Осмоналиев. – Б., 2005. – 44 с.

3. Чокобаева, А.Б. Убийства по найму: отдельные уголовно-правовые и криминологическо-криминалистические аспекты преступлений [Текст]: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09 / А.Б. Чокобаева. – Бишкек, 2013. – 29 с.

4. Светличный, А. А. Использование специальных знаний при расследовании убийств по найму [Текст]: дисс... канд. юрид. наук:12.00.09 / А.А. Светличный. – Москва, 2014. – 28 с.

5. Агафонов, В.В. Тенденции развития криминалистики. Криминалистика: Учебник для вузов/ В.В. Агафонов. — М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 48 с.

6. Волынский, В.А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия преступлений. Методические организационные правовые проблемы [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.А. Волынский. – М., 1991. – 56 с.

7. Волынский, А.Ф. Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений [Текст]: дис... док. юрид. наук: 12.00.09 / А.Ф. Волынский. – М., 1999. – 218 с.

8. Пузанов, Д.В. Техничко-криминалистическое обеспечение расследования и предупреждения фальшивомонетничества [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Д.В. Пузанов. – Саратов, 2000. – 24 с.

9. Скорченко, П.Т. Проблемы технико-криминалистического обеспечения досудебного уголовного процесса [Текст]: дис... док. юрид. наук: 12.00.09 / П.Т. Скорченко. – М., 2000. – 69 с.

10. Эркинбаев, У.Ш. Проблемы правового и криминалистического обеспечения расследования отдельных видов убийств: теоретические и практические аспекты [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / У.Ш. Эркинбаев. – Бишкек, 2011. – 28 с.

11. Смоилов, С.Ж. Организованное вымогательство: криминалистические аспекты [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / С.Ж. Смоилов. – Бишкек, 2016. – 30 с.

12. Бузурманкулов, Б.Ж. Особенности технико-криминалистического обеспечения пресечения раскрытия и расследования преступлений, связанных с терроризмом [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Б.Ж. Бузурманкулов. – Бишкек, 2013. – 25 с.

13. Волынский, А.Ф. Техничко- криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений / А.Ф. Волынский // Криминалистика. – М., Закон и право, 1999. – С. 65-66.

14. Аверьянова, Т.В. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования [Текст]. Учебник / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин. – М.: Новый Юрист, 1997. – 400 с.

15. Коломацкий, В.Т. Криминалистическое обеспечение деятельности органов внутренних дел по расследованию преступлений / В.Т. Коломацкий. //Криминалистика т. 1. – М., Акад. МВД Россия 1995.

16. Моисеева, Т.Ф. Проблемы процессуальной регламентации использования специальных знаний в уголовном судопроизводстве / Т.Ф. Моисеева // Актуальные проблемы применения норм уголовно-процессуального права при расследовании преступлений: матер. Межд. науч-практ конф. (Москва, 26.X.2012). – М.: Изд. «Ваш полиграфический партнер», 2012. – С.289-291.

17. Аверьянова, Т.В., Статкус В.С. Практическое руководство по производству судебных экспертиз для экспертов и специалистов [Текст]: Науч. практ. пособие / Т.В. Аверьянова, В.С. Статкус. – М.: Юрайт, 2011. – 31 с.

18. Шейфер, М.М. Социальный и правовой статус свидетеля и проблемы его реализации в уголовном судопроизводстве России [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М.М. Шейфер. – Самара, 2005. – 19 с.

19. Джоробеков, Т.М. Историко-правовые аспекты становления и развития органов предварительного следствия МВД Кыргызской Республики [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т.М. Джоробеков. – Ош, 2014. – 120-124 с.

20. Брушковский, К.Б. Процессуальные и тактические аспекты участия специалиста в судопроизводстве: по материалам Республики Казахстан [Текст]: дисс... канд юрид наук: 12.00.09 / К.Б. Брушковский. – Бишкек, 2006. – 167 с.

21. Подволоцкий, И.Н. Теоретические и практические основы использования специальных знаний при осмотре и предварительном исследовании документов [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / И.Н. Подволоцкий. – М., 2004. – 83 с.

22. Мамошин, М.А. Использование специалистом научно–технических средств в расследовании преступлений [Текст] / М.А. Мамошин // Российский следователь. – М., 2012. - № 10. – С. 4.

23. Толстухина, Т.В. К вопросу о законодательном регулировании назначения и производства комплексной экспертизы [Текст] / Т.В. Толстухина // Криминалистика и судебная экспертиза. – СПб.: Изд. дом СПбГУ, 2012. – С. 432–437.

24. Захарова, В.В. Нормативно–правовые акты как источник специальных знаний в деятельности эксперта и специалиста [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.В. Захарова. – М., 2008. – 60 с.

25. Иванов, Л.Н. Современные проблемы исследования личности и уголовно–процессуальное регулирование участия специалиста в уголовном судопроизводстве [Текст] / Л.Н. Иванов // Российский следователь, 2007. - № 5. – С. 17-23.

26. Кокорев, Р.А. О взаимодействии следователя и специалиста при расследовании преступлений [Текст] / Р.А. Кокорев // Организация деятельности органов предварительного следствия и дознания в системе МВД

России: управленческие и криминалистические проблемы: Сб. матер. всерос. научн.- практ. конф.: В 2-х ч. – М.: Академия управления МВД России. – 2012. – С. 175.

27. Гусев, А.В. Тактический аспект эффективного взаимодействия следователя и специалиста-криминалиста [Текст] / А.В. Гусев // Общество и право. – 2011. - № 1. – С. 188.

28. Гусев, А.В., Ценова, Т.Л. Использование типовых информационно-следовых моделей места происшествия в целях эффективной организации взаимодействия субъектов поисково-познавательной деятельности [Текст] / А.В. Гусев, Т.Л. Ценова // Российский следователь. – 2010. - № 7. – С. 3-4.

29. Курин, Г.И. Криминалистическое исследование по реконструкции самодельных осколочных устройств по следам их воздействия на окружающую обстановку [Текст]: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г.И. Курин. – Волгоград, 1999. – 27 с.

30. Втюрин, А.В. Розыск похищенного огнестрельного оружия с использованием специальных познаний [Текст]: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.В. Втюрин. – М., 1999. – 19 с.

31. Волынский, В.А., Моторный И.Д. Взрывные устройства: криминалистические методы и средства их обнаружения и обезвреживания, осмотр места взрыва [Текст]: Лекция / В.А. Волынский, И.Д. Моторный. – М., ЮИ МВД России, 2000. – 35 с.

32. Исаева, К.А. Использование специальных познаний в форме экспертизы при расследовании заказных убийств с применением огнестрельного оружия [Текст] / К.А. Исаева // Вестник Кыргызско-Российского славянского университета. – 2013. Т. 13. - № 5. – С. 9-39.

33. Алмаганбеков, П. Проблемы криминалистической диагностики в установлении розыскиваемых лиц и неопознанных трупов: по материалам Республики Казахстан [Текст]: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / П. Алмаганбеков. – Алматы, 1998. – 27 с.

34. Шухнин, М.Н. Применение технико-криминалистических и судебно-медицинских методов установления личности по неопознанному трупу при расследовании преступлений [Текст]: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М.Н. Шухнин. – Саратов, 2000. – 17 с.

35. Квашнин, И.В. Использование новых научно-технических средств при раскрытии убийств «с отсутствием трупа» [Текст] / И.В. Квашнин // Материалы 2-ой научно-практической конференции «КРИМТЕХНИКА-2000». – М., 2000. – С. 24-31.

36. Аманов, А.Т. Теория и практика установления личности по неопознанным трупам при расследовании убийств: по материалам Кыргызской Республики и Российской Федерации [Текст]: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.Т. Аманов. – Москва, 2009. – 166 с.

37. Шамонова, Т.Н. Работа со следами биологического происхождения при расследовании преступлений [Текст]: автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Т.Н. Шамонова. – Саратов, 2000. – 23 с.

38. Шамонова, Т.М., Старавойтов В.И., Гриценко В.В., Сулимов К.Т. Использование запаховый информации при расследовании убийств и других преступлений против личности [Текст] / Т.М. Шамонова, В.И. Старавойтов, В.В. Гриценко, К.Т. Сулимов. – М., ЭКЦ МВД РФ. – 1997. – 47 с.

39. Федоров, Г.В. Теория и практика использования одорологии в борьбе с преступностью [Текст]: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г.В. Федоров. - Минск, 1999. – 15 с.

40. Грошенкова, О.А. Использование запаховых следов в расследовании преступлений [Текст]: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.А. Грошенкова. – Саратов, 2000. – 21 с.

41. Белых, Ю.П. Использование микрообъектов в раскрытии и расследовании корыстно-насильственных преступлений [Текст]: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ю.П. Белых. – М., 1999. – 24 с.

42. Щеглов, О.А. Криминалистическое исследование микронеоднозначностей - объектов экспертизы веществ, материалов и изделий

[Текст]: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.А. Щеглов. – Саратов, 2000. – 16 с.

43. Протасевич, А.А., Образцов В.А. Раскрытие убийств: нетрадиционные методы, приемы, рекомендации [Текст] / А.А. Протасевич, В.А. Образцова. Очерки теории и практики следственной работы. – Иркутск, ИГЭА, 1998. – 308 с.

44. Белкин, А.Р. Теория доказывания, криминалистический и оперативно-розыскной аспекты [Текст]: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.Р. Белкин. – Воронеж, 2000. – 17 с.

45. Грицаенко, П.П., Грицаенко, Д.П. К вопросу о категорической и вероятностной формах выводов судебно–медицинского эксперта [Текст] / П.П. Грицаенко, Д.П. Грицаенко // Российский юридический журнал. – 2011. - № 1. – С. 214 – 216;

46. Исаева, Л.М., Сурыгина, Н.Е. Использование следов биологического происхождения в расследовании преступлений [Текст] / Л.М. Исаева, Н.Е. Сурыгина. – М.: ВНИИ МВД России, 2012. – 17 с.

47. Аникеев, О.Е., Степущенко, Ю.Г., Газетдинов, Н.И., Кравцова, О.А. Сравнительная характеристика методов выделения ДНК из различных объектов биологического происхождения при проведении генотипоскопической экспертизы [Текст] / О.Е. Аникеев, Ю.Г. Степущенко, Н.И. Газетдинов, О.А. Кравцова // Российский следователь. – 2013. - № 1. – С. 2 – 4.

48. Ахрамович, И.П., Винокурова, Д.А., Малинникова, А.З. Использование естественнонаучных знаний при расследовании насильственных преступлений [Текст]: Методическое пособие для следователей, судей, адвокатов и экспертов / И.П. Ахрамович, Д.А. Винокуров, А.З. Малинникова. – Мн.: Харвест, 2003. – 110 с.

49. Исаева, Л.М. Новые виды фотосъемки при осмотре места происшествия [Текст] / Л.М. Исаева // Законность, - №8. – 2003. – С. 14-17.

50. Ищенко, Е.П. Криминалистика и новые информационные технологии [Текст] / Е.П. Ищенко // Вестник криминалистики – 2009. - №. 3 (31). – С. 6-15.

51. Глазырин, В.Ф. Расследование заказных убийств на начальном этапе (некоторые аспекты) [Текст]: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.Ф. Глазырин. – Саратов, 1998. – 8 с.

52. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Волынский А.Ф., Дулов А.В., Корухов Ю.Г., Миронов А.И., Россинская Е.Р. Криминалистическая экспертиза: возникновение, становление, тенденции развития [Текст]: Монография. / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, А.Ф. Волынский, А.В. Дулов, Ю.Г. Корухов, А.И. Миронов, Е.Р. Россинская. – М.: ЮИМВДРФ, 1994. – 231 с.

53. Фильчатов, Н.А. Обнаружение продуктов выстрела на руках стрелявшего. Информационно – методическое письмо [Текст] / Н.А. Фильчатов. – ВЛСЭ, 2000. – 1-2 с.

54. Никулова, Т.В. Особенности совершения преступлений с применением взрывных устройств и взрывчатых веществ (по материалам СевероКавказского региона) [Текст] / Т.В. Никулова // Общество и право. – 2008. - № 1. – С. 151-152.

55. Старовойтов, В.И., Сулимов К.Т., Гриценко В.В. Запаховые следы участников происшествия: обнаружение, сбор, организация исследования [Текст] Методические рекомендации / В.И. Старовойтов, К.Т. Сулимов, В.В. Гриценко. – М.: ЭКЦ МВД РФ, 1993. – 37 с.

56. Ненашев, С.И. Криминалистическое исследование следов кожного покрова головы человека [Текст] / С.И. Ненашев. – М.: УМЦ ГУК МВД РФ, 1992, - 71 – 78 с.

57. Корноухов В.Е., Ярослав Ю.Ю., Яровенко Т.В. Дактилоскопическая экспертиза: современное состояние и перспективы развития [Текст]: Монография / В.Е. Корноухов, Ю.Ю. Ярослав, Т.В. Яровенко. – М., 2011. – 320 с.

58. Установление этнического происхождения человека с помощью ДНК – тестов (Великобритания) // Информационный бюллетень Следственного комитета МВД РФ. М., 1994 №2 (79)

59. Kamalova L.N., Shimeeva Zh.Sh., Zholdoshaliev M.T., Niyazbaev S.N. Use of non-traditional methods of research in criminalistics during the investigation of crimes at modern stage // European science review. 2016. № 9-10. С. 277-280.

60. Камалова, Л.Н. Следственные действия в свете современных психологических исследований [Текст]: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Л.Н. Камалова. – Бишкек, 2011. – 98 с.

61. Ли, Э.А. Совершенствование использования компьютерных технологий в расследовании преступлений [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Э.А. Ли. – Бишкек, 2011. – с. 37.

62. Рассейкин, Д.П. Очерки уголовной регистрации [Текст] / Д.П. Рассейкин. – Саратов, 1976. – 156 с.

63. Демин, Е. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования убийств, совершенных наемными лицами [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Е. Демин. – М., 2001. – 75 с.

64. Волынский, А. Ф., Россинская, Е. Р. Криминалистическая регистрация (лекция) [Текст] / А.Ф. Волынский, Е.Р. Россинская. – М.: ВЮЗШ МВД РФ, 1993. – 64 с.

65. Букаев, Н.М., Яковенко В.В. Криминалистика: методика расследования преступления [Текст]. Курс лекций. / Н.М. Букаев, В.В. Яковенко. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2000. – 278 с.

66. Возгрин И.А. Введение в криминалистику. История, основы теории, библиография [Текст]: Учебник. / И.А. Возгрин. – Спб.: Юридический центр, 2003. – 473 с.

67. Иванов, И.И. Криминалистическая профилактика преступлений (комплексное научно-практическое исследование) [Текст]: Монография. / И.И. Иванов. – С-Пб: С-Пб университет МВД России, 2004. – 320 с.

68. Видонов, Л.Г. Криминалистическая характеристика убийств и система типовых версий о лицах, совершивших убийства без очевидцев [Текст]: автореферат дис...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Л.Г. Видонов. – М., 1976. – 22 с.

69. Жбанков, В.А. Способы выдвижения и проверки версий о личности преступника [Текст] / В.А. Жбанков // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1993. - №39. – С. 20-26.

70. Образцов, В.А. Криминалистика [Текст]: Учебник / В.А. Образцов. – М.: Юрист, 2005. – 452 с.

71. Данилкин, И.А. Проблемы совершенствования и взаимодействия следственных и экспертно-криминалистических подразделений при расследовании преступлений (по материалам органов внутренних дел) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / И.А. Данилкин. - Волгоград., 2008. – 32 с.

72. Усманов, Р.А. Использование криминалистических учетов при раскрытии и расследовании преступлений [Текст] / Р.А. Усманов // Российский следователь. – 2006. - № 2. – С. 2 – 4.

73. Смирнов, А.Н. Уголовный процесс [Текст]: учебник / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский. – М., 2008. –387 с.

74. Аминев, Ф. Г. Комплексное использование экспертно-криминалистических учетов в информационном обеспечении расследования и раскрытия преступлений [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ф.Г. Аминев. – Уфа, 2001. – 125 с.

75. Лантух А. М. Некоторые вопросы совершенствования организационных основ криминалистической регистрации [Текст] / А.М. Лантух // Криминалистическое обеспечение деятельности органов внутренних дел. Сборник научных трудов. Академия МВД РФ. – М., 2012. – С.365.

76. Аверьянова, Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика [Текст]: учебник / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. - М.: НОРМА, 2022. – 928 с.

77. Сулимов, К. Т., Ибрагимова О. А. Использование шакало-псовых бастардов в криминалистической одорологии: история, теория и практика [Текст] / К.Т. Сулимов, О.А. Ибрагимов // Полицейская и следственная деятельность. – 2017. - № 1. – С. 27-48.

78. Гюльметова, А. Р., Джумагишиева, З. А. Проблемы криминалистической одорологии [Текст] / А.Р. Гюльметова, З.А. Джумагишиева // Молодой ученый. – 2021. - № 50. – С. 191-193.

79. Комиссаренко, Л. Г. Проблемы криминалистической одорологии [Текст] / Л.Г. Комиссаренко // Аллея науки. – 2022. Т. 2, - № 5. – С. 443-447.

80. Колесников, В.И. Криминологическая, криминалистическая, оперативно-розыскная характеристика убийств, совершаемых по найму [Текст] / В.И. Колесников // Организационно-правовые проблемы борьбы с преступностью в регионах России: Сб. науч. тр. – М., 2005. – С. 18-24.

81. Бурданова, В.С., Владимиров В.Ю. Особенности расследования убийств, совершенных по найму [Текст]: Учебно-методическое пособие / В.С. Бурданова, В.Ю. Владимиров. – С-Пб., 2009. – 140 с.

82. Светличный, А. А. Особенности криминалистической характеристики убийств по найму [Текст] / А.А. Светличный // Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. – 2011. - №2-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kriminalisticheskoy-harakteristiki-ubiystv-po-naumu>

83. Корухов, Ю.Г. Правовые основы применения научно-технических средств при расследовании преступлений [Текст] / Ю.Г. Корухов. – М., 1974. – 80 с.

84. Бишманов, Б.М. Криминалистическое обеспечение расследования и раскрытия преступлений [Текст] / Б.М. Бишманов // Профилактическая деятельность государства как одно из основных средств сдерживания преступности в стране: мат-лы МНПК. Часть 1. – Алматы, 2006. – 240 с.

85. Бычкова, С.Ф. Судебная экспертиза: научные, организационно-правовые и методические основы: учебное пособие. – Алматы: Жеті жарғы, 2002. – 432 с.

86. Карлов, В.Я. Использование криминалистической техники в расследовании преступлений [Текст]: Научно-практическое пособие / В.Я. Карлов. – М.: Экзамен, 2006. – 192 с.

87. Дильбарханова, Ж.Р. Генотипоскопическая экспертиза в расследовании преступлений [Текст] / Ж.Р. Дильбарханова. – Алматы: Юрист, 2007. – 134 с.

88. Майорова, Е.И. Концептуальные основы судебно-биологической экспертизы [Текст]: автореферат дисс. док-ра юрид. наук: 12.00.09 / Е.И. Майорова. – М., 1996. – 35 с.

89. Белкин, Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики [Текст] / Р.С. Белкин. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2001. – 375 с.

90. Стегнова, Т.В., Иоанесян, Л.С. Возможности использования метода генотипоскопической идентификации в практике судебно-биологической экспертизы [Текст] / Т.В. Стегнова, Л.С. Иоанесян // Вопросы теории криминалистики и экспертно-криминалистические проблемы: Сб. науч.- тр. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1990. – 185 с.

91. Вехов В. Б. Основы криминалистического учения об исследовании и использовании компьютерной информации и средств ее обработки [Текст]: монография / В. Б. Вехов. – Волгоград: ВА МВД России, 2008. – 46 с.

92. Бородулин А.И. Основы методики расследования убийств, совершаемых наемными лицами [Текст] / А.И. Бородулин // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. – М.: Новый Юрист, 1997 – 225-233 с.

93. Джакупбеков, М.З. Функции участников уголовного судопроизводства со стороны обвинения [Текст]: канд. юрид. наук: 12.00.09 / М.З. Джакупбеков. – Бишкек, 2011. – 78 с.

94. Водько, Н.П. Уголовно-правовая борьба с организованной преступностью [Текст]: Научно-практическое пособие / Н.П. Водько. – М.: Юриспруденция, 2000. – 80 с.

95. Миронов, М.Ю. Системный подход в организации раскрытия преступлений [Текст]: дисс. ...канд. юр. наук: 12.00.09 / М.Ю. Миронов. – Волгоград, 1996. – 97 с.

96. Белкин, Р.С. Криминалистика: учебник для вузов / Р.С. Белкин. – М.: Норма, 2005. – 493 с.

97. Коробейников, В.И. Оперативно-розыскное обеспечение раскрытия и расследования преступления, связанных с вымогательством [Текст]: дисс. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.И. Коробейников. – М., 2003. – 16 с.

98. Селиванов, Н.А. Справочная книга криминалиста [Текст] / Н.А. Селиванов. – М., 2000. – 202 с.

99. Светличный, А.А. Теоретические и практические проблемы взаимодействия следователя и специалиста при раскрытии и расследовании преступлений [Текст] / А.А. Светличный // Сборник научных статей Международной научно-практической конференции. Под редакцией И.П. Можяевой. – 2017. – С. 499-505.

100. Данильян, С. А., Гусев, А. В. Взаимодействие следователя и специалиста при работе с экспертно-криминалистическим учетом [Текст] / С.А. Данильян, Гусев А.В. // ЮП. 2012. №4 (53). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimodeystvie-sledovatelya-i-spetsialista-pri-rabotes-ekspertno-kriminalisticheskim-uchetom>

101. Аверьянова, А. Т. Особенности расследования преступлений организованных преступных сообществ [Текст] / А.Т. Аверьянова // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. – М., 1997. – С. 90 -96.

102. Драпкин, Л.Я., Герасимов Н.Ф. Проблемы расследования преступлений, совершенных организованными сообществами [Текст] / Л.Я. Драпкин, Н.Ф. Герасимов // Криминалистика. – М., 1994. – С. 232.

103. Жбанков, В.А. О разработке методики расследования преступлений, совершенных организованными преступными сообществами [Текст] / В.А. Жбанков // Организованная преступность – 4 М., Криминологическая Ассоциация. – 1998. – С. 181-190.

104. Корухов, Ю.Г., Филиппов, А. Г. Особенности расследования организованных преступлений [Текст] / Ю.Г. Корухов, А.Г. Филиппов //

Криминалистика. Методика расследования преступлений новых видов, совершаемых организованными преступными сообществами. МИ МВД РФ, 1999. – С. 54.

105. Куликов, В.И. Основы криминалистической теории организованной преступной деятельности [Текст]: Учебник / В.И. Куликов. – Ульяновск, 1994. – 256 с.

106. Куликов, В.И., Лубин, А.Ф. Организованная преступность. Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики [Текст]: Учебник. / В.И. Куликов, А.Ф. Лубин. – Нижний Новгород, 1995. – 105 с.

107. Куликов, В.И. Основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными группами. Криминалистика [Текст] / В.И. Куликов. – М. 1995. – 502-515 с.

108. Лавров, В.П. Расследование организованной преступной деятельности // Криминалистика [Текст]: Учебник / В.П. Лавров. – М., 1999. – 256 с.

109. Нургалиев, Б.М. Организованная преступная деятельность (уголовно-правовые, процессуальные и криминалистические аспекты) [Текст] / Б.М. Нургалиев. – Караганда, 1997. – 18 с.

110. Субботина, М.И. Проблемы методики расследования преступлений, совершаемых организованными группами несовершеннолетних [Текст]: автореферат дисс... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М.И. Субботина. – Волгоград, 1996. – 27 с.

111. Каневский, Л.Л. Дискуссионные проблемы сущности типовой криминалистической характеристики преступлений и ее использование в процессе расследования [Текст] / Л.Л. Каневский // Вестник криминалистики. Вып.1 (3). – М., 2002. – С.24-31.

112. Исаенко, В.Н. Вопросы координации деятельности следователей и органов дознания при расследовании серийных убийств [Текст] / В.Н. Исаенко // Российский следователь. – 2005. - № 6. – С. 61.

113. Драпкин, Л. Я., Долинин, В. Н. Тактика следственных действий [Текст] / Л.Я. Драпкин, Долинин В.Н. – Екатеринбург: Издат. дом Урал. гос. юрид. ун-та, 2015. – 133 с.

114. Пилтоян, А. Х. Особенности расследования организованной преступной деятельности в Литве и возможности их использования в уголовном судопроизводстве России [Текст]: автореферат. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.Х. Пилтоян. – Калининград, 2007. – 7 с.

115. Сейлханова, С.А. Отдельные особенности международного полицейского сотрудничества по противодействию транснациональной организованной преступности [Текст] / С.А. Сейлханова // Таврический научный обозреватель. 2016. №9 (14). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otdelnye-osobennosti-mezhdunarodnogo-polits>

116. Базарбаев А.С. Совершенствование и развитие оперативно-розыскной деятельности в Кыргызстане [Текст]: автореферат дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / А.С.Базарбаев. – Бишкек, 2011. – 36 с.

117. Жамшитов, А.Ж. Оперативно-розыскное обеспечение раскрытия и расследования разбойных нападений органами внутренних дел: на примере Кыргызской Республики [Текст]: автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.Ж. Жамшитов. – С-Пб., 2009. – 26 с.

118. Ильиных, В.Л. Федеральный закон «Об оперативно-розыскной деятельности»: Комментарий [Текст] / В.Л. Ильиных. – Саратов, 1997. – 31 с.

119. Шумилов, А.Ю. Комментарий к ФЗ «Об оперативно-розыскной деятельности» [Текст]/ А.Ю. Шумилов. – М.: Вердикт-1М, 1997. – 10 с.

120. Белкин, Р.С. Понятие, ставшее «криминалистическим пережитком» [Текст] / Р.С. Белкин // Российское законодательство и юридические науки в современных условиях: состояние, проблемы, перспективы. – Тула, 2000. – С. 11.

121. Ларин, А.М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация [Текст]: Учебник / А.М. Ларин. – М., 1970. – с. 115.

122. Доля, Е.А. Использование в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности [Текст] / Е.А. Доля. – М., 1996. – 71-72 с.

123. Жакупов, Е.Е. Тактические операции при расследовании преступлений, связанных с незаконной предпринимательской и банковской деятельностью [Текст]: дисс...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Е.Е. Жакупов. – Бишкек, 2012. – 77 с.

124. Марочкин, А.А. Теоретические проблемы тактических операций в криминалистике [Текст]: Учеб. Пособие / А.А. Марочкин. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1999. – 13 с.

125. Возгрин, И.А. Принципы методики расследования отдельных видов преступлений [Текст]: учебное пособие / И.А. Возгрин. – Л., 1977. – 19 с.

126. Драпкин, Л. Я., Карагодин, В. Н. Учение о криминалистических версиях [Текст] Криминалистика: учебник / Л.Я. Драпкин, В.Н. Карагодин. - М.: Проспект, 2008. – 51-55 с.

127. Мазий, В. В. Особенности расследования «неочевидных» убийств [Текст] / В. В. Мазий, А. П. Курамшова // Государство, общество и личность в современных условиях: актуальные вопросы правового регулирования: сборник научных статей межвузовской студенческой научно-практической конференции, Саратов, 2023. – С. 186-190.

128. Шалов, Т. М. Следственная версия как важнейший метод создания структуры расследования [Текст] / Т. М. Шалов // Научное обеспечение агропромышленного комплекса: Сборник статей по материалам 77-й научно-практической конференции студентов по итогам НИР за 2021 год: 3-х частях, Краснодар, 2022. – С. 352-354.

129. Блажевич, Н. В. Алгоритм формирования следственной версии как методологическая проблема [Текст] / Н. В. Блажевич // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2021. – № 3(57). – С. 6-15.

130. Комиссаров, В.И. Теоретические проблемы следственной тактики [Текст] / В.И. Комиссаров. – Саратов, 1987. – 117 с.

131. Маркс, А.В. Разработка тактических операций, связанных с задержанием [Текст] / А.В. Маркс // В кн.: Актуальные проблемы следственной деятельности. – Свердловск, 1990. – 70 с.

132. Драпкин, Л.Я., Бакулин, В.А. Информационные поисковые системы и раскрытие преступлений [Текст] / Л.Я. Драпкин, В.А. Бакулин // В кн.: Актуальные проблемы следственной деятельности. – Свердловск, 1990. – 32 с.

133. Пантюхина, Г. А. Особенности выдвижения версий при расследовании преступлений, совершенных организованными преступными группами [Текст] / Г.А. Пантюхина // Электронное приложение к Российскому юридическому журналу. 2010. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-vydvizheniya-versiy-pri-rassledovanii-prestupleniy-sovershennyh-organizovannymi-prestupnymi-gruppami>

134. Бахин, В., Байсажаров, Б., Когамов, М. Методика расследования заказных убийств [Текст]: Учебное пособие / В. Бахин, Б. Байсажаров, М. Когамов. – Алматы: Оркениет, 2000. – 76-85 с.

135. Бухов, В. Я. Криминалистика: Взрывотехническая экспертиза [Текст]. Учебное пособие / В.Я. Бухов. – Бишкек: Изд-во КРСУ, 2010. – 182 с.

136. Густов, Г.А. Понятие и виды криминалистической характеристики преступлений [Текст] / Г.А. Густов. – М., 1984. – 43 с.

137. Лубин, А.Ф. Механизм преступной деятельности. Методология криминалистического исследования [Текст] / А.Ф. Лубин. – Н. Новгород, 1997. – 42 с.

138. Коновалов, С.И. Теоретико-методологические проблемы криминалистики [Текст] / С.И. Коновалов. – Ростов-н/Д., 2001. – 82-84 с.

139. Шаталов, А. Сущность и содержание криминалистической характеристики преступления [Текст] / А. Шаталов // Следователь. – 1999. - № 1. – С. 19-24.

140. Тельцов, А.П. Криминалистические проблемы пространственно – временных связей и отношений на предварительном следствии [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.П. Тельцов. – Томск, 1992. – 9 с.

141. Коченов, М.М. Судебно-психологическая экспертиза [Текст] / М.М. Коченов. – М., 1977. – 16 с.
142. Кудрявцев, И.А. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза [Текст] / И.А. Кудрявцев. – М., 1988. – 13 с.
143. Метелица, Ю.Л. Судебно-психиатрическая экспертиза потерпевших [Текст] / Ю.Л. Метелица. – М., 1990. – 21 с.
144. Бессонов, А.А. Особенности методики расследования убийств, совершенных организованными преступными группами [Текст]: дисс... канд. юр. наук: 12.00.09 / А.А. Бессонов. – Волгоград, 2003. – 93 с.
145. Кругликов, А.П. Взаимодействие следователя с органами дознания // Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений [Текст]. Учебное пособие / А.П. Кругликов. – М., 2002. – 33 с.
146. Белкин, Р.С. Понятие, ставшее «криминалистическим пережитком» [Текст] / Р.С. Белкин // Российское законодательство и юридические науки в современных условиях: состояние, проблемы, перспективы. – Тула, 2000. – С. 11.
147. Мерецкий, И.Е. Применение оперативно-тактических комбинаций в расследовании преступлений [Текст]: Монография / И.Е. Мерецкий. – Хабаровск: Дальневосточный юр. ин-т МВД РФ, 2000. – 21-22 с.